

**ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE BİTLİS’TE SİYASİ HAYAT VE
BİTLİS MİLLETVEKİLLERİNİN TBMM’DEKİ FAALİYETLERİ**

Erdal ÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Doç. Dr. Bilal TUNÇ

2021

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE BİTLİS'TE SİYASİ HAYAT VE BİTLİS
MİLLETVEKİLLERİNİN TBMM'DEKİ FAALİYETLERİ

ERDAL ÇELİK
YÜKSEK LİSANSTEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. BİLAL TUNÇ

2021-AĞRI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Adalet Partisi Döneminde Bitlis’te Siyasi Hayat ve Bitlis Milletvekillerinin TBMM’deki Faaliyetleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin erişime açılmasını istiyorum.

10.12.2021

Erdal ÇELİK

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ADALET PARTİSİ VE ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE YAPILAN SEÇİMLER	
1.1. Adalet Partisi'nin Kuruluş Süreci	7
1.2. Adalet Partisi'nin Genel Başkanları ve Faaliyetleri	13
1.3. Adalet Partisi Döneminde Yapılan Genel Seçimler	23
1.3.1. 1961 Genel Seçimleri	24
1.3.2. 1965 Genel Seçimleri	28
1.3.3. 1969 Genel Seçimleri	33
1.3.4. 1973 Genel Seçimleri	37
1.3.5. 1977 Genel Seçimleri	42
1.4. Adalet Partisi Döneminde Yapılan Yerel Seçimler	47
1.4.1. 1963 Yerel Seçimleri	47
1.4.2. 1968 Yerel Seçimleri	49
1.4.3. 1973 Yerel Seçimleri	50
1.4.4. 1977 Yerel Seçimleri	51
BÖLÜM 2: ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE BİTLİS'TE YAPILAN MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ, MAHALLİ SEÇİMLER, BİTLİS MİLLETVEKİLLERİ VE BİTLİS CUMHURİYET SENATÖRLERİ	
2.1. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri	53
2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Müştak Okumuş'un Hayatı ve 1. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	58

2.1.2. Yeni Türkiye Partisi Milletvekili Ahmet Nafiz Giray'ın Hayatı ve 1. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	62
2.1.3. Yeni Türkiye Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Cevdet Geboloğlu'nun Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C1) Faaliyetleri (1961-1964)	65
2.1.4. Bağımsız, Bitlis Cumhuriyet Senatörü Ziya Nami Şerefhanoglu'nun Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C2) Faaliyetleri (1964-1967)	68
2.2. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri	70
2.2.1. Adalet Partisi Milletvekili Cevdet Geboloğlu'nun 2. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	75
2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Zarife Koçak'ın Hayatı ve 2. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	77
2.3. 1969 Milletvekili Genel Seçimleri	80
2.3.1. Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı'nın Hayatı ve 3. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	83
2.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Kenan Mümtaz Akışık'ın Hayatı ve 3. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	85
2.3.3. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Orhan Kürümoğlu'nun Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (A2) Faaliyetleri (1968-1973)	88
2.4. 1973 Milletvekili Genel Seçimleri	92
2.4.1. Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı'nın 4. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	94
2.4.2. Bağımsız Milletvekili Muhyettin Mutlu'nun Hayatı ve 4. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	96
2.4.3. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Kamran İnan'ın Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C3) Faaliyetleri (1973-1979)	98
2.5. 1977 Milletvekili Genel Seçimleri	101
2.5.1. Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı'nın 5. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	105

2.5.2. Milli Selamet Partisi Milletvekili Muhyettin Mutlu’nun 5. Dönem Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri	107
2.5.3. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Mehmet Sedat Özcan’ın Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu’ndaki (C4) Faaliyetleri (1979-1980)	109
2.6. Mahalli Seçimler	110
2.6.1. 1963 Mahalli Seçimleri	110
2.6.2. 1968 Mahalli Seçimleri	115
2.6.3. 1973 Mahalli Seçimleri	118
2.6.4. 1977 Mahalli Seçimleri	120
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	126
EKLER	149
ÖZGEÇMİŞ	158

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
Av.	: Avukat
bkz	: Bakınız
BP	: Birlik Partisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
c.	: Cilt
CS	: Cumhuriyet Senatosu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
Dr.	: Doktor
dk.	: Dakika
DP	: Demokrat Parti/Demokratik Parti
DİSK	: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DYP	: Doğru Yol Partisi
Ed	: Editör
HP	: Hürriyet Partisi
MC	: Milliyetçi Cephe
MM	: Millet Meclisi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi

MP	: Millet Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
OTDÜ-DER	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Derneği
Prof.	: Profesör
s.	: Sayı
ss	: Sayfa Sayısı
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
THKO	: Türk Halk Kurtuluşu Ordusu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSİP	: Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
YTP	: Yeni Türkiye Partisi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bilal TUNÇ

2021, Sayfa: X+158

Jüri: Doç. Dr. Bilal TUNÇ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZTOP

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İŞLER

Demokrat Parti (DP) 1950 ile 1960 yılları arasında iktidarda kalmış önemli bir siyasi partidir. DP'nin on yıllık iktidar süreci birçok yönüyle tartışılmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile kapatılan DP'den sonra birçok yeni parti kurulmuştur. Bu partilerden birisi de Adalet Partisi (AP)'dir. DP'nin mirasçısı AP, DP'nin devamı olduğu izlenimini vererek halkın desteğini sağlamak istemiş ve parti teşkilatında eski DP'lilere yer vermiştir. Kısa sürede güçlü bir parti haline gelen ve 1965 seçimleriyle iktidara gelen AP, birçok seçimi kazanarak iktidarını devam ettirmiştir. Türk siyasi tarihinde derin izler bırakan AP, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kapatılmıştır.

Türk siyasi tarihin önemli bir dönemini kapsayan ve AP dönemi olarak adlandırılan 1961 ve 1980 yıllarında Türkiye'de başta siyaset olmak üzere birçok alanda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Bitlis'te siyasi hayatın nasıl olduğu, seçimler boyunca burada seçim faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü ve Bitlis milletvekillerin Meclis'teki faaliyetlerinin nelerden ibaret olduğu ayrıntılı olarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yani bu çalışma ile 1961 ve 1980 arası dönemde Bitlis'in yaşadığı siyasi gelişmelerin neler olduğunun ayrıntılı biçimde ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Bitlis'in yakın dönem Türkiye tarihinde siyasal bakımdan ne gibi süreçlerden geçtiğinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Adalet Partisi Döneminde Bitlis'te Siyasi Hayat ve Bitlis Milletvekillerinin TBMM'deki Faaliyetleri'' adlı bu tez çalışması nitel bir çalışma olup, yapılan çalışmada veriler doküman analizi tekniği kullanılmak suretiyle elde edilmiştir. Doküman analizi ile incelenen olan dönemdeki olaylar hakkında başta TBMM Arşivinden, Başbakanlık

Cumhuriyet Arşivinden Bitlis yerel basınından konuyla ilgili telif eserlerden elde edilen bilgi ve belgeleri içeren materyallerin genel bir değerdendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet Partisi, Bitlis, Demokrat Parti, Genel Seçimler, Milletvekili, Senatör ve Yerel Seçimler

ABSTRACT

MASTER THESIS

Political Life in Bitlis during Adalet Partisi Period and the Activities of Bitlis Deputies in the Grand National Assembly of Turkey

Advisor: Asoc. Prof. Dr. Bilal TUNÇ

2021, Page: X+158

Jury: Asoc. Dr. Bilal TUNÇ

Asst. Prof. Fatih ÖZTOP

Asst. Prof. Ahmet İŞLER

Demokrat Parti, is an important political party that remained in power between 1950 and 1960. The ten-year rule of the DP has been discussed in many aspects. After the DP, which was closed with the May 27, 1960 Military Coup, many new parties were established. One of these parties was the Adalet Partisi (AP). The AP, which was the heir of the DP, wanted to provide the support of the people by giving the impression that it was the continuation of the DP, and included former DP members in the party organization. The AP, which became a powerful party in a short time and came to power with the 1965 elections, continued its power by winning many elections. The AP, which left deep traces in Turkish political history, was closed with the Military Coup of 12 September 1980.

In 1961 and 1980, which covers an important period of Turkish political history and called the EP period, important developments were experienced in many fields, especially politics. It has been tried to reveal in detail how the political life was in Bitlis during this period, how the election activities were carried out here during the elections and what the activities of the Bitlis deputies in the Parliament consisted of. Namely with this study, it is aimed to reveal in detail what the political developments experienced in Bitlis between 1961 and 1980. For this purpose, it is aimed to reveal what kind of political processes Bitlis has gone through in the recent history of Turkey.

This thesis study is a qualitative study and the data were obtained by using the document analysis technique. Information about the events in the period examined by document analysis was obtained from the copyrighted works on the subject from the Parliament Archive, the Prime Ministry Republic Archive and the Bitlis local press. A

general evaluation of the materials containing the information and documents obtained from these places was made.

Keywords: Adalet Partisi, Bitlis, Demokrat Parti, General Elections, Deputy, Senator and Local Elections

ÖNSÖZ

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk vilayetlerinden olan Bitlis, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Zengin bir tarihe sahip olan Bitlis hakkında yapılan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Bitlis hakkında yapılan yüksek lisans çalışmalarının sayıları az olmakla beraber bu çalışmalar daha çok ilkçağ, ortaçağ, Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi hakkında yapılan çalışmalardır.

Bitlis'in yakın tarihi hakkında detaylı araştırmalar yapılmadığı için şehrin 1961 ve 1980 arası dönemini kapsayan siyasi tarihinin anlatıldığı bu yüksek lisans tezinde amaç, Bitlis'in eksik kalan ya da bilinmeyen bir dönemini ortaya çıkarmaktır. Araştırmamız, AP döneminde Bitlis'in siyasi hayatını ele almaktadır. 1961'de kurulan, 1965'te iktidara gelen, 12 Eylül 1971 Askeri Muhtırası ile iktidarına sona verilen ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile de kapatılan AP'nin Türk siyasal yaşamında yer aldığı 1961 ve 1980 arası dönemi kapsayan 19 yıllık sürede Bitlis'te yaşanan siyasi gelişmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri, TBMM Arşivi belgeleri, Bitlis'in yerel gazeteleri, telif eserler, doktora tezleri ve yüksek lisans tezleri bu çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Tez konumun belirlenmesi, bölümlerinin oluşturulması, yazımı ve incelenmesi gibi hususlarda bana her türlü desteği ve yardımı sunan, kıymetli tez danışmanım Doç. Dr. Bilal TUNÇ'a ve çalışmam boyunca yanımda olan ve beni destekleyen değerli aileme teşekkür ederim.

Erdal ÇELİK

10.12.2021

GİRİŞ

Bitlis, kendisiyle aynı ismi taşıyan çayın Güneydoğu Toroslar arasında açtığı vadide kurulmuştur¹. Doğusunda Van ve Van Gölü, güneyinde Siirt ve Batman, batısında Muş, kuzeyinde ise Ağrı bulunmaktadır. Bitlis'in güneyinde Güneydoğu Torosları, kuzeyinde Nemrut Dağı, kuzeydoğusunda Türkiye'nin Ağrı Dağı'ndan sonra ikinci büyük dağı olan Süphan Dağı yer almaktadır. Süphan Dağı'nın batısında da Ziyaret ismiyle anılan sıra dağlar bulunmaktadır². Yani coğrafi alan bakımından Bitlis, Doğu Anadolu Bölgesi'nde son derece önemli ve stratejik bir noktada yer almaktadır. Bu da bu şehrin tarih boyunca önemli bir stratejik alana sahip olmasında son derece önemli bir rol oynamıştır.

Bitlis isminin nereden geldiği ve burada daha önceleri kimlerin yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir. Buna rağmen Bitlis'in adı konusunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ermenilerle ilgili birinci elden kaynaklarda bu yerin adı Pağış diye geçmektedir. Bu ismi başta Araplar olmak üzere farklı milletler farklı şekillerde kullanmışlardır³. Bu anlamda Bitlis'in adıyla ilgili başka bilgiler de yer almaktadır.

Bitlis'in adıyla ilgili bir diğer kaynakta ise şu bilgi vardır: Asya Seferi'ne çıkan Büyük İskender, Bitlis'ten geçerken şehri çok beğenmiş ve kumandanlarından Lis'e bu yerde sağlam ve dayanıklı bir kale yapmasını emretmiştir. Sefer dönüşü tekrardan Bitlis'e gelen Büyük İskender, karşısında sağlam ve dayanıklı bir kale görünce kumandanı Lis'i onurlandırmak istemiş ve kaleye Bad-Lis adını vermiştir. Asur dilinde "Bit" sözcüğü "yurt" demektir. "Bit- Liz, Liz'in yurdu" manasında kullanılmıştır. Bunun dışında Bitlis'i Persler ve

¹ Kasım Ertaş, "19. Yüzyılda Bitlis'te Ermeniler ve Toplumsal Hayattaki Konumları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 16, sayı:60, (2017), s.218.

² Halil Akhan, Bitlis'te Siyasi Parti Faaliyetleri (1920-1950), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Bitlis 2020, s.1-2.

³Emine Yıldırım, Bitlis Yöresi Ziyaret Fenomeni ve Ziyaret Yerleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum 2004, s. 1.

Yunanlılar Bad-lais, Bizanslılar Bal-Lais-on, Araplar Bad-lis ve Ermeniler de Peğes olarak adlandırmışlardır⁴.

Bitlis, Bitlisli Âlim Şeref-Han'ın "Şerefname" isimli eserinde Zulkarnneyn, Şemsettin Sami'nin "Kamus-i Türki" adlı eserinde ise Bidlis isimi ile ifade edilmiştir⁵. Evliya Çelebi "Seyahatname" isimli eserinde, Bitlis'in İran tarihinde Tahtgâh-ı İskender (İskender'in taht yeri) ismiyle tabir edildiğini nakletmiştir⁶. Söz konusu veriler, tarih boyunca Bitlis'in varolduğunu ve adı konusunda da önemli tartışmaların ve bilgilerin olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Tarihi açıdan önemli bir yerleşim alanı olan bu bölgeye ilk yerleşenlerin Urartular olduğu tahmin edilmektedir. M.Ö. 1000'lerde Van ve Bitlis Bölgesine yerleşen Urartular, Asurların bu bölgede hâkimiyet kurmasını engellemiştir⁷. Pers Hükümdarı I. Darius zamanında (M.Ö. 521-486) Bitlis, Perslerin üçüncü büyük satraplığı olan Ermenistan satraplığına bağlıydı. Bu satraplık bugünkü Siirt, Bitlis, Van, Muş ve Ağrı yörelerinden oluşuyordu. M.Ö. 334'te Büyük İskender'in Asya Seferine çıkmasıyla Makedonya Krallığı'nın egemenli altına giren Bitlis, İskender'in M.Ö. 323'te ölümüyle Selocid Krallığı'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Daha sonra ise Bitlis, Partlar'ın, Romalıların, Sasaniler'in ve Bizans'ın hâkimiyeti altına girmiştir⁸.

Bitlis, Hz. Ömer döneminde el-Cezire fatihi İyaz b. Ganem tarafından fethedilmiştir. Daha sonraları Bizans ve Müslüman Araplar arasında el değiştiren Bitlis, Halife Abdülmelik b. Mervan zamanında Emeviler'in hâkimiyeti altına girmiştir. Abbasiler döneminde ise Bitlis, Diyarbakır'a hâkim olan Hamdaniler'e ve Mervaniler'e bağlanmıştır. X. Yüzyılda Mervaniler'in hâkimiyeti altında olan

⁴ Yurt Ansiklopedisi, "Bitlis Maddesi", c. II, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s.1388; Şenez Şükrü Yiğitler, "19. ve 20. Yüzyıllarda Yabancı Seyyahların Gözüyle Bitlis ve Çevresi", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, (II. Cilt), (Ed. Mehmet İnbaşı ve Mehmet Demirtaş), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019, s. 434.

⁵ Harun Yegen, "Demokrat Parti Döneminde Bitlis'te Siyasal Hayat", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı 2019, s.13.

⁶ Yurt Ansiklopedisi, "Bitlis Maddesi", Cilt 2, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s.1397.

⁷ Ebru Mandacı, "Urartu Döneminde Bitlis'in Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis*, (I. Cilt), (Ed. Mehmet İnbaşı ve Mehmet Demirtaş), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara 2019, s. 13-14.

⁸ Yurt Ansiklopedisi, "Bitlis Maddesi", s.1388-1389.

Bitlis, Mervaniler ile Bizans arasında sınır şehri olmuştur⁹. Bu durum, Bitlis'in Türklerin denetimi altına girinceye kadar farklı kültürlerin yerleşim alanı olduğunu da çok açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Bitlis, XI. Yüzyıldan itibaren Türklerin egemenliği altına girmeye başlamış ve her yönüyle Türk-İslam sentezinin izlerini taşıyan bir yer konumuna gelmiştir. Sırasıyla Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve son olarak da Türkiye Cumhuriyeti'nin denetimine girmiştir. Söz konusu tarihsel süreç, aşağıda daha açık bir biçimde izah edilmeye çalışılmıştır.

Bitlis, Türkler için ilk olarak Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde anılmaya başlanmıştır. Selçuklu Sultanı Melikşah, (1072-1092) Selçuklu hâkimiyetini kabul etmeyen Mervaniler'in ortadan kaldırılması için Fahr-üd-devle'yi görevlendirmiştir. Fahr-üd-devle, 1085'te Mervaniler'in başkenti Diyarbakır'ı daha sonra da Dilmaçoğlu Mehmet Bey ile beraber Bitlis'i almıştır. Sultan Melikşah'tan Bitlis'in iktasını alan Dilmaçoğlu Mehmet Bey Bitlis'te Dilmaçoğlu Beyliği'ni kurmuş ve 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın yanında yer almıştır¹⁰. Türkmen olan Dilmaçoğulları, bu bölgeye çok sayıda Türkmen'in yerleşmesini sağlamışlardır¹¹.

Mervaniler yıkılmasına rağmen, Ahlat'ın Mervaniler'e bağlı bir emir tarafından yönetilmesi Ahlat halkını harekete geçirmiş ve halk Sökmen Bey'den yardım istemiştir. Ahlat'ı savaştan alan Sökmen Bey, Ahlat'ta Ahlatşahlar ya da Ermenşahlar adıyla anılan Sökmenliler Beyliği'ni kurmuştur. Büyük Selçuklulara bağlı olan Sökmen Bey, Anadolu Selçukluları ile beraber Haçlılarla karşı savaşmış ve 1112'de Haçlılar ile yaptığı bir savaş sırasında ölmüştür¹². Daha sonraları Bitlis ve Ahlat Eyyubilerin hakimiyeti altına girmiştir. Eyyubiler zamanında Bitlis doğunun önemli ilim ve kültür şehirlerinden biri haline gelmiştir.

⁹ Metin Tuncel, "Bitlis Maddesi", İSAM, c. VI, İSAM Yayınları, İstanbul 1992, s.226.

¹⁰ Faruk Sümer, *Selçuklular Döneminde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1990, s.48-53; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 112-113.

¹¹ İlhan Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt:19, sayı:30, (1997), s.57.

¹² Yurt Ansiklopedisi, "Bitlis Maddesi", s.1390,1391; Mehmet İnbaşı, "XVIII. Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı:3, (2007), s. 244.

Anadolu’da Moğol istilasının baş göstermesi üzerine Bitlis’in tahrip edilmesini engellemek isteyen beylikler, Moğol hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır¹³. Moğolların önünden ve saldırısından kaçanlar, gelip Bitlis’e yerleşmiştir¹⁴. Bunlardan Bitlis’in tarihinde yer alan kişiler olmuştur. Yani Bitlis şehrinin tarihinde Moğolların da etkisi olmuş ve burası bir süreliğine Moğolların denetiminde kalmıştır.

Moğolların hâkimiyetinden sonra Bitlis, Eyyubilerin (1207-1229) denetimine girmiştir. Zira Eyyubiler, Trablusgarp’tan Bitlis’e kadar çok geniş bir alanda hüküm sürmüşlerdir¹⁵. Eyyubiler döneminde Bitlis’i yöneten Emir Eşref, Ahlat halkının direnişine karşı bir güç oluşturmak amacıyla Hakkari’den getirdiği Rujeki Aşiretini Bitlis’e yerleştirmiştir. Rujeki aşireti Bitlis’te Melik Eşref’in öncülüğünde Şerefhanlar Beyliği’ni kurmuş ve bölgede 400 yılı aşkın bir süre egemenlik kurmuştur¹⁶. Daha sonraları Karakoyunlu’ların himayesine giren Bitlis 1467’de Akkoyunlu’ların, akabinde ise Safeviler’in hâkimiyeti altına girmiştir¹⁷. Bu durum, Bitlis’i hâkimiyet altına almak isteyen devletlerin arasında ne tür bir mücadelenin de olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

16. Yüzyılda Kürt beyleri tarafından yönetilen Bitlis, devrin önemli ilim insanı İdris-i Bitlisi’nin de gayretleriyle Osmanlı idaresine girmiştir. Bitlis beyleri, Safeviler’le yaptığı Çaldıran Savaşı’ndan (1514) zaferle dönen Yavuz Sultan Selim’e bağlılıklarını bildirmişti¹⁸. Bitlis Emir’i IV. Şeref Han’ın İran’daki Safeviler’e bağlılık bildirmesi üzerine Kanuni Sultan Süleyman Bitlis’i 1534’te Osmanlı topraklarına katmıştır.

XIX. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin Sırp İsyanı ile mücadele etmesini fırsat bilen İran, Osmanlı topraklarına saldırmış ve 1821’de Bitlis’i geri

¹³ Celal Kayacıoğlu, *Bitlis’i Tanıyalım*, Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara 1967, s.11.

¹⁴ Erol Keleş, “Moğol İşgali Sırasında Van Gölü Havzası’na Gelen Türk-Moğol Boyları”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, yıl:3, sayı:1, (2018), s. 201.

¹⁵ Ahmet Demir, “Medreselerin Gelişmesinde Eyyübîlerin Rolü”, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, 29 Haziran- 1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. 464.

¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, “Bitlis Maddesi” s.1391.

¹⁷ Cemalettin Kinç, “*Bitlis ve Bitlis Ermeni Olayları*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2012, s.6.

¹⁸ Ertaş, 2017, s.218.

almıştır. 1822’de İran ile Osmanlı Devleti arasında savaşların tekrardan başlaması ve baş gösteren kolera salgı nedeniyle İran, işgal ettiği Bitlis’ten geri çekilmiştir¹⁹. Böylece Bitlis’in yeniden Türklerin denetimine girmesi için uygun bir ortam oluşmuştur.

I. Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu Rus işgaline uğramış ve Ruslar 1 Mart 1916’da Bitlis’i işgal etmiştir. Kürt aşiretlerinin saldırıları ve Çanakkale Cephesi’nden gelen 2. Ordunun direnişi Rusları zor durumda bırakmıştır. Diyarbakır’daki 16. Kolordu Komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa, Muş ve Bitlis cephelerini harekete geçirmiştir. Bunun sonucunda 7 Ağustos’ta Muş’u, 8 Ağustos’ta ise Bitlis’i Rus işgalinden kurtarmıştır. Bu başarısından dolayı Mustafa Kemal Paşa’ya 2. Ordu Komutanlığı görevi verilmiştir²⁰. Mustafa Kemal Paşa’nın askeri dehası ve stratejik düşünce yapısı, Bitlis başta olmak üzere işgal altında bulunan çok sayıda yerin kurtarılmasında önemli rol oynamıştır.

Osmanlı idaresinde bulunduğu dönemde Erzurum eyaletinin Muş sancağına bağlı küçük bir kaza olan Bitlis, sonraları Siirt, Muş sancağına bağlı bir kaza olarak idare edilmiştir. Bitlis, daha sonraları ise Siirt, Muş ve Genç sancakları ile beraber büyük bir il haline getirilmiştir²¹. 1929’da Muş’a bağlı bir ilçe olan Bitlis 1936’da il yapılmıştır²².

Türkiye’nin ilk vilayetlerinden biri olan Bitlis, birçok gezgin tarafından ziyaret edilmiş, seyahatnamelere konu olmuş ve çok sayıda önemli şahsiyet yetiştirmiştir. Nasır’ı Hüsrev, Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi seyahatnamelerinde Bitlis’ten bahseden önemli gezginlerdir²³. “Heşt Behişt” isimli eserin yazarı İdris-i Bitlisi, “Asar-ül Müştak, Fi Esrar Ül Uşak” isimli eserin yazarı Müştak Baba ve “Şerefname” isimli eserin yazarı Şeref-Han Bitlis’in yetiştirdiği önemli âlimlerdir²⁴.

Tarih boyunca böylesine önemli bir yerleşim alanı olan ve çok sayıda millete ev sahipliği yapan Bitlis ile ilgili çalışmalar yapmak zaruri bir durum arz

¹⁹ Tuncel, İSAM, s.227.

²⁰ Yurt Ansiklopedisi, “Bitlis Maddesi”, s.1395.

²¹ *Bitlis İl Yıllığı 1973*, Çam Matbaa, Ankara 1973, s.7.

²² Yegen, 2019, s.24.

²³ Yurt Ansiklopedisi, “Bitlis Maddesi”, s.1397.

²⁴ Kayacıoğlu, 1967, s.16,17,18,19.

etmektedir. Esasında Bitlis ile ilgili birtakım bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Ancak buranın yakın dönem tarihi ile ilgili pek fazla araştırmanın olmadığı da bilinen bir gerçektir. Bitlis'in yerel tarihine katkıda bulunmak amacıyla bu tez çalışması hazırlanmıştır. Bu tezin, Bitlis tarihiyle ilgili araştırma yapacak olan kişilere ciddi bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

AP Döneminde Bitlis'te Siyasal Yaşam ve Bitlis Milletvekillerinin TBMM'deki faaliyetleri adlı bu tez iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde AP'nin kuruluş süreci ve bu parti döneminde yapılan seçimler üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise AP döneminde Bitlis'te yapılan genel ve mahalli seçimler, Bitlis cumhuriyet senatörleriyle milletvekillerinin parlamentodaki faaliyetleri irdelenmiştir.

Araştırmanın Amacı, AP döneminde Bitlis'te yapılan genel ve yerel seçimleri anlaşılır kılmak ve yerel tarih çalışmalarına ciddi anlamda bir katkı sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak 1961 ve 1980 arası dönemde Bitlis'te yapılan seçim çalışmaları, seçimler ve Bitlis milletvekillerinin TBMM'deki faaliyetleri irdelenmiş olup; konular kronolojik bir süreç bağlamında incelenmiştir.

BÖLÜM 1: ADALET PARTİSİ VE ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE YAPILAN SEÇİMLER

1.1. Adalet Partisi'nin Kuruluş Süreci

Türk siyasi tarihinde son derece önemli bir yer tutan ve 1950 ile 1960 arasındaki bir devre adını veren DP, AP'nin öncüsü niteliğinde olmuştur²⁵. Adnan Menderes'in liderliğinde ve Celal Bayar'ın başkanlığında 7 Ocak 1946'da kurulan DP 1950 seçimlerinde iktidar olmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 27 yıllık tek parti iktidarına son vermiştir²⁶. Böylece 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'ne kadar devam edecek olan DP iktidarı başlamıştır.

Başta Adnan Menderes olmak üzere Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 12 Haziran 1945'te Meclis Grup Başkanlığına verilen bir önerge ile DP'nin kuruluş süreci başlamıştır²⁷. Bu önergeden sonra Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü CHP'den ihraç edilmişlerdir²⁸. Sonrasında ise takriri verenlerden birisi olan İçel Milletvekili Refik Koraltan, 22 Aralık 1945'te CHP milletvekilliğinden çıkarılmıştır²⁹. İzmir Milletvekili olan Celal Bayar ise partiden kendi isteğiyle istifa etmiştir³⁰. Bu olaylardan sonra bir araya gelen Dörtlü Takrir'in sahipleri, yeni bir parti kurmaya karar vermişlerdir. Böylece 7 Ocak 1946 tarihinde DP kurulmuş ve Türk siyasetinde yer edinmeye başlamıştır³¹.

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan ve Türk siyasal yaşamına yeni bir parti olarak katılan DP, aktif olarak siyaset yapmaya başlamıştır. Bu arada, 17 Temmuz 1946 tarihli tüzük ve programında DP, kurulma amacını şu kelimelerle ifade etmiştir: *“Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyetinde demokrasinin geniş ve ileri bir*

²⁵ Enis Şahin ve Bilal Tunç, “Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, cilt:1, sayı:2, (2015), s.65.

²⁶ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, (Çev. Ahmet Fethi), 4. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul 2010, s.30; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, 5.Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2013, s.20.

²⁷ Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976, s.15.

²⁸ BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 5.27.17.

²⁹ BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 6.28.7.

³⁰ BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 77.506.2.

³¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (5. Baskı), (İngilizceden Çeviren Metin Kıratlı), Türk Tarihi Kurumu, Ankara 1993, s.305.

*anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur*³²”. DP’nin kuruluşunu ifade eden bu söz konusu cümleler, adı geçen partinin Türk siyasetine bir yenilik açısı getirmek amacıyla kurulduğunu göstermektedir.

1946’da kurulan DP, 1950 yılına kadar muhalefette kalmıştır. 1950 yılına kadar CHP iktidar partisi olamaya devam etmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği 1946 yılına kadar Meclis’te tek parti olan CHP’nin yanında yeni bir parti olan DP’nin de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’de yer alması ve siyaset yapmasıdır. DP’nin muhalefeti 1950’ye kadar devam etmiştir³³. CHP iktidarına karşı ciddi bir muhalefet izleyen DP, zaman zaman TBMM’de sert tartışmaların yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Örneğin CHP’nin bazı politikalarına karşı DP’liler, 22 Kasım’da Meclisi terk etmiştir³⁴. Bu durum dört yıl boyunca devam etmiş ve siyasi hayatta yeni değişimlerin habercisi olmuştur. Zira 1950’den sonra Türk siyasetinde ciddi bir değişim olmuş, 27 yıldır tek başına iktidar olan CHP’nin yerini DP almıştır.

DP’nin dört yıl süren muhalefetinden sonra 1950 yılında genel seçimlere gidilmiş ve TBMM tarafından 20 Şubat 1950 tarihinde seçim kararı alınmıştır³⁵. Bu bağlamda, 14 Mayıs 1950 Genel Seçimlerinde 487 milletvekilliğinden 396’sını DP, 68’ni CHP ve 1’ini de Millet Partisi (MP) kazanmıştır. 7 adet milletvekilliği ise bağımsızlar tarafından kazanılmış, 15 milletvekilliği de boş kalmıştır. Bu sonuçlarla DP iktidar, Adnan Menderes ise Başbakan olmuştur³⁶. Halk, uzun yıllar süren tek parti iktidarından sıkıldığını DP’ye verdiği oylarla göstermiştir.

Türk siyasetine yeni bir iktidar olarak giren DP, Türkiye’de ciddi değişikliklerin yapılmasına ortam hazırlamıştır³⁷. DP iktidarının ilk dönemi olan 1950-1954 yılları arasında Türkiye’de çok önemli ilerlemeler olmuştur. Bu

³² BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 435.1807.1.

³³ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (5. Baskı), Yağmur Yayınları, İstanbul 2011, s.54-65.

³⁴ BCA, Fon Kodu: 30.10.1.0; Yer No: 65.403.16.

³⁵ BCA, Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 62.236.4.

³⁶ Süleyman İnan, *Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta 2002, s.306.

³⁷ Bilal Tunç, *Demokrat Parti Dönemi Kocaeli (1950-1960)*, Eğitim Yayınevi, Konya 2020, s. 207.

durumdan dolayı 1954 Genel Seçimleri öncesi iktidar koltuğunu kaptırmak istemeyen DP, Kuzey Kore'ye asker göndermiş ve NATO'ya katılmıştır. Memur maaşlarına zam yapan DP, basın üzerinde baskı politikası izlemiştir. Bu arada devlete ait olan tarım arazilerini köylülere dağıtmış, tarımda makineleşmeye gitmiş ve Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçiye kredi vermiştir. Yol, köprü yapımına ve sanayiye öncelik vermiş, madencilik, şeker, çimento ve dokumacılık alanında ilerleme sağlamıştır. Halkın desteğini kalıcı hale getirmeyi amaçlayan DP, halktan yana bir politika izlemiştir³⁸. DP'nin bu yaptıklarının halk tarafından beğenildiği düşünülebilir. Zira bu seçimlerden sonra 1954'te yapılan seçimlerde DP, çok daha fazla milletvekili çıkararak Meclis'e yeniden girmeyi başarmıştır.

Yukarıda ifade olunduğu üzere DP, iktidarının ikinci yılını başlatan 1954 seçimlerinde de son derece yüksek oy alarak yeniden tek başına iktidar olmayı başarmıştır³⁹. Katılımın oldukça yüksek olduğu 2 Mayıs 1954 Genel Seçimlerinde DP 541⁴⁰, CHP ise 30 milletvekili çıkarmıştır⁴¹. Bu seçimlerden de birinci parti olarak çıkan DP, İsmet İnönü liderliğindeki CHP'ye çok ağır bir siyasi darbe vurmuş ve bu durum CHP içerisinde özeleştirilerin yapılmasına neden olmuştur⁴². Dönem itibarıyla Tek parti iktidarı son bulmasına rağmen İnönü'nün CHP'deki genel başkanlık görevi sona ermemiştir. Yeni yüzler görme konusunda kararlı olan halk seçimini tekrardan Menderes'ten ve DP'den yana kullanmıştır.

1950 ve 1954 yıllarında yapılan seçimleri kazanan DP, 1957'de yapılan seçimleri de kazanmış ve yeniden iktidar olmuştur⁴³. Esasında katılım oranının bir önceki seçime göre oldukça düşük olduğu 27 Eylül 1957 Genel Seçimlerinde DP oy

³⁸ Suna Kili, *Türk Devrim Tarihi*, (14. Baskı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014, s. 252-255; "Bilal Tunç, DP ile CHP Anlaşmazlıkları Bağlamında İsmet İnönü'nün 1952 Yılı Ege ve Marmara Bölgesindeki Gezileri ve Basına Yansımalar", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, cilt:5, sayı:15, (2018), s. 73.

³⁹ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.312.4.

⁴⁰ Emel Aslan, "*Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)*", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir 2014, s.60,63.

⁴¹ Çavdar, 2013, s.48.

⁴² Şerif Demir, "Adnan Menderes'e Göre Cumhuriyet Halk Partisi ve İhtilal", *History Studies*, volumu:11, issue:6 (2019), s.2349.

⁴³ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.311.1.

kaybetmiş ve oyu % 47'ye gerilemiştir⁴⁴. DP, oyu gerilemesine rağmen mevcut seçim sistemi sayesinde 424 milletvekili çıkarmıştır. CHP 178, MP 4, Hürriyet Partisi (HP) ise 4 milletvekili çıkarmıştır⁴⁵. Böylece 1957 seçimlerini kazanmasıyla DP, seçimleri üst üste üç defa kazanan bir parti konumuna gelmiştir⁴⁶. Bu durum, 1945 yılından itibaren çok partili hayata geçen Türkiye'de ciddi bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda izah olunduğu üzere her ne kadar DP, 1957 seçimlerini kazanmış olsa da bu seçimlerde ciddi bir oy kaybı yaşamıştır. Özellikle 1954'ten sonra ülkede artan hayat pahalılığı, karaborsacılık, ispat hakkının ret edilmesi, seçimlerin kaybedildiği Kırşehir ilinin ilçe yapılması ve DP'den kopanların parti aleyhine yaptığı olumsuz propagandalar DP'nin bu seçimlerde oy kaybetmesine neden olmuştur⁴⁷. DP, bu tarihlerde oy kaybını önlemek ve partiye yeni katılımlar sağlamak amacıyla Vatan Cephesi'ni kurmuştur⁴⁸. Ancak bu yapı DP'nin oy kaybetmesini engelleyemediği gibi iktidarla muhalefet arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmiştir⁴⁹. DP'nin oy kaybetmesiyle kendisine gelen CHP, boş durmamış ve iktidarın yaptığı yanlışların üzerine gitmiştir. Bu durum, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine kadar devam etmiştir.

DP'nin son dönemleri olan 1959'da basına ve üniversitelere uygulanan baskı ve yasaklar ülkede olayların çıkmasına neden olmuştur. Basın, üniversiteler, sivil bürokrasi, yargı ve ordu DP'ye karşı cephe almaya başlamıştır. DP, ülkede sükûneti ve istikrarı sağlamak için erken seçim kararı almış fakat erken seçim kararı

⁴⁴ Yunus Özduygün, "Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanatlar ve Tartışmalar", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:51, (2021), s.477.

⁴⁵ Sedef Bulut, "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu", *Akademik Bakış Dergisi*, cilt: 2, sayı:4 (2009), s.131.

⁴⁶ Bilal Tunç, "Arşiv Belgelerine Göre Bilecik'te Vatan Cephesi", *Tarih Okulu Dergisi*, yıl:11, sayı:33, (2018), s.554.

⁴⁷ Şerif Demir, "Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s.229.

⁴⁸ Bilal Tunç, "Bursa'da Vatan Cephesi", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:9, sayı:2, (2016), s. 140.

⁴⁹ Hakkı Uyar, *Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek*, Buke Yayınları, İzmir 2001, s.38-40.

bile ülkede sükûneti sağlamak için yeterli olmamıştır⁵⁰. DP, CHP'yi, halkı ve orduyu isyana teşvik etmekle suçlamış ve ülkede yaşanan olayların araştırılması için 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu'nu kurmuştur⁵¹. Ülkede artan şiddet olaylarının bir türlü son bulmaması ve yaşanan bu olaylar, DP iktidarının sonunu hazırlamıştır.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile ordu yönetime el koymuş ve on yıllık DP iktidarı son bulmuştur. Darbeyle beraber gelen Milli Birlik Komitesi (MBK) aldığı ilk kararlar TBMM'yi feshetmiş ve TBMM'nin tüm yetkilerini kendi üzerine almıştır⁵². 27 sayılı tebliğ ile Cemal Gürsel'in başkanlığında üç asker ve on dört siviliden oluşan MBK Hükümeti kurulmuştur. Anayasayı ihlal suçundan kapatılan DP'nin aynı isimle tekrardan kurulması yasaklanmıştır. MBK 13 Ocak 1961'de siyasi faaliyetleri serbest bırakmıştır⁵³. Bu arada, DP'liler, bu darbeden sonra kurulan Yassıada Mahkemelerinde yargılanmışlardır⁵⁴. Bu süreçte seçimle gelenlerin darbeye düşürülmesi, varlığı hala son derece tartışmalı olan Yassıada Mahkemeleri tarafından yargılanması ve yargılamalar neticesinde başta Başbakan Adnan Menderes olmak üzere üç devlet adamının idam edilmesi toplum nezdinde ciddi tepkilere neden olmuştur.

DP iktidarının bitiminden sonra Türk siyasi tarihine yeni bir parti girmiştir. Söz konusu yeni parti AP'dir. Bu bağlamda, 1961 seçimlerine kadar ülkeyi yöneten MBK'nın siyasi partilerin tekrardan kurulmasına izin vermesiyle AP kurulmuştur⁵⁵. 27 Mayıs'tan sonra Genel Kurmay Başkanlığı görevine getirilen Ragıp Gümüşpala, orduda yaşanan yeniden yapılanma ve tasfiye süreci sonrasında emekliye sevk edilmiştir. İki ay gibi kısa bir süre bu görevde kalan Gümüşpala, emekliye sevk

⁵⁰ Atiye Emiroğlu, "27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti'nin Tasfiyesi", *Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksek Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, cilt: 1, sayı:1 (2011), s.14,15.

⁵¹ Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi*, cilt: 34, sayı: 267, (2010), s. 168.

⁵² BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 1.10.2.

⁵³ Hüseyin Çavuşoğlu, "Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 12, sayı:22, (Aralık 2009), s.166.

⁵⁴ Bilal Tunç, "Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün (1954-1961)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt:14, sayı: 54, (2017), s.178.

⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1950-1964*, cilt: 3, 5.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1988, s.506.

edilince muhalif bir parti kurmak amacıyla İzmir’de çalışmalara başlamıştır⁵⁶. Bu durum, beraberinde yeni bir siyasi parti olan AP’nin kurulma sürecini de başlatmıştır.

Ragıp Gümüşpala, 11 Şubat 1961’de AP’yi kurmuştur. Partinin program ve tüzüğü yayınlanmış ve söz konusu parti siyasi çalışmalarına başlamıştır⁵⁷. Bu arada Gümüşpala’nın asker kökenli olması ve yeni bir parti kurmuş olması, MBK tarafından sıcak karşılanmıştır. AP’nin kurucuları Emekli Orgeneral Ragıp Gümüşpala, Emekli General Necmi Öktem, Emekli Kurmay Albay Şinasi Osmalı, Prof. Dr. Ethem Menemencioğlu, Doç. Dr. Cevat Perin, Doktor İhsan Ünal, Avukat Emin Acar, gazeteci Kamuran Evliyaoğlu, yayıncı Tahsin Demiray, iktisatçı Muhtar Yazır ve tüccar Mehmet Yorgancıoğlu’dur⁵⁸. 18 Şubat 1961’de toplanan AP Kurulu Gümüşpala’yı partinin genel başkanı seçmiştir⁵⁹. Genel Kurmay Başkanlığı görevinden alınan ve emekliye sevk ettirilen Gümüşpala, artık bir siyasi parti lideriydi ve kendisi gibi haksızlığa uğrayanların hakkını aramakta karalıydı.

Ragıp Gümüşpala tarafından kurulan AP’ye⁶⁰ MBK tarafından emekliye sevk edilen askerler ve 27 Mayıs Askeri Darbesi sonucu ciddi şekilde olumsuzluklar yaşayan kişiler katılmışlardır. Ragıp Gümüşpala, Necmi Öktem ve Şinasi Osmalı, 27 Mayıs sonrası emekliye sevk edilen askerlerdir. Yassıada’da yargılanmış olan eski DP Milletvekili Mehmet Yorgancıoğlu, AP’nin kurucu listesinde yer almıştır. Cevat Perin ve Kamuran Evliyaoğlu ise DP teşkilatında görev almış kişilerdir. AP’nin ilk büyük kongresinde orduyu öven konuşmalar yapan Gümüşpala, orduya karşı muhalefet yapılamayacağı izlenimini yaratmak istemiştir. 27 Mayıs öncesine dönülmesinden çekinen ve iktidarı yeni hükümete

⁵⁶ Hilal Altınbaş, *İzmir’de Adalet Partisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2019, s.13.

⁵⁷ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.278.2.

⁵⁸ Cihangir Turan, *Adalet Partisi Kars Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2016, s.16-17.

⁵⁹ Altınbaş, 2019, s.18.

⁶⁰ Tuğçe Erdoğan, “Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, sayı: 6, (2017), s.104-105.

devretmek isteyen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, seçimlerin bir an önce yapılmasını istemiştir⁶¹.

DP'nin devamı olduklarını her seferinde söylemekten çekinmeyen AP'nin kurucuları ve yetkilileri bu söylemi halk arasında ve özellikle DP tabanında yaymaya çalışmışlardır⁶². Aşağıda da ifade olunacağı üzere, söz konusu partinin halk tarafından kurulmuş olması, DP'yi destekleyen partilileri son derece mutlu etmiş ve bu kişiler darbeden sonra 1961'de yapılan seçimlerde AP'ye büyük bir destek vermişlerdir.

AP'nin kurulmasıyla Türk siyasal yaşamında yeni bir dönem başlamıştır. Liberal ekonomiyi savunan AP, sanayi destekli bir kalkınmayı hedeflemiştir⁶³. Parti, amblem olarak “Türkiye Adalet Partisi'nin” kısaltması olan “TAP” ismi kullanılmıştır⁶⁴. AP'nin kurulması, farklı fikirlerin temsili ve demokrasi adına zaruri bir gereklilikti yorumu yapılabilir.

1.2. Adalet Partisi'nin Genel Başkanları ve Faaliyetleri

Emekli bir asker olan Orgeneral Ragıp Gümüşpala, AP'nin kurucusu ve ilk genel başkanıdır⁶⁵. AP kurulmadan önce Gümüşpala, kendisiyle beraber emekliye sevk edilen askerlerle bir araya gelmiş ve Emekli İnkılap Subayları Derneği “EMİNSU”yu kurmuştur⁶⁶. Gümüşpala, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılması üzerine 11 Şubat 1961'de AP'yi kurmuş, 18 Şubat 1961'de de parti kurulu

⁶¹ Osman Tarım, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Adalet Partisi ve Türkiye*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s.44-46.

⁶² Çavdar, 2013, s.112.

⁶³ Hüseyin Çavuşoğlu, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 19, sayı:2, (Elazığ 2009), s.268.

⁶⁴ Turan, 2016, s.17.

⁶⁵ Tuğba Yolcu, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ile Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies*, volume:14, issue:2, (March 2019), s.940.

⁶⁶ Metin İlhan, “Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı:217, (2015), s.170.

tarafından AP'nin ilk genel başkanı seçilmiştir⁶⁷. Ragıp Gümüşpala ile beraber Türk siyasal yaşamında yeni bir dönem başlamıştır.

Partisinin teşkilatlanması için çalışmalarına başlayan Ragıp Gümüşpala, partisinin ilk il teşkilatını İzmir'de açmıştır. İzmir İl İdare Heyeti Başkanlığı'na eski bir asker olan Emekli General Mehmet Ali Aytaş'ı getiren Gümüşpala, bu vesile ile düzenlediği basın toplantısında AP ile DP'nin farklı parti programlarına ve parti tüzüklerine sahip olduklarını belirtmiş ve AP'nin DP'nin devamı olduğu yönünde yapılan açıklamaları haksız bulduğunu söylemiştir. Ayrıca Gümüşpala, konuşmasında oluşturulan yeni idarenin ve yeni heyetin kanunlara bağlı olduğunu, hükümete ve milli birliğe saygılı olduğunu dile getirmiştir⁶⁸. Gümüşpala, MBK'nın dikkatini ve tepkisini çekmemek için böyle bir açıklama yapmıştır yorumu yapılabilir.

İzmir'den sonra 3 Mart 1961'de partisinin İstanbul il teşkilatını kuran Gümüşpala, İstanbul İl İdare Heyeti Başkanlığı'na Ankara'nın DP eski İl Başkanı, Emekli Hava Korgeneral Enver Akoğlu'nu getirmiştir. 5 Mart 1961'de de AP'nin Ankara il teşkilatını kuran Gümüşpala, Ankara İl İdare Heyeti Başkanlığı'na da yine eski bir DP'li olan Avukat Adil Ünlü'yü getirmiştir⁶⁹. Yeni kurulan partinin ismi AP'ydi fakat partide görev alanların çoğu DP'liydi. Bu yolla DP'nin hala aktif bir parti olduğu izlenimi verilmeye çalışılmıştır şeklinde düşünülebilir.

AP'nin kurulduğu ilk yıl milletvekili genel seçimleri yapılmıştır. CHP ve AP'nin katıldığı bu seçimler, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında yapılan ilk seçimlerdir⁷⁰. Yeni kurulmasına rağmen AP, seçimlere son derece iyi hazırlanmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın faaliyetleriyle 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimleri ikinci sırada tamamlayan AP, ciddi bir başarı elde etmiştir. AP gibi DP'nin tabanına seslenmeyi düşünen, DP'nin mirasına sahip çıkmayı amaçlayan ama Adnan Menderes'e ve DP'ye muhalif olan Ekrem Alican'ın partisi, Yeni

⁶⁷ Burcu Tükenmez, *Adalet Partisi Ağrı Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2016, s.22.

⁶⁸ Altınbaş, 2019, s.19.

⁶⁹ Halit Kaya, *Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2014, s.23.

⁷⁰ Tahir Kodallı, "1960 Askeri Müdahalesinden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerde Denizli'nin Kale İlçesi'nin Siyasi Durumu", *Belgi Dergisi*, sayı:4, (2012), s. 412.

Türkiye Partisi (YTP), seçimlerde istediği başarıyı elde edememiştir. Seçim sonuçlarının kesinleşmesinden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini seçimi birinci sırada bitiren CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü'ye vermiştir⁷¹. Böylece tek parti rejiminin değişmez ismi İnönü, tekrardan siyaset sahnesine çıkmıştır. Ancak İsmet İnönü, hükümeti kurma konusunda son derece ciddi zorluklarla karşılaşmıştır.

Hiçbir siyasi partinin İsmet İnönü yönetiminde çalışmak istememesi İnönü'yü hükümeti kurma konusunda sıkıntıya düşürmüştür. Bu nedenle İsmet İnönü, DP'nin devamı şeklinde nitelendirilen AP'ye koalisyon kurma teklifinde bulunmuştur. Ragıp Gümüşpala, partisinin karşı çıkmasına rağmen İsmet İnönü'nün koalisyon kurma teklifini kabul etmiştir. 16 Kasım 1961'de imzalanan koalisyon protokolü ile CHP ve AP koalisyonu resmen kurulmuştur. Bu koalisyonun bakanları belirlenmiş ve onay için TBMM'ye sunulmuştur. 1 Aralık 1961'de Meclis'te yapılan oylama sonucu güvenoyu alan CHP ve AP koalisyonu, Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetidir⁷². Hükümetin kesinleşen Bakanlar Kurulu üyeleri 27 Kasım 1961'de göreve başlamıştır. Yeni hükümetin Başbakanı olan İsmet İnönü, 27 Kasım 1961'de MM'de hükümet programını okumuştur⁷³. Böylece yeni hükümet, resmen göreve başlamış oluyordu. Burada dikkat çeken şey DP'nin devamı niteliğinde olan AP'nin CHP ile koalisyon kurmasıdır.

Yukarıda izah edildiği üzere CHP ile AP arasında kurulan koalisyon, Türkiye'deki ilk koalisyon hükümetidir⁷⁴. Ancak ideolojik düşünce bakımından birbiriyle pek de örtüşmeyen iki parti arasında kurulan bu koalisyon, kurulduğu andan itibaren CHP ve AP arasında ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin genel af, 1961 Anayasası'nda vaat edilen “sosyal devlet” sorunu, işçi hakları, özel sektörün durumu, planlama ve reformlar gibi konular CHP ve AP

⁷¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev. Yavuz Alagon), 11. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s.164.

⁷² Derya Şimşek, “Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962)”, (Ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Salim Cöhce, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın), Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmalar Kongresi, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurum Yayınları*, Ankara 2012, s.2962-2963.

⁷³ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.3.

⁷⁴ Mehmet Zahid Sobacı, “Türkiye'nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler”, *SETA Perspektif*, sayı:109, (Temmuz 2015), s. 3-4.

arasında ciddi görüş ayrılıklarının yaşanmasına sebep olmuştur. İsmet İnönü, Mayıs 1962’de istifa etmiş ve Türk siyasal yaşamındaki ilk koalisyon hükümeti dönemi sona ermiştir⁷⁵. Bu son, bir sürpriz değil aksine birbirine zıt olan iki parti arasında olması muhtemel bir hadiseydi.

CHP ile AP arasında kurulan koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini tekrardan İsmet İnönü’ye vermiştir. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve YTP ile yaptığı görüşmelerden istediği sonucu elde edemeyen İnönü, hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Gürsel’e geri iade etmiştir. Ancak ordunun da araya girmesiyle 24 Haziran 1962’de İsmet İnönü’nün başkanlığında CHP, CKMP ve YTP koalisyonu kurulmuştur. İkinci Koalisyon Hükümeti 7 Temmuz 1962’de MM’den güvenoyu almıştır⁷⁶. Söz konusu ikinci koalisyon hükümeti, hükümet programı 2 Temmuz 1962 tarihinde MM’de okunmuş ve göreve başlamıştır⁷⁷.

İkinci Koalisyon Hükümeti’nin çalışmalarına başlandığı tarihlerde AP, parti çalışmalarına ağırlık vermiştir. Bilhassa, partililer ve halk ile bir araya gelen AP Lideri Ragıp Gümüşpala ciddi bir propaganda faaliyeti içerisine girmiştir. Bu bağlamda Gümüşpala, AP’nin ilk büyük kongresini Ankara’da yapmıştır. 30 Kasım 1962’de yapılan kongrede başkanlık divanı seçimi yapılmış ve Mümtaz Tarhan başkan seçilmiştir. Kongrede konuşan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala parlamentonun normale dönebilmesi için genel siyasi affın olması gerektiğini söylemiştir. Hükümetin hazırladığı af tasarısının Meclis’e verildiği gün, AP Genel Başkan Yardımcısı Süleyman Demirel’in imzasını taşıyan tezkere; MP, YTP ve CHP’nin genel sekreterlerine gönderilmiştir. Genel siyasi af Meclis’te görüşülmüş ama kabul edilmemiştir. Yerine kısmi af kabul edilmiş ve 25 Şubat 1963’te Resmi Gazete ’de yayınlanmıştır.⁷⁸ Bu durum AP’nin bir nevi yerine geçtiği DP’nin parti mensuplarını unutmadığını ve onlar için af çıkartmaya çalıştığını ortaya çıkarmaktadır.

⁷⁵ Ahmad, 2010, s.267-268.

⁷⁶ Kaya, 2014, s.131,135.

⁷⁷ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.4.

⁷⁸ Tükenmez, 2016, s.25-26.

CHP ile olan koalisyondan istediği neticeyi alamayan AP, 17 Kasım 1963 tarihinde yapılan yerel seçimlerde koalisyon ortakları CKMP ve YTP'ye karşı başarılı bir sonuç elde etmiş ve seçimi CHP'nin önünde birinci parti olarak tamamlamıştır. Yerel seçim sonuçlarından hoşnut olmayan koalisyon ortakları yerel seçimlerden alınan kötü sonuçların sorumlusu olarak İnönü'yü göstermiş ve koalisyondan çekilme kararı almışlardır. Bu durum üzerine İnönü 2 Aralık 1963'te istifa etmiştir⁷⁹. Böylece güvenoyu alarak göreve gelen ve İsmet İnönü'nün VIII. Hükümet'i olarak adlandırılan siyasi yapı, uzun ömürlü olamamıştır⁸⁰. Bu seçim yenilgisi, ordunun olası bir müdahalesinden çekindikleri için İnönü ile ittifak kurmak zorunda kalan CKMP ve YTP'nin işine yaramış ve onlara ittifaktan çekilme fırsatı vermiştir. Böylece İnönü liderliğindeki CHP, AP karşısındaki ilk seçim yenilgisini almıştır.

İsmet İnönü'nün istifası üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel, hükümeti kurma görevini 10 Aralık 1963'te Ragıp Gümüşpala'ya vermiştir. CHP'siz bir koalisyon kurmak için partilerle görüşmelere başlayan Gümüşpala, istediğini elde edemeyince erken seçime gidilmesi gerektiğini belirtmiş ve hükümeti kurma görevini 14 Aralık 1963'te Cumhurbaşkanı Gürsel'e geri iade etmiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini tekrardan İsmet İnönü'ye vermiştir. İnönü, bağımsızlarla beraber 25 Aralık 1963'te Türkiye'nin üçüncü koalisyon hükümetini kurmuştur⁸¹. İsmet İnönü, 30 Aralık 1963 tarihinde hükümet programını okumuş ve Bakanlar Kurulu göreve başlamışlardır⁸². Ancak aşağıda da ifade olunacağı üzere AP'nin giderek güçlenen bir parti durumuna gelmesi sebebiyle bu hükümet de uzun ömürlü olamamış ve istifa etmiştir.

AP'nin Türk siyasetinde güçlenmeye çalıştığı tarihlerde parti genel başkanının ölümü, yeni bir süreci de beraberinde getirmiştir. Ragıp Gümüşpala 6 Haziran 1964'de 67 yaşında hayata veda etmiştir. Genel başkanın bu ani ölümü AP

⁷⁹ Ahmad, 2010, s.276.

⁸⁰ İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, *Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, (Cilt I), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara 2015, s.145.

⁸¹ Kaya, 2014, s.170-171.

⁸² BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.5.

içerisinde bir liderlik yarışının başlamasına neden olmuştur⁸³. Bu da beraberinde Türk siyasi tarihinde yeni bir liderin doğuşuna ortam hazırlamıştır. Söz konusu yeni lider Süleyman Demirel'dir.

Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra Süleyman Demirel, hemen genel başkan olamamıştır. Bunun için parti içerisinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda, 27 Kasım 1964'te yapılan AP'nin genel kongresinde parti başkanlığı için, Profesör Ali Fuat Başgil, Tekin Arıburun, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yaveri Saadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel aday olmuştur. Bu arada 1955'te Devlet Su İşleri Genel Müdürü olan Süleyman Demirel'in, döneminin Başbakanı Adnan Menderes ile yakın ilişkiler içerisinde olduğu bilinen bir gerçektir⁸⁴. Bu da Demirel'e bir ilginin oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda yapılan parti başkanlığı seçiminde 1.072 oy alan Süleyman Demirel AP'nin yeni lideri olmuştur. Seçimler sonucunda Bilgiç 552, Arıburun 39, Başgil ise 6 oy almıştır⁸⁵. Böylece hem AP hem de Türk siyasal yaşamı için Süleyman Demirel devri başlamıştır.

AP Genel Başkanı olarak siyasete hızlı bir giriş yapan Süleyman Demirel, İnönü Hükümeti'ni devirmek için faaliyete geçmiştir. MP lideri Osman Bölükbaşı, YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ve CKMP lideri Ahmet Oğuz ile görüşen Demirel, onlardan 1965 yılı bütçe görüşmelerin de ret oyu kullanmalarını istemiştir.

13 Şubat 1965'te yapılan bütçe görüşmelerinde Demirel, İnönü Hükümetini devirmek için gerekli olan 226 oyu bulmuş ve İnönü Hükümetini devirmiştir. "İsmet Paşa'yı deviren adam" olarak anılan Demirel, böylece ilk siyasi zaferini de elde etmiştir. Bu olaydan sonra AP listesinden bağımsız senatör olarak seçilen Suat Hayri Ürgüplü'nün başkanlığında AP, YTP, CKMP ve MP'den oluşan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Meclis üyesi olmayan Demirel, yeni hükümete dışarıdan başbakan yardımcısı olarak katılmıştır⁸⁶. Bu durum, Türk siyasi tarihinde

⁸³ Cemal Fedayi, "Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi", *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, cilt: 16, sayı:57, (Aralık 2019), s.126.

⁸⁴ Ahmad, 2010, s.290-292.

⁸⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 251; Cumhuriyet Gazetesi, 30 Kasım 1964, sayı: 14418, s.1.

⁸⁶ Fedayi, 2019, s.128-129.

yeni bir döneminin başlangıcı olmuş ve AP'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesi için de gerekli uygun ortamı hazırlamıştır şeklinde değerlendirilebilir.

Süleyman Demirel liderliğindeki AP, 1965 seçimlerine hazırlık yapmış ve seçim beyannamesini hazırlamıştır. AP, seçim beyannamesinde, bu seçimin Türk halkı ve demokrasi için önemli olduğuna vurgu yapmış ve herkesi seçimlere katılmaya davet etmiştir⁸⁷. Hemen akabinde yoğun bir seçim propagandası yürüten Demirel başkanlığındaki AP, istediği neticeyi elde etmiştir.

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde AP, diğer partilere oranla daha fazla oy almış ve tek başına iktidar olmuştur⁸⁸. Bu seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel, 3 Kasım 1965 tarihinde hükümeti kurmuş ve Meclis'te hükümet programını okumuştur⁸⁹. Yeni hükümetin Başbakanı olan Süleyman Demirel, DP Genel Başkanı Adnan Menderes'ten sonra yeniden tek başına iktidara gelen bir partinin genel başkanı olmuştur.

1966 yılına kadar AP Genel Başkanı ve Başbakan olan Süleyman Demirel, 27 Kasım'da yapılan AP'nin üçüncü büyük kongresinde 1239 oy alarak yeniden AP'nin genel başkanı seçilmiştir. Demirel'in rakibi Kadri Eroğlu ise 175 oy almıştır⁹⁰. Parti genel kongresinde ciddi bir konuşma yapan Demirel'in⁹¹, bu konuşma sayesinde delegeleri etkilediği ve yeniden genel başkan seçildiği görülmektedir.

1965 ve 1969 arası dönem, Süleyman Demirel'in en başarılı olduğu dönemdir. Demirel bu dönemde çok ciddi faaliyetlerde bulunmuştur. Türkiye'nin kalkınması adına oldukça önemli bir yere sahip olan II. Beş Yıllık Sanayi ve Kalkınma Planı bu dönemde hayata geçirilmiştir⁹². Demirel'in ülke kalkınması

⁸⁷ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.278.4.

⁸⁸ Ferit Salim Sanlı, "Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisi'nden bakmak: 1961-1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan Müfrit-Mutedil Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Türkes Hareketi ile olan Münasebeti", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cit:13, sayı15, (2019), s.27.

⁸⁹ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.7.

⁹⁰ Tükenmez, 2016, s.31.

⁹¹ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.279.4

⁹² Hüseyin Çavuşoğlu, "Süleyman Demirel'in Siyasi Hayatı ve Kişisel Özellikleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, cilt: 21, sayı:3, (2016), s.1045.

konusunda gösterdiği hassasiyeti DP'liler affı konusunda göstermemesi DP'lilerin tepkisine neden olmuştur. Eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, DP'lilere 1969 Genel Seçimlerinde oy kullanmamaları yönünde talimat vermiştir.

Eski DP'liler ve AP'liler arasında anlaşmazlıkların yaşandığı bir dönemde 1969 Genel Seçimlere gidilmiştir. Esasında, 1969 seçimleri birkaç yönden daha önceki seçimlerden ayrılmaktadır. Ayrılan yönler arasında çok partili rejimin en düşük katılım oranı, partilerin hemen hepsinin oy kaybı ve bağımsız adayların başarısı yer almaktadır. Bu sonuç, partilere karşı bir soğuma eğiliminin olduğunu ve seçmenin oy hakkını kısıtlayan bu seçim sistemine duyduğu tepkiyi yansıtmaktadır⁹³.

Partililer arası anlaşmazlıkların yaşandığı bir dönemde seçimlere katılan AP, genel seçimler için bir seçim beyannamesini yayınlamıştır⁹⁴. 12 Ekim 1969'dan önce yaşanan birçok olumsuz duruma rağmen seçimlerin kazananı yine AP olmuştur. AP, 1969 seçimlerini kazanmış fakat 1965 seçimlerine oranla oy kaybetmiştir⁹⁵. Devrin basınından elde edilen bilgiler bağlamında yapılan değerlendirmelere göre ordunun, Başbakan Süleyman Demirel üzerinde oluşturduğu korku, onun AP'nin belirlediği çizginin dışına çıkmasına neden olmuştur. Demirel'in DP'lilerin affı konusunda gerekeni yapamaması AP'ye oy kaybettirmiştir.

1969 seçimlerinden de birinci parti olarak çıkan ve hükümet'i kuran Süleyman Demirel, ikinci iktidarı döneminde ciddi sıkıntılarla karşılaşmıştır⁹⁶. Bu dönemde yaşanan anarşi olayları 12 Eylül 1971 Askeri Muhtırasının yayınlanmasına neden olmuştur. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Menduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanının imzasını taşıyan muhtıra, 12 Eylül 1971'de Cumhurbaşkanı'na, CS'ye ve MM'ye gönderilmiştir. Demirel Hükümeti'nin ülkeyi

⁹³ Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt:26, sayı:3, (1969), s.79.

⁹⁴ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.283.7.

⁹⁵ Erol Tuncer, "Türkiye'de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet- Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği; *Anayasa Yargısı Dergisi*, sayı:23, (2006), s. 171; Fedayi, 2019, s.142.

⁹⁶ Çavdar, 2013, s.160-161.

siyasi, sosyal ve ekonomik kargaşaya sürüklediğini gerekçe gösteren ordu, bu sebeple bir muhtıra yayınlamıştır⁹⁷.

Muhtırada; ülkede, anarşinin önlenbilmesi için partiler üstü bir hükümetin kurulması gerekmektedir. Muhtıraya uyulmaması halinde ordu yönetime el koyacaktır gibi ifadeler yer almıştır. Başbakan Demirel, istifa mektubunu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a vermiştir. Tarafsız olması için CHP'den istifa ettirilen Nihat Erim Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından Başbakan olarak hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir⁹⁸. Böylece 27 Mayıs 1960 Darbesinden sonra yaşanan 12 Mart Muhtırası ile ülkede yeniden bir kargaşa ortamı oluşmaya başlamıştı.

Muhtıradan sonra ülke genelinde bir türlü istikrar temin edilememiştir. 1973 Milletvekilliği Genel Seçimleri böyle bir ortamda yapılmıştır. Bu seçimler öncesinde yeni siyasi partiler de kurulmuştur. Bunlardan birisi Demokratik Parti'dir (DP). DP'nin mitinglerine katılan Celal Bayar, halktan AP'ye değil, yeni kurulan DP'ye oy vermelerini istemiştir. Bu arada Süleyman Demirel'in genel başkan olduğu AP'nin seçimlere hazırlandığı tarihlerde CHP'nin genel başkanı değişmiş ve İsmet İnönü'nün yerine Bülent Ecevit genel başkanlığa seçilmiştir⁹⁹. AP, Bülent Ecevit'in yürüttüğü seçim kampanyasıyla başarılı bir netice elde eden CHP'ye karşı 1973 seçimlerinde ciddi bir oy kaybı yaşamıştır¹⁰⁰.

CHP, 1973 seçimlerini önde tamamlamasına rağmen tek başına iktidar olacak çoğunluğa ulaşamamıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Bülent Ecevit'ten hükümeti kurmasını istemiştir. Bu hükümetin içerisinde Süleyman Demirel yer almak istememiştir. Bu durum üzerine Ecevit, Milli Selamet Partisi (MSP) lideri

⁹⁷ Ergün Özbodun, *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci (Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı)*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.; Turgay Ahmad, 1976, s.409.

⁹⁸ Murat Karataş, "Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, cilt: 2, sayı:3, (2019), s.82.

⁹⁹ Çavdar, 2013, s.226.

¹⁰⁰ Ömer Laçiner, "1973-1975 Dönemi ve 12 Ekim Seçimleri", *Birikim Dergisi*, sayı:9, (1975), s.30-39.

Necmettin Erbakan ile 25 Ocak 1974'te bir koalisyon hükümeti kurmuştur¹⁰¹. Ancak bu hükümet'te ciddi sorunlar olmuş ve söz konusu hükümet uzun ömürlü olamamıştır. Zira Ecevit, Kıbrıs olaylarında gösterdiği özveriden dolayı kahraman gibi anılmış ve tek başına iktidar olacağı düşüncesi ile istifa etmiştir. Bülent Ecevit'in istifası üzerine 241 günlük bir kriz yaşamıştır.

Bülent Ecevit'in istifası sonrasında, hükümetin bir türlü kurulamaması üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiştir. 31 Mart 1975'te AP, MSP, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve DP'den ayrılan bağımsız vekillerin bir araya gelmesi ile halk arasında "Milliyetçi Cephe (MC) Hükümeti" ismiyle anılan bir koalisyon hükümeti kurulmuştur¹⁰². Böylece Türk siyasi tarihinde milliyetçi cephe ya da Demirel Hükümetleri adıyla anılan siyasi yapıların kurulduğu bir dönem başlamış oluyordu.

1973 sonrası yaşanan gelişmeler, uzlaşmacı ve esnek bir siyaset izleyen Demirel'in sert bir siyaset izlemesine neden olmuştur. 5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinde birinciliği yine CHP'ye kaptıran AP, Süleyman Demirel'in bütün faaliyetlerine rağmen seçimleri ikinci sırada tamamlamıştır. CHP, hükümeti kuramayınca 1 Ağustos 1977'de "İkinci MC Hükümeti" ismiyle anılan AP, MHP ve MSP koalisyonu kurulmuştur¹⁰³. Bu arada söz konusu hükümetin kuruluş sürecinde Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu MSP'ye ciddi ayrıcalıklar vermek zorunda kalmıştır. Ayrıca Alpaslan Türkeş'in başında olduğu MHP'yi ikna etmekse hiç kolay olmamıştır¹⁰⁴. İkinci MC Hükümeti söz konusu şartlar altında kurulabilmiştir. Bu şekilde yaşanan siyasi gelişmeler, Türkiye'de koalisyon hükümetlerinin oluşum sürecinin ne derece zorlu olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

¹⁰¹ Alper Gülbay, "Huzursuz Bir Ortaklığın Ses Getiren Hamlesi: CHP-MSP Koalisyon Hükümeti Ve Kıbrıs Barış Harekâtı", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, yıl: 15, sayı: 30, (2019), s.340- 341.

¹⁰² Ahmad, 2012, s.189,196.

¹⁰³ Soner Dursun, "Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, cilt:7, sayı:20, (2018), s. 435.

¹⁰⁴ Yakup Kaya ve Hüseyin Şahin, "Türk Siyasal Yaşamında Milliyetçi Cephe Hükümetleri Dönemi", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:19, (2018), s. 532.

21 Ekim 1978'te toplanan AP'nin dokuzuncu kongresinde, Süleyman Demirel yeniden AP'nin genel başkanı seçilmiştir. 1978'te on bir milletvekilinin AP'den istifa etmesi üzerine sayısal üstünlüğünü yitiren Demirel Hükümeti CHP'nin hazırladığı bir gensoru ile 31 Aralık 1978'de düşürülmüştür¹⁰⁵. Her ne kadar AP, seçimlerde oy kaybetse de parti içinde Süleyman Demirel'e olan güven devam etmiştir.

Ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar, siyasi kargaşa ve cumhurbaşkanlığı süresi dolan Fahri Korutürk'ün yerine yeni Cumhurbaşkanı'nın bir türlü seçilememesi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne davetiye çıkarmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren'in öncülüğünde 12 Eylül 1980'de yönetime el koymuştur¹⁰⁶. 1960 Askeri Darbesi'nin izlerini silmeye çalışan Türkiye, yeni bir askeri darbe ile büsbütün sarsılmıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ni yapanlar AP lideri Süleyman Demirel'i, CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i, MSP lideri Necmettin Erbakan'ı ve MHP Genel Başkanı Alpaslan Türkeş'i tutuklamış ve yargıladıktan sonra serbest bırakmıştır. Darbeden sonra siyasi faaliyetleri yasaklanan partiler 16 Ekim 1981'de resmen kapatılmış ve mal varlıklarına el konulmuştur¹⁰⁷. Böylece AP, siyaset sahnesinden silinmiş ve Süleyman Demirel'in başkanlığında yeni bir parti olan Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kuruluş süreci başlamış oluyordu.

1.3. Adalet Partisi Döneminde Yapılan Genel Seçimler

1961'den 1981 yılına kadar Türk Siyasi tarihinde varlık gösteren AP'nin 20 yıl boyunca devam eden siyasal sürecinde ülkede çok sayıda genel ve yerel seçimler yapılmıştır. Genel seçimler sırasıyla 1961, 1965, 1969, 1973 ve 1977 tarihlerinde yapılmıştır. Bu seçimlerde Meclis'in ve Senato'nun üyeleri belirlenmiştir.

¹⁰⁵ Tükenmez, 2016, s.42.

¹⁰⁶ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II 1789-1980*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul 1997, s.150.

¹⁰⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.406-407.

1.3.1. 1961 Genel Seçimleri

27 Mayıs 1960'da TC tarihinin ilk askeri darbesini yapan MBK, on yıllık DP iktidarına son vermiştir. Yeni bir anayasa hazırlanmak isteyen komite, yeni anayasa çalışmaları için bir kurucu meclisin oluşturulmasını istemiştir. MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşturulan bu kurucu meclis, yeni bir anayasa ve seçim kanunları hazırlamakla görevlendirilmiştir¹⁰⁸. Söz konusu Anayasa yapımının sürdüğü tarihlerde ülke genelinde seçim hazırlıkları da yapılmıştır. Bu seçimler, 1961 tarihinde yapılan milletvekilliği genel seçimleridir.

Başta yeni bir anayasa hazırlama ve genel seçimlere gidilmesindeki temel amaç, ülke yönetiminin 29 Ekim 1961'de yeni anayasa ve seçim kanununa göre oluşturulan Meclis'e teslim edilmesi olmuştur. Yeni anayasa 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve % 61,7 ile kabul edilmiştir¹⁰⁹. Böylece 1961 seçimleri öncesinde yeni Anayasa halk tarafından kabul edilmiş ve Türkiye, yeni bir anayasa öncülüğünde seçimlere gitmiştir.

1961 Anayasası, 1921 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak çift parlamentolu sistemi öngörmüştür¹¹⁰. Bu bağlamda, kabul edilen yeni Anayasa ile parlamento Senato ve Meclis olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 1961 Anayasası, başta anayasa yargısı ve yargı bağımsızlığı olmak üzere, anayasacılığı daha fazla ön plana çıkarmıştır. Ancak bunu bazı bakımlardan demokrasi ilkesini zedeleyecek noktalara götürmüştür. Nitekim bu anayasa, olumlu liberal özelliklerinin yanında vesayetçi unsurlara da yer vermiştir¹¹¹.

1961 Anayasası kapsamı çerçevesinde MM'de alınan kararların Anayasaya uygunluğunun tespiti için "Anayasa Mahkemesi" kurulmuştur. Nispi temsil sisteminin uygulanması, seçmen yaşının 21 olması, milletvekili seçilebilme yaşının 30 olması, milletvekilliği süresinin 4 yıl olması ve milletvekili sayısının 450 olması

¹⁰⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, (33. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s.364-365; Bilal Tunç, "Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, cilt:17, sayı:67, s.668.

¹⁰⁹ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2000, s. 84; Çavdar, 2013, s. 98-100.

¹¹⁰ Mustafa Erdoğan, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, (7. Baskı), Liberte Yayınları, Ankara 2011, s.111-115.

¹¹¹ Ergün Özbodun, *Anayasacılık ve Demokrasi*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul 2015, s. 106-107.

gibi kararlar alınmıştır. Bu anayasada, siyasi partilerin yerel örgütlerine adayların %10'unu belirleme yetkisi verilmiştir. Çoğunluk sisteminin uygulandığı CS'nin 150 üye, eski MBK üyeleri ve Cumhurbaşkanı'nın atayacağı 15 üyeden oluşması kararlaştırılmıştır. Yasalar önce MM'de görüşülecek, sonrada CS'ye gönderilecektir¹¹². Yukarıda da izah edildiği üzere 1961 Anayasası'nda 1921 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak çift parlamento oluşturulmuş ve ikinci parlamento olan senatoda senatörler görev yapmıştır. Bu durum 1982 Anayasası'nda tek meclisli sisteme geçinceye kadar devam etmiştir.

12 Haziran 1961'de siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilmiştir. DP'nin mirasına sahip çıkmak düşüncesiyle AP, CKMP ve YTP adında üç yeni parti kurulmuştur. Ragıp Gümüşpala'nın kurduğu AP, DP'nin en büyük mirasçısı olmuştur. AP, "Hayır'da hayır vardır." Sloganı ile yeni Anayasa'ya karşı çıkmıştır. AP'nin 1961 seçim propagandasında sürekli olarak kullandığı "gözlerimize bakarsanız anlarsınız" cümlesi AP'nin, DP'nin mirasçısı olduğunun açık bir ifadesidir. Özel girişim ve serbest piyasa taraftarı olan AP, karma ekonomi modelini benimsemiştir¹¹³. Bu arada yeni partilerin kuruluş sürecinde 1 Nisan 1961 tarihinden geçerli olmak üzere siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmiştir. Partiler bu tarihten itibaren il ve ilçe kongrelerini yapmaya başlamıştır¹¹⁴. Söz konusu kararnameyle siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmesi, başta AP olmak üzere yeni kurulan partilerin kısa zamanda teşkilatlarını oluşturması için gerekli ortam oluşmuştur.

25 Ocak 1961 tarihli seçim kanunu ile siyasi partilerin radyo aracılığı ile propaganda yapmalarına müsaade edilmiştir. Seçime katılan partilerin, seçim gününden önceki 15. Günden itibaren 4. Gün saat 21.00'a kadar radyo aracılığı ile propaganda yapmalarına müsaade edilmiştir. İlk konuşmanın süresi 20 dk. İkinci ve sonraki konuşmaların süresi ise 10 dakika olarak belirlenmiştir¹¹⁵. Bu durum siyasi parti propagandalarının halka daha rahat ulaşabilmesini sağlamıştır. AP, 1961

¹¹² Işıl Tuna, "27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Dergisi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 20, sayı:40, (2020), s.230.

¹¹³ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 48.286.1; Şimşek, 2012, s.2958-2959.

¹¹⁴ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 48.286.1

¹¹⁵ BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 159.13.2.

Seçim Beyannamesi’nde şu ifadelere yer vermiştir: “*Adalet Partisi; “hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir” düşturuna kayıtsız ve şartsız olarak bağlı kalacaktır*¹¹⁶” AP, halk iradesine duyduğu güveni seçim beyannamesinde açıkça ifade etmiştir.

1961 seçimlerinde nispi temsil “d’Hond Sistemi” uygulanmıştır. Bu sistem, Türkiye’de ilk defa 1961 seçimlerinde uygulanmıştır. Seçim sistemi belirlendikten sonra seçimlerin bütün yurttta aynı gün, genel, eşit ve gizli oyla yapılması kararı alınmıştır. Seçim bölgesindeki geçerli oy toplamının çıkacak olan milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen seçim sayısı, seçim barajını oluřturmaktadır¹¹⁷. Bu arada, Türkiye’de milletvekili seçimlerinde ilk kez d’Hond usulü nispî temsil sistemini getiren 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu’nun “Siyasî parti adaylarından seçilenlerin tespiti” kenar başlıklı 33. Maddesidir¹¹⁸. d’Hond Sistemine göre herhangi bir seçim bölgesinde her partinin aldığı oy miktarı önce 1’e sonra 2’ye daha sonra da 3’e vb. şekilde bölünür. Ortaya çıkan paylar, parti farkı gözetmeksizin büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekilleri bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara, sayıların büyüklük sırasına göre ayrılır. Bu sistemde avantajlı olan taraf seçimlerde en çok oyu alan parti olmuřtur¹¹⁹.

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerde, Türkiye’de 12.925.395 kişinin seçmen kaydı olmasına rağmen oy kullanan kişi sayısı 10.522.716’dır. Kullanılan oyların 10.138.035’i geçerli sayılmıştır. 1961 Genel Seçimlerine katılım oranı ise % 81,4’tür. Seçimler sonucunda AP geçerli oyların 3.527.435’ni CHP ise geçerli oyların 3.724.752’sini almıřtır¹²⁰. CHP % 36.743, AP % 34.796, CKMP % 13.962, YTP % 13.731 bağımsızlar ise % 0.806 oy almıřtır¹²¹. Bu sonuçlarla CHP 173, AP

¹¹⁶ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, (1961), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1961, s.3.

¹¹⁷ Tükenmez, 2016, s.25.

¹¹⁸ Türk, 1969, s.84

¹¹⁹ Murat Güvenir, “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 37, sayı: 1, (1982), s.228.

¹²⁰ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.313.6.

¹²¹ D. Ali Arslan, “1950’den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları, Temelinde Türkiye’nin Siyasi Yapısı”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, cilt: 4, sayı:1, (2007), s.12.

158, YTP 65, CKMP ise 54 milletvekili çıkarmıştır¹²². Senato seçimlerinde; CHP 54, AP 72, YTP 17, CKMP ise 7 senatör çıkarmıştır¹²³. Her ne kadar bu seçimlerde AP, birinci parti olmayı başaramamış olsa da; yeni bir parti olarak ciddi oranda oy kazanmıştır.

1961 seçimlerinden hiçbir parti, hükümeti tek başına kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. Ordunun olası bir müdahalesinden çekinen siyasi parti liderleri, kuvvet komutanlarıyla Çankaya Köşkü'nde bir araya gelmiş ve dört maddeden oluşan "Çankaya Protokolünü" imzalamışlardır. Parti liderlerini Çankaya'ya götüren asıl sebep demokrasinin tekrardan ayaklar altına alınacağı endişesi olmuştur¹²⁴. Burada alınan kararlar gereği, partiler cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday göstermeyecek ve Cemal Gürsel'i destekleyecek; 147'ler ismiyle anılan kişiler üniversitelere alınmayacak; Yassıda mahkemelerinde ceza almış kişiler için af çıkarılmayacak ve Subaylar Derneği "EMİNSU" ile ilgili bir değişiklik olmayacaktır. Bu protokolde 147'lere yönelik istekler hariç, diğer öneriler parti liderleri tarafından kabul edilmiştir¹²⁵. Bu yolla ülkede yeni bir siyasi krizin çıkması önlenmiş ve yeni bir hükümet kurulması için hem siyasi partiler hem de MBK arasında görüş birliği sağlanmıştır.

Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'ye vermiştir¹²⁶. İnönü'nün liderlerle görüştüğü tarihlerde İnönü ile iş birliği yapmak istemeyen YTP ve CKMP, AP ile de hükümeti kurma konusunda kararsız kalmıştır. AP'deki sağcılar ve eski DP'liler CHP ile koalisyon kurulmasına karşı çıkmış, fakat mutediller ülke menfaatleri için koalisyon kurulmasının gerekli olduğu görüşünü savunmuşlardır. Parti içinde yapılan görüşmelerden sonra Ragıp Gümüşpala, İsmet İnönü'nün hükümette görev alma teklifini kabul etmemiş, ancak bakanlıkların eşit bir şekilde dağıtılması

¹²² Semra Karaduman, Kocaeli'nde Yerel ve Genel Seçimler (1961-1980), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ağrı 2021, s.16.

¹²³ Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1961, sayı: 13.363, s.1.

¹²⁴ Levent Börklüoğlu, "27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Ordu İçinde İktidar Mücadelesi: Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği, *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt:1, sayı:2, (2017), s. 24-25.

¹²⁵ Çavdar, 2013, s.115,116.

¹²⁶ Diren Çakmak, "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği", *Akademik Bakış Dergisi*, cilt:1, sayı:2, (2008), s. 37.

koşuluyla AP ve CHP koalisyonuna evet demiştir. Böylece İnönü, 20 Kasım 1961’de Türkiye’nin ilk koalisyon hükümetini ilan etmiştir¹²⁷. AP’nin İnönü’ye rağmen CHP ile ittifak yapmayı kabul etmesinin sebebi yeni bir askeri darbe yapılmasının önüne geçmek ve DP’lileri affı konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmektir. Bu nedenle AP, CHP ile koalisyon kurarak hükümet bunalımının önüne geçmiştir.

1961 yılında CHP ile AP arasında kurulan koalisyon hükümeti çok da uzun ömürlü olamamıştır. “CHP-AP koalisyon hükümeti”, Türk demokrasi tarihinde kurulmuş olan ilk koalisyon hükümetidir. Yeni hükümet, “I. İnönü Koalisyonu” diye anılmış ve oldukça kısa ömürlü olmuş, ardından “II. İnönü Koalisyonu” oluşturulmuştur¹²⁸. Böylece üst üste yeni hükümetler kurulmuş ve bu da beraberinde ülkede ciddi bir siyasi belirsizliğin oluşmasına ortam hazırlamıştır.

1.3.2. 1965 Genel Seçimleri

10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimler öncesinde AP’de lider değişikliği yaşanmıştır. Ragıp Gümüşpala’nın ölümü üzerine, 1964’te AP’nin liderlik koltuğuna Süleyman Demirel oturmuştur. DP’nin devamı olan ve DP’nin hakkını savunan yöneticilerin yerine AP’nin yönetimini, halk arasındaki bölünmelerin önüne geçen, halkçı ve modernist yöneticiler üstlenmiştir¹²⁹. Burada dikkat çekici olan kısım, Türk siyasetinin yeni bir aktör kazanmış olmasıdır. Söz konusu değişimle birlikte AP’nin başına geçen Demirel, Türkiye’de çok uzun yıllar sürecek olan siyasi hayatını başlatmış oluyordu.

Seçimlerden önce başta AP ve CHP olmak üzere, bütün siyasi partiler geniş kapsamlı seçim propagandasına başlamışlardır¹³⁰. Bu çerçevede, seçimlerinden önce konuşan İsmet İnönü, CHP’nin devletçi, halkçı ve laik bir parti olduğu için

¹²⁷ Kaya, 2014, s.83,90; Yeşim Demir, “Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri”, ÇTTAD, cilt:5, sayı:12, (2006), s. 164.

¹²⁸ Salim Gökçen, “İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 67, (2020), s.247.

¹²⁹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s.56.

¹³⁰ Şule Toktaş ve Senem Görür, *Türk Siyasal Hayatından Görünümler: 1965 Genel Seçimleri Ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (10.10.1965-11.10.1969)*, Yüzüncü Yılında TBMM: Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri, (Editör: Yusuf Tekin TBMM Yayınları, Ankara, 2020, s.333.

ortanın solunda yer aldığını söylemiştir¹³¹. CHP'nin bu politikasına karşılık AP ise, ülkede “Kızıl Tehlike” adını verdiği bir propaganda başlatmıştır. Kendini ortanın solu diye tanımlayan CHP'nin asıl amacının şöhrete, zenginliğe ve mülkiyete saldırıp düzeni değiştirmek olduğunu söyleyen Süleyman Demirel, seçim çalışmaları kapsamında 22 ili ziyaret etmiştir¹³². Bu yolla Demirel'in İnönü'ye karşı güçlü bir muhalefet yaptığı düşünülebilir.

Seçim hazırlıkları bağlamında Urfa'da konuşan Süleyman Demirel, sözü susuzluğa getirmek için “*beni affedin Urfalı kardeşlerim sizi hem susuz hem de yalnız bıraktık*” demiştir. Sakarya'da ise “*kurulan ve kapatılan DP hakkındaki hüküm tarihidir.*” Cümlesini kuran Demirel, “*DP'ye oy vermiş olan milyonlarca insan suç mu işlemiştir; Anayasa, DP'ye oy verenleri suçlu mu saymıştır. ?*” sorularını sormuş ve kendi sorduğu bu sorulara yine kendisi cevap vererek hayır demiştir. Demirel bu sözlerle ilk defa DP'den söz etmiş ve CHP'yi halka şikâyet etmiştir. Demirel, sözlerinin devamında ise şunları söylemiştir: “*halkın oylarının bölünmesi durumunda ülke tekrardan koalisyon hükümetleri tarafından yönetilecek ve bu durumun ülke geleceği için olumsuz sonuçlar doğuracaktır*”¹³³. Demirel'in bu sözlerle halkı kendi tarafına çekmeye çalıştığı düşünülebilir.

Seçimler öncesinde İsmet İnönü, Meclis'e seçim yasalarında değişiklik yapılması ve 1965 Genel Seçimlerinde “Milli Bakiye Sisteminin” uygulanması teklifini sunmuştur. AP'nin karşı çıktığı bu teklife YTP, CKMP ve MP destek vermiştir. Meclis Genel Kurulu'nda 13 Şubat 1965'te kabul edilen “Milli Bakiye Sistemi” ile küçük partilerin parlamentoda temsil hakkı elde etmesi kolaylaşmıştır¹³⁴. Milli Bakiye Sistemi ile her bir oyun hesaplanması ve boş gitmemesi amaçlanmıştır. Seçim çevresi milletvekilliği için değerlendirilemeyen artık oyların ulusal seçim çevresinde birleştirilmesi amaçlanmış ve Türkiye milletvekilliği kavramı doğmuştur. Bu sistem küçük partilere parlamentoda temsil

¹³¹ Altuğ Koç, “1965 Genel Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı”, *Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, sayı: 2, (2017), s.46.

¹³² Hanife Kuru, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1996, s.72.

¹³³ Mehmet Orhan Kaya, *Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2004, s.79.

¹³⁴ Güvenir, 1982, s.243; Ali Akyıldız, “Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, sayı:7, (2016), s.135.

hakkı tanımakla beraber tek partiyi iktidara taşıma noktasında önemli bir rol oynamıştır¹³⁵.

CHP'ye karşı ciddi bir seçim kampanyası yürüten AP, seçimlerinden önce doğan güneş ve kitap olan parti amblemini “kır at” olarak değiştirmiştir. Kır at, halk arasında DP'ye “demir kır at” denmesi sebebiyle seçilmiştir¹³⁶. CHP, AP'nin seçimlerden önce parti amblemini DP'nin parti amblemine benzetmesini manidar bulmuş ve eleştirmiştir. AP ise yaptığı açıklamada parti amblemi değişikliğinin kapatılan DP ile bir ilgisinin olmadığını, okuryazar olmayan vatandaşların oy kullanırken zorlanmamaları için böyle bir karar aldıklarını ifade etmiş ve seçimlere “çileye paydos” sloganı ile girmiştir¹³⁷. AP'nin parti amblemini “kır at” olarak değiştirmesi, DP ile arasında olan güçlü bağdan ileri geliyordu.

AP, 1965 Seçim Beyannamesi'nde şu ifadelerle yer vermiştir: “10 Ekim 1965 Genel Seçimlerine yeni bir ruh ve taze bir imanla giriyoruz. Geleceğe güvenle bakıyor, geçmişin acı tatlı bütün olaylarını gerçekçi bir akılla değerlendirerek, huzur, güven, istikrar ve kardeşlik duygularıyla ümit dolu, eşsiz fırsatlar ve imkânlar ile çevrili ileriki günlerin hazırlığını yapıyoruz. Seçim zamanı oy kullanmaya giderken, bugün nerede olduğumuzu, ne gibi zorluklarla karşı karşıya olduğumuzu, çözeceğimiz sorunları iyi düşünmek zorundayız. Aynı zamanda ileri sürülen çözüm yollarını ve yapılan teklifleri dikkatlice tartıp biçmeliyiz”. “Milli hayatımız için derin manası olan müstesna bir seçimin arifesindeyiz 10 Ekim 1965 günü Türk Demokrasi tarihinin, genç Cumhuriyet idaremizin dönüm noktalarından biri olarak, milli tarihimizde yer alacaktır. Gelecek nesiller Cumhuriyetin geçirdiği safhaları milli hürriyet ve kurtuluş hamlelerinin başı olarak kabul edeceklerdir”¹³⁸. Ayrıca seçim bildirgesinde özel teşebbüsün destekleneceğini, petrol politikasında ülke ihtiyaçlarının milli kaynaklardan karşılanacağını, petrol sanayisinde

¹³⁵ Ayşe Erkmen, “Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 17, sayı: 3, (2018), s.1231-1232.

¹³⁶ Pınar Kahya, “Adalet Partisi İktidarında Propaganda 4 (1965-1971)”, *Türk Siyasal Hayatında Propaganda Çalışmaları*, (Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı), Akademisyen Kitabevi, Ankara 2019, s. 101.

¹³⁷ Kuru, 1996, s.73.

¹³⁸ BCA, Fon Kodu:30.1.0.0; Yer No: 47.278.4; *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, (1965), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1965, s.3.

kuruluşlara imkân eşitliği verileceğini ve yabancı yatırımcılar için gerekli olan güven ortamının sağlanacağını belirten AP, iktidara gelmesi durumunda bir af kanunu çıkaracağını ve 5 ilde üniversite açacağını da yine seçim bildirgesinde ifade etmiştir¹³⁹. Bu arada AP, Demirel döneminde de DP'lilerin affı konusunda geri adım atmamış ve bu durumu seçim beyannamesinde açıkça ifade etmiştir.

Önceleri sakin bir ortamda başlayan partilerin seçim faaliyetleri, seçimlere sayılı günler kala AP ve CHP arasında oldukça şiddetlenmiştir. İsmet İnönü, Süleyman Demirel'i gerici zümrelere taviz vermekle suçlamıştır. Bu iddiaları kabul etmeyen Demirel ise İnönü'yü solcuları ve dine düşman kişileri korumakla suçlamıştır. İki parti arasındaki görüş farklılıkları, parti liderlerinin birbirini suçlama aracı haline gelmiştir. 10 Ekim'de yapılan seçimlere AP, CHP, CKMP, YTP, MTP ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) katılmıştır¹⁴⁰. Bu dönemde kayıtlı olan toplam seçmen sayısı 13.679.753, kullanılan oy sayısı 9.748.678, geçerli oy sayısı ise 9.307.563'tür¹⁴¹. Seçimlere katılım oranı % 71.26'dır. % 52.870 oy alan AP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmış ve koalisyonu ihtiyaç duymadan hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğa ulaşmıştır. CHP % 28.747, MP % 6.260, YTP % 3.723, BAĞ. % 3.186, TİP % 2.966 ve CKMP ise % 2.242 oy almıştır. Bu oylarla AP 240, CHP 134, MP 31, YTP 19, BAĞ. 1, TİP 14, CKMP ise 11 milletvekili çıkarmıştır¹⁴². Böylece 1965 yılında seçimleri kazanan AP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel'e hem hükümeti kurma görevi hem de Başbakan olma yolu açılmıştır.

AP'nin 1965 seçimlerinde başarılı olmasının sebebi, koalisyon hükümetlerinin sebep oldukları sorunlara dikkat çekmesi, rakiplerini yıpratıcı, kendisini ise üstün gösterici bir propaganda izlemesidir.¹⁴³ AP 1965 seçimlerine bu şartlar altında gitmiştir. Yapılan seçimler neticesinde, CHP, CKMP ve YTP bir önceki seçime göre ciddi bir oy kaybı yaşamışlardır. CHP'nin 1961 seçimlerinde

¹³⁹ Kuru, 1996, s.74.

¹⁴⁰ Servet Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt: 33, sayı: 3-4, (1967), s.87.

¹⁴¹ Erkmen, 2018, s.1231.

¹⁴² Arslan, 2007, s.13-14.

¹⁴³ Bahri Savcı, "1965 Milletvekilleri Seçimi Üzerinde Bir Analiz", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 20, sayı: 4, 1965, s.201-202.

elde ettiği % 36.74'lük oy oranı 1965'te % 28,7'ye düşmüştür. 1961 seçimleri neticesinde CHP'de 173 olan milletvekilliği sayısı 1965 seçimlerin de 134'e düşmüştür. Bu arada, bir önceki seçimlerde 65 milletvekili çıkaran YTP, 1965 seçimlerinde sadece 19 milletvekili çıkarabilmiştir. CKMP'de de milletvekilliği sayısında ciddi bir düşüş olmuş ve 1961'de 54 olan milletvekili sayısı 1965 seçimlerinde 11'e gerilemiştir¹⁴⁴. Bu verilerden de açıkça görülebileceği üzere, seçimin kazanını AP, dolayısıyla da Süleyman Demirel'dir.

Seçimdeki başarısının farkında olan Süleyman Demirel, *'Biz seçim meydanlarından geliyoruz hükümeti tek başımıza kuracağımızı onlara söyledik'*¹⁴⁵. Demirel. Seçim sonuçlarından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 23 Ekim 1965'de hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiştir. Hızlı bir biçimde hükümeti kuran Demirel'e ilk tepki kendi partisinden gelmiştir. Parti içinde ön plana çıkmak ve başbakan yardımcısı olmak isteyen Sadettin Bilgiç kabinde yer alan bazı isimlere itiraz etmiştir.

Süleyman Demirel'in kabinesinde TBMM'ye 1965 seçimleri ile girmiş dört yeni milletvekili vardır. Kabineye bir diğer tepki ise AP grubundan gelmiştir. AP grubu yeni hükümeti "meçhuller hükümeti" ismiyle tanımlamıştır. Demirel tarafından oluşturulan hükümetin, hükümet programı 3 Kasım 1965 tarihinde mecliste okunmuş, oylamaya sunulmuş 172 hayır, 10 çekimser ve 252 evet oyu almıştır. Bu oylama sonucunda Süleyman Demirel, Başbakan olmuştur¹⁴⁶. Göreve başlayan bu hükümet Türkiye'nin 30. Demirel'inse ilk hükümetidir.

Türkiye'nin 12. Başbakanı tarafından kurulan 30. Hükümet'te yeni isimler de yer almıştır. Esasında Demirel'in kabineye yeni isimler alması kendisine karşı parti içi muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Ancak Ragıp Gümüşpala'dan sonra kendisini AP'lilere kabul ettirebilmeyi başaran Demirel aynı şekilde kendisini

¹⁴⁴ Arslan, 2007, s.14; Ebru Gençalp, Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasal Parti ve Propaganda Örneği: Tip Ve 1965 Seçimleri", *Political Communication in theory and Practice: Non-Western Approaches, Proceeding Book*, (Ed. Mustafa Arslan), Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın 2018, s.221-222.

¹⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ekim 1965, sayı: 14802, s.1.

¹⁴⁶ Kuru, 1996, s.76-81; Süleyman Çağrı Güzel, "Süleyman Demirel'in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, cilt:9, sayı:2, (2018), s. 546.

halka da kabul ettirmiş ve izlediği akıllı siyasetle partisini tek başına iktidara taşımıştır.

1.3.3. 1969 Genel Seçimleri

1969 seçimlerine Süleyman Demirel Hükümeti dönemin de gidilmiştir. Seçimlerden önce Türk siyasetinde bazı değişiklikler olmuştur. Bu bağlamda, 18 Ekim 1966'da CHP'nin 18. Kurultayı yapılmış ve Bülent Ecevit, CHP Genel Sekreteri seçilmiştir. Ecevit'in başlattığı “ortanın solu¹⁴⁷” hareketi, parti içi bölünmeleri ve ayrılıkları da beraberinde getirmiştir. Bu harekete karşı çıkan senatör ve milletvekillerinden oluşan 47 kişi CHP'den ayrılmış ve Turhan Feyzioğlu Başkanlığında 12 Mayıs 1967'de CGP'yi kurmuştur. Bu arada YTP'de ise güç kaybı devam etmektedir. 1968'de İrfan Aksu partinin genel başkanlığından ayrılmış ve parti 1969 seçimlerine Dr. Yusuf Azizoğlu liderliğinde girmiştir. Alparslan Türkeş liderliğinde ki CKMP ise ismini MHP olarak değiştirmiştir¹⁴⁸. 1969 seçimleri öncesinde Türkiye'de siyasi durum bu şekildedir ve bu ortam altında seçimlere gidilmiştir.

Türkiye'nin yeni bir seçim atmosferine girdiği tarihlerde meclis tarafından seçimlerin yapılmasına karar verilmiş ve seçim tarihi olarak da 12 Ekim 1969 belirlenmiştir. Bu arada seçimlerden önce yeniden seçim kanununda bir değişiklik yapılmıştır. Söz konusu değişiklik kapsamında 306 sayılı Kanunda değişiklik yapan AP, “Milli Bakiye Sistemini” kaldırmış ve yerine tekrardan nisbi temsil “d'Hond Sistemini” getirmiştir.¹⁴⁹

1969 seçimleri öncesinde AP'nin yeni seçim beyannamesi açıklanmıştır. Bu beyannamede şu ifadeler yer almaktadır: “1965 ve 1969 arası dönemin siyasi hayatımız açısından çok zor bir dönem olmasına rağmen, Adalet Partisi kendi iktidarı döneminde olağanüstü idare usullerine başvurmamış, ülkeyi Hükümet ve

¹⁴⁷Erkmen, 2018, s.1232; Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 5.

¹⁴⁸ Ayşegül Komsuoğlu, 1969 Seçimleri ve XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Yüzyüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri*, (II. Cilt), (Ed. Yusuf Tekin), TBMM Yayınları, Ankara 2020, s. 484.

¹⁴⁹ Erkmen, 2018, s.1232.

Parlamento krizlerine sürüklenmemiştir. Yurt içerisinde sağlanan siyasi ve iktisadi istikrar dış ilişkilerde ülkemizin itibarını arttırmıştır. Türkiye kendisine güvenilen ve dostluğu aranan bir ülke konumuna gelmiştir. Adalet Partisi olarak iktidara geldiğimiz ilk günden bu güne kendimize vazife bildiğimiz Türk milletine huzur, refah ve güven getirici hizmetlerde bulunmak en büyük hedefimizdir¹⁵⁰”. Bunun dışında AP, 1969 Seçim Beyannamesi’nde ekonomiye geniş yer ayırmış, “Planlı Kalkınma ve Refah Devleti” başlığı altında Türk iktisadının planlı bir şekilde büyüdüğünü ve “Refah Devleti” olma yolunda önemli bir yol kat ettiğini belirtmiştir¹⁵¹. AP, bu beyanname ile koalisyon olmadan kurulan hükümetlerin daha başarılı olduğuna dikkat çekmek istemiştir.

1965 seçimlerinde olduğu gibi 1969 seçimlerinde de Süleyman Demirel tarafından ciddi bir seçin kampanyası yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Birçok yerde konuşma yapan ve vaatlerini sıralayan Demirel, bir konuşmasında şunları ifade etmiştir: “*AP huzur, sükûn içerisinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı hedef almıştır. Böylece memleketimizde işsizlik ve fukaralık canavarını yok edebiliriz¹⁵²”.* Bu arada, 1969 seçimleri için propaganda gezilerine çıkan Demirel, 1 Ekim 1969’da Erzurum’da yaptığı konuşmada iktidar olmaları durumunda İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Doğu Anadolu’nun kalkınması için ilave tedbirler alacağız demiştir¹⁵³. Bunun gibi 3 Ekim 1969’da Kayseri’de konuşan Demirel, dengeli kalkınma ilkesi üzerinde durmuştur¹⁵⁴. Her ne kadar Süleyman Demirel’in ifadelerinde bunlar yer almışsa da; 1969 seçimleri Türkiye’de ideolojik kamplaşmaların hızlandığı bir süreçte yapılmış ve bu süreç seçim kampanyalarına yansımıştır.¹⁵⁵ Bunu hem AP’nin hem de CHP’nin seçim kampanyalarında görmek mümkündür.

1969 seçim kampanyası kapsamında ülke genelinde hemen hemen her yere giden Süleyman Demirel 4 Ekim 1969 tarihinde Samsun’da yapmış olduğu

¹⁵⁰ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.283.7.

¹⁵¹ Tükenmez, 2016, s.32.

¹⁵² BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.3.

¹⁵³ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.2.

¹⁵⁴ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.4.

¹⁵⁵ Doğan Duman ve Serçin Sun İpekşen, “Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002)”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, cilt:7, sayı:8, (2013), s.124.

konusmasında huzur ve istikrar üzerinde durmuştur¹⁵⁶. Aynı şekilde 5 Ekim 1969'da Eskişehir'de, 6 Ekim 1969'da Trabzon'da ve 7 Ekim 1969'da da Adana'da temaslarda bulunmuştur. Farklı şehirlerdeki konuşmalarında Süleyman Demirel; üniversite eğitimi, üniversite öğrencilerinin sorunları, sosyal adalet, fakirlik, işsizlik ve çiftçilerin sorunları gibi konular üzerinde durmuştur¹⁵⁷. Bu şekilde bir seçim kampanyası belirleyen ve önemli konular üzerinde durmaya çalışan Süleyman Demirel'in seçim kampanyası, seçim gününe kadar devam etmiştir.

AP gibi CHP ve diğer partiler de kapsamlı bir seçim kampanyası yürütmüşlerdir. Bu çerçevede, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit köylerin kalkındırılması konusunda "toprak işleyen su kullananın" sloganını kullanmış ve Ecevit'in bu sözleri tartışmalara sebep olmuştur. CHP, 1969 Seçim Bildirgesi'nde toprak reformunun üç yılda tamamlanacağı sözü ile tam bağımsız ekonominin canlandırılacağı sözünü vermiştir¹⁵⁸. Bülent Ecevit, bunun dışında seçim kampanyalarında şu konulara da dikkat çekmiştir: Devrimci devlet, sürekli devrimcilik ve alt yapı devrimi¹⁵⁹. Ancak bu söylemlerin CHP'ye çok fazla oy kazandırmadığı ve hatta 1965'e oranla oy kaybettirdiği, aşağıdaki seçim sonuçlarından da görülebilecektir.

Bilindiği üzere 1960'lı yıllarda seçimlerden önce parti genel başkanları radyoda konuşmakta ve seçim vaatlerini sıralamaktaydı. 1969 seçimleri öncesinde de aynı durum olmuş ve genel başkanlar radyoda konuşmuşlardır. Bu kapsamda 27 Eylül 1969'da saat 19.50-20.10 arası konuşan Demirel, 1961 ve 1965 arası dönemde dört yılda dört koalisyon hükümetinin değiştiğini söylemiştir. Sık sık yaşanan hükümet değişikliklerinin ülkeyi siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklediğini belirten AP lideri, Türkiye 1969 seçimlerinden önce ileriye bakan ve yeni ufuklar arayan bir ülke ise bunu AP iktidarına borçludur demiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁶ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.5.

¹⁵⁷ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.6; BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.7; BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.8.

¹⁵⁸ Durmuş Yalçın (ed.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 7. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s.596.

¹⁵⁹ Gürkan Bozkır, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt:4, sayı:11, (2005), s.243.

¹⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.1

1969 Genel Seçimlerinden önce AP’de birtakım sorunlar yaşanmıştır. Süleyman Demirel ordu ile arasının açılmaması için DP’lilerin affı konusunu gündeme getirmekten kaçınmıştır. Ancak bu durum, AP’lilerin hoşuna gitmemiştir. Bu durumdan dolayı partililerin büyük bir çoğunluğunun ısrarı ve baskısı üzerine geri adım atmak zorunda kalan Başbakan Demirel, DP’lilerin affı konusunu kabul etmiştir. Esasında Demirel’in DP’lilerin affı konusunda böyle bir siyaset izlemesi DP’lileri oldukça kızdırmıştır. Başbakanın bu tavrı üzerine Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu’nun eşi Neriman Ağaoğlu AP’den istifa etmiştir¹⁶¹. Özgürlüklerine kavuşan eski DP’liler Celal Bayar’ın etrafında toplanmış ve Ankara’da “Bizim Ev” isminde bir kulüp kurmuşlardır¹⁶². Buradan açık bir biçimde anlaşılacağı üzere, seçimlerden önce AP’lilerin arasında birtakım anlaşmazlıklar vardır ve bu da seçim sonuçlarına yansımıştır. Zira bu seçimlerde AP, 1965 seçimlerine oranla oy kaybı yaşamıştır.

12 Ekim 1969 Genel Seçimlerinden önce AP ile CHP arasında ciddi bir rekabetin olduğu ve her iki tarafın seçim meydanlarında birbirilerine saldırılarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin seçim meydanlarında AP, CHP’yi dinsizlikle, CHP ise AP’yi dini kullanmakla suçlamıştır¹⁶³. Bunun gibi başka örnekleri de sıralamak mümkündür. 1969 seçimleri işte böyle bir dönemde yapılmıştır.

1969 Genel Seçimlerine AP, CHP, TİP, YTP, MHP, Birlik Partisi (BP) ve CGP katılmıştır. Seçmen kaydı bulunan 14.789.356 kişiden, 9.516.062 kişi oy kullanmıştır¹⁶⁴. Bu seçimlerde barajsız d’Hond Sistemi kullanılmıştır¹⁶⁵. 1965 seçimlerinde % 71,3 olan katılım oranı, 1969 seçimlerinde % 64,4’lere gerilemiştir. Önceki genel seçimlere göre en düşük katılımlı seçimin 1969 seçimleri olmasında asıl neden, seçmenin sürekli değişen seçim sistemine gösterdiği tepkiydi¹⁶⁶. Bu

¹⁶¹ Turan, 2016, s.26.

¹⁶² Erdal Yılmaz, “Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhramı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, cilt: 16, sayı: 32, (2017), s.32.

¹⁶³ Erkmen, 2018, s.1232.

¹⁶⁴ Servet Armağan, “Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri (1968-1973)”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt: 40, sayı: 1-4, (1974), s.159.

¹⁶⁵ Ceyhan Haydaroglu ve Gülşah Çevik, “Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, cilt:2, sayı:1, (2016), s.56.

¹⁶⁶ Türk, 1969, s.79.

seçimlerde kazanan parti yine AP olmuştur. Seçim sonuçlarına göre AP % 46.550, CHP % 27.371, CGP % 6.579, MP % 3.224, MHP % 3.028, BP % 2.803, TİP % 2.681, YTP ise % 2.178 ve bağımsızlar 5.624, oy almıştır. Bu sonuçlarla AP 256, CHP 143, CGP 15, BAĞ. 13, BP 8, YTP 6, MP 6, TİP 2, MHP ise 1 milletvekili çıkarmıştır¹⁶⁷.

1969 seçimlerinde AP'nin oyu % 71'den % 63'e düşmüş fakat milletvekili sayısı 240'tan 256'ye yükselmiştir. AP'nin bu seçimde oy kaybetmesinin nedeni eski DP'lilerin AP'yi protesto etmesidir¹⁶⁸. Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 31. Hükümeti kurmakla görevlendirdiği AP lideri Süleyman Demirel; hükümeti kurmuş, parlamentodan güvenoyu almış ve Başbakan olarak 3 Kasım 1969'da göreve başlamıştır¹⁶⁹. 1969 seçimlerinde AP'nin yaşanan olumsuzluklara rağmen; yeniden tek başına iktidar olması, halk tarafından kabul gördüğünü göstermektedir.

1.3.4. 1973 Genel Seçimleri

1969 seçimleri sonucunda, hükümeti kuran Süleyman Demirel'in bu yeni döneminde ülkede ciddi siyasi sorunlar bulunmaktaydı. Ülkedeki sorunlar gibi AP'nin içerisinde de ciddi sıkıntılar mevcuttu ve bu da, parti içerisinde ayrılıklara yol açmıştır. AP'deki ilk ciddi ayrılık 18 Aralık 1970'te yaşanmış ve AP'den istifa eden kırk milletvekili, Ferruh Bozbeyli'nin başkanlığında DP'yi kurmuştur¹⁷⁰.

Bu dönemde ülke anarşisi, 1970'de artan öğrenci olayları, İşçi gösterileri ve terör eylemleri sebebiyle bozulmuştur. Özellikle bu dönem Türkiye'sinde gençlik hareketleri ön planda olmuştur. Bu dönemlerde hükümetler tarafından alınan siyasi kararlar, gençlik tarafından eleştirilmiş ve olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Gençliğin, Atatürk İlkeleri ve İnkılâplarından verilen tavizlere karşılık başlattığı protestolar ülke içerisinde geniş yankı uyandırmış ve 1970'li yıllara kadar uzanan

¹⁶⁷ Arslan, 2007, s.16.

¹⁶⁸ Kuru, 1996, s.109.

¹⁶⁹ Tarım, 2013, s.79.

¹⁷⁰ İhsan Ömer Atagenç, "Ferruh Bozbeyli'nin Siyasal Düşüncesinde "Demokratik Sağ" Kavramı", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:3, sayı:2, (2019), s.131.

bir olaylar zincirini de beraberinde getirmişti¹⁷¹. Bu arada ülkede işçi eylemleri de bulunmaktadır. Bu kapsamda, 15 ve 16 Haziran 1970'te Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)'e yönelik bir yasa tasarısını protesto eden işçiler, İstanbul'da olayların çıkmasına neden olmuştur¹⁷². İstanbul'daki işçi eylemleri, gençlik hareketlerini daha da hızlandırmıştır. Bu da Türkiye'nin yeniden bir darbe sürecine girmesine ortam hazırlamıştır.

Türkiye'nin yeni bir darbe sürecine girişini hızlandıran olaylardan bir bölümü de şöyle gelişmiştir: Türk Halk Kurtuluşu Ordusu (THKO) isimli grubun kurucusu ve mensubu olan Deniz Gezmiş isimli üniversite öğrencisinin 4 Mart 1971'de Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'li dört subayı kaçırması üzerine polis, Ankara Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) arama yapmak istemiş ve çıkan öğrenci olaylarından dolayı ODTÜ savaşı alanına dönmüştür¹⁷³. Bu olaylardan sonra ülkede ciddi anarşi olayları görülmeye başlanmıştır. Yaşanan anarşi olaylarından hükümeti sorumlu tutan Ordu 12 Mart 1971'de bir muhtıra yayınlamış ve Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir. Ülkede yaşanan olayları fırsat bilen Mendoğ Tağmaç ile beraberindekiler, demokrasiye hiç de uygun olmayan bir yöntemle, Başbakan Demirel'i istifaya zorlamışlardır¹⁷⁴.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Mendoğ Tağmaç ve üç kuvvet komutanının imzasını taşıyan muhtırada; Kurulacak olan hükümetin ülke anarşisini sağlaması, Anayasa reformlarını ve devrim kanunlarını Atatürkçü görüşle uygulaması gerektiği belirtilmiştir¹⁷⁵. Bu arada üç maddelik muhtıranın son maddesinde İç Hizmet Kanunu referans verilerek idarenin doğrudan doğruya asker tarafından ele alınacağı belirtilmiştir¹⁷⁶.

¹⁷¹ Feryat Bulut, "68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu Ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk Ve Atatürkçülük Anlayışı", *ÇTTAD*, cilt:11, sayı:23, (2011), s. 138.

¹⁷² Yıldırım Koç, *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s.87.

¹⁷³ Fahri Bakırcı, "Parlamenter Sistem Siyasal İstikrarsızlıkların Nedeni midir? 1960-1971 Dönemi", *Vira Verita E-Dergi*, sayı:10, (2019), s. 90.

¹⁷⁴ Akşin, 1997, s.143-144.

¹⁷⁵ Karataş, 2019, s.82,88.

¹⁷⁶ Cevdet Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası)*, Orion Kitabevi, Ankara 2014, s. 165.

Yönetimi askerden alarak sivillere geri verme süreci bağlamında, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, partiler üstü hükümeti kurması için Kocaeli Bağımsız Milletvekili Prof. Dr. Nihat Erim'i görevlendirmiştir. 1973 Genel Seçimlerinden önce sırasıyla 26 Mart 1971'de Birinci Erim Hükümeti, 11 Aralık 1971'de İkinci Erim Hükümeti, 22 Mayıs 1972'de Ferit Melen Hükümeti ve 15 Nisan 1973'te de Naim Talu Hükümeti kurulmuştur¹⁷⁷. Bu muhtırayla birlikte, ülkede 1960 Askeri Darbesi gibi bir süreç yaşanmamıştır. Ancak yine de demokratik bir hükümetin askeri baskıyla istifaya zorlanmış olmasının Türk demokrasisi açısından hiç de olumlu bir durum oluşturmadığı aşîkârdır.

1971 Muhtırasından iki buçuk yıl sonra Türkiye, yeniden bir seçim sürecine girmiştir. Bu dönemde görevde olan Naim Talu Hükümeti, programında genel seçimlerin 14 Ekim 1973'te yapılacağını belirtmiş ve ülke seçimlere götürülmüştür. Esasında bu hükümet, ülkeyi seçime götürmekle 12 Mart döneminin bitmesini sağlamıştır¹⁷⁸. Demokrasilerini olmazsa olmazı seçimlerdir. Bu nedenle 1973 yılında halkın yeniden sandık başına gitmesi, ülkede demokrasinin gelişimi açısından olumlu bir süreç olarak görülebilir.

Ülkede seçimler öncesinde birtakım siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin seçim öncesinde CHP'de lider değişikliği yaşanmıştır. Bu değişiklikle birlikte CHP'nin Genel Başkanlığına İsmet İnönü yerine partinin Genel Sekreterliğini yapmış olan Bülent Ecevit seçilmiştir. Bu değişikliğin sebebi İsmet İnönü'nün, 7 Mayıs 1972'de genel başkanlıktan istifa etmiş olmasıdır. Bu istifa sonrası Bülent Ecevit, yapılan seçim sonucunda CHP'nin üçüncü genel başkanı olmuştur¹⁷⁹. Böylece 1938 yılından beri CHP'nin genel başkanı olan İsmet İnönü'nün yerine partiyi seçimlere götüren kişi Bülent Ecevit olmuştur.

1973 seçimleri için yapılan kampanyalarda şehirleri bir simge haline gelen "Mavi Gömlek" ile gezen, halk arasında "Karaoğlan" ismiyle anılan ve seçim meydanlarında ak güvercinler uçuran Ecevit, gittiği yerlerde bir kahraman gibi

¹⁷⁷ Karataş, 2019, s.82,88.

¹⁷⁸ Çavdar, 2013, s.221,224.

¹⁷⁹ Ahmad, 2012, s.188; Yaşar Özkandaş, 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 68, (2021), s.577.

karşılanmıştır¹⁸⁰. Bu tarihlerde CHP seçim beyannamesini de yayınlamıştır. CHP, “Ak Günler” isimli 1973 Seçim Beyannamesi’nde şu ifadelerle yer vermiştir: “*CHP, önce devletin yapıcısı, sonra demokrasinin koruyucusu olmuştur. Şimdi ise yepyeni bir parti olarak, ülkeyi demokrasi içinde kalkındıracak bir düzenin öncülüğünü yapmaktadır*”¹⁸¹. CHP’nin 1973 Seçim Bildirgesi’nde yer alan bir diğer husus ise din ve inanç özgürlüğüdür. CHP bu kavramlara ilk kez Seçim Bildirgesinde yer vermiştir¹⁸². CHP, söz konusu seçim beyannamesi ile sadece parti liderinin değil partinin de değiştiği ve yenilendiği izlenimini vermek istemiştir şeklinde düşünülebilir.

Seçimlerden önce yeni partiler kurulmuştur. Bunlardan birisi Ferruh Bozbeyli’nin kurmuş olduğu DP ve diğeri de Necmettin Erbakan tarafından kurulan MSP’dir. Esasında seçimlerden önce AP gibi yeni iki sağ partinin kurulması AP’nin 1973 seçimlerinde oy kaybetmesine neden olmuştur.¹⁸³ Bu arada sol görüşlü BP, 28 Kasım 1971’de Türkiye Birlik Partisi (TBP) adını almıştır¹⁸⁴. Seçimlerden önce bu partiler seçim beyannamelerini oluşturarak seçimlere hazırlık yapmıştır.

Seçimler öncesinde AP, seçim beyannamesini oluşturmuş ve kamuoyuna sunmuştur. AP, seçim beyannamesinde başlıca şu konulara yer vermiştir: 11 Eylül 1973 yılına kadar olan suçları kapsayacak bir genel af çıkarılacaktır. Ekonomik büyümeyi engelleyen kısıtlamalar kaldırılacaktır. Halkın ve esnafın vergi yükü hafifletilecektir. Sanayinin desteklenmesi ile gelecekte bir AET ülkesi olunacak ve ithalattan ihracata dönecektir. Verimlilik, rekabet ve istihdam sanayimizin olmazsa olmazları arasında olacaktır. Tarım desteklenecek ve yeni üniversiteler açılacaktır. Ayrıca 1973 Seçim Beyannamesi’nde hayat pahalılığına neden olan fiyat artışlarının partiler üstü hükümetler döneminde olduğu ileri sürülmüş ve AP döneminde fiyat istikrarının sağlandığı iddia edilmiştir. DP’lilerin partiden

¹⁸⁰ Seyit Sevdı, “Bir Darbe Bir Muhtıra Arasında 1961 Seçimleri ve 1973 Seçimleri”, *Akademik Kaynak E-Dergisi*, (Eylül 2018), s.9.

¹⁸¹ *CHP 1973 Seçim Bildirgesi Özeti*, TBMM Kütüphanesi, Ankara 1973, s.3.

¹⁸² Ayşem Selen Mantoğlu, “14 Ekim 1973 Genel Seçiminin Cumhuriyet Halk Partisi ve Sosyal Demokrasi Bağlamında Bir Analizi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 5, sayı:19, Ocak 2018, s.460.

¹⁸³ Seyit Sevdı, “İktidarı Vermeyen İki Seçim: 1973 ve 1977 Seçimleri”, *Akademik Kaynak E-Dergisi*, (Eylül 2018), s.1.

¹⁸⁴ Ahmad, 2010, s.397.

kopmaya başlaması AP'nin af konusunda geri adım atmasına neden olmuştur. Son olarak AP, seçim kampanyasına “Demokrasi'nin bayrağı AP'dir” ve “Sıcak aş, dertsiz baş, mutlu yurttaş hedefimizdir” sloganlarıyla başlamıştır¹⁸⁵. Bülent Ecevit'in genel başkanlığındaki CHP'nin seçim beyannamesinde ise, adil bir düzen, herkese özgürlük, milli egemenlik gibi konular, “Ak Günler” adı altında verilmiştir¹⁸⁶.

Ülke genelinde partiler tarafından seçim kampanyaları yapıldıktan sonra 14 Ekim 1973 tarihinde seçimler yapılmıştır. Bu seçimde Türkiye'de seçmen kütüğüne kayıtlı 16.798.164 seçmenden 11.223.843'ü oy kullanmış ve oyların 10.723.658'i geçerli sayılmıştır. Seçimlere katılma oranı % 66,8'dir¹⁸⁷. Bu seçimlerde d'Hond Sistemi uygulanmıştır¹⁸⁸.

1973 seçimlerinde katılan partiler MSP, CGP, DP, MHP, AP, TBP ve CHP'dir¹⁸⁹. Seçimler neticesinde Bülent Ecevit liderliğindeki CHP % 33.293 oy almış ve en çok oy alan parti konumunda olmuştur. AP ise aldığı % 29.821 oyla seçimleri ikinci parti olarak tamamlamıştır. Bu iki parti dışında DP 11.894, MSP % 11.803, CGP % 5.263, MHP % 3.378, TBP % 1.135, MP % 0.582 ve son olarak da bağımsızlar % 2.803 oy almıştır. Bu sonuçlarla CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13, BAĞ. 6, MHP 3, TBP ise 1 milletvekili çıkarmıştır¹⁹⁰. Senato seçimlerinde ise AP 22, CHP 25, MSP 3, CGP ise 1 üye çıkarabilmiştir¹⁹¹. 1973 seçimlerinin galibi olan kişi şüphesiz ki Bülent Ecevit'tir. CHP'nin genel başkanı olarak seçildiği yıl, partisini seçimlerden birinci çıkarmayı başarmıştır. Bu da, ona siyaset dünyasında uzun yıllar boyunca yer almanın önünü açmıştır.

Esasında 1973 seçimleri, sonuçları itibarıyla hiçbir partiye tek başına iktidar olma şansı vermemiştir. Her ne kadar CHP, seçimlerin galibi olsa da; hükümeti tek

¹⁸⁵ Kuru, 1996, s.160-164.

¹⁸⁶ Gülsüm Tütüncü Esmer, “Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:10, sayı:3, (2008), s.79.

¹⁸⁷ Turan, 2016, s.34.

¹⁸⁸ Erkmen, 2018, s.1234.

¹⁸⁹ Armağan, 1974, s.170-172.

¹⁹⁰ Arslan, 2007, s.19.

¹⁹¹ Kuru, 1996 s.166; Ömer Torlak ve Muhammet Ali Tiltay, “Sağ Siyaset Geleneğinde Siyasal Pazarlamanın Propaganda Dili Olarak Seçim Beyannameleri: “Demokrat Partiden Adalet ve Kalkınma Partisine” Seçim Beyannamelerindeki Politika Alanları, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, yıl:17, sayı:60, (2021), s. 121.

başına kurabilmesi için yeterli olan oy sayısına ulaşamamıştır. Partiler arasında ciddi anlaşmazlıklar olduğu için; bir süre hükümet kurulamamıştır. Bu süreçte hükümet kurulamadığından mevcut Naim Talu Hükümeti'nin görev süresi üç ay daha uzatılmıştır. Daha sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk hükümeti kurma görevini Bülent Ecevit'e vermiştir. Bülent Ecevit, "CHP-MSP Koalisyon Hükümeti'ni" kurmuş ve Başbakan olmuştur¹⁹². Ancak aşağıda da görüleceği üzere birbirine zıt düşüncede iki partinin kurmuş olduğu bu koalisyon uzun ömürlü olamamıştır.

CHP- MSP koalisyon hükümeti döneminde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmıştır. Bu harekât sonunda, Bülent Ecevit kamuoyunda "Kıbrıs Fatih'i" olarak adlandırılmıştır. CHP, bu harekâtın sonuçlarından yararlanmak istemiştir. Ancak koalisyonun bozulmasıyla erken seçimi amaçlayan Bülent Ecevit'in bu düşüncesi gerçekleşmemiştir. Aylar süren hükümet krizinden sonra sağ partilerin oluşturduğu Birinci MC Hükümeti kurulmuştur. Koalisyonun büyük ortağı ise Süleyman Demirel'in liderliğindeki AP olmuştur¹⁹³. Böylece 1977 seçimlerine kadar ülkede bu hükümetler etkili olmuştur. Ancak, bu hükümetler döneminde ülkede istikrar sağlanamamıştır. Bu koşullar altında 1977 seçimlerine gidilmiştir.

1.3.5. 1977 Genel Seçimleri

MC Hükümeti'nin kurulduğu yıl olan 1975'te artan öğrenci olaylarından koalisyonu sorumlu tutan Bülent Ecevit, öğrencilerin can güvenliği için üniversitelerin kapatılması teklifinde bulunmuştur. 1977'lere gelindiğinde ise ülkede anarşi ve öğrenci olayları önü alınamaz bir hal almıştır. Olayların hükümeti düşürmek adına daha da şiddetlendiği bu dönemde OTDÜ-DER, OTDÜ 'de yaşanan olaylardan MC Hükümeti'ni sorumlu tutmuştur. CHP'nin desteklediği sol görüşlü gruplar, olaylardan sağ görüşlü koalisyon hükümetini sorumlu tutmuştur¹⁹⁴.

¹⁹² Tükenmez, 2016, s.40.

¹⁹³ Yiğit Berk Bıçakçı, "Cumhuriyet Halk Partisi", *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (Der. Mehmet Kabasakal), *Okan Üniversitesi Yayınları*, İstanbul 2013, s.40.

¹⁹⁴ Cengiz Dönmez ve Arif İlman, "12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Cephe Hükümetleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt: 11, sayı: 21, (2015) s.179-180.

Artan anarşi olayları ile ülkenin içinde bulunduğu mali ve ekonomik sıkıntılar, hükümetin geri adım atmasına neden olmuş ve AP, grup toplantısında erken seçim kararı almıştır. CHP de erken seçim kararını desteklemiş ve 5 Haziran 1977 tarihi, seçim tarihi olarak belirlenmiştir¹⁹⁵. Ülke bu şartlar altında yeniden bir seçim sürecine girmiştir.

Türkiye’de seçim sürecine girildikten sonra partiler, hemen seçim kampanyalarını başlatmıştır. Örneğin Süleyman Demirel, seçim kampanyasında CHP’yi, Komünizmi teşvik etmekle suçlamıştır. Adnan Menderes’in oğlu Aydın Menderes’in AP’ye katılmasını sağlayan Demirel eski DP’lileri tekrardan AP’ye çekmek istemiştir. Bütün sağ görüşlü seçmenin oyuna talip olan Demirel, Celal Bayar’a, Ecevit’in kazanması durumunda Komünizmin kazanacağını söylemiş ve Bayar’ı kendi tarafına çekmiştir. DP’lilerin desteği olmadan tek başına iktidar olamayacağını anlayan Demirel, bölünmelerin önüne geçmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Süleyman Demirel, İzmir mitinginde 1 Mayıs 1977 Olaylarının¹⁹⁶ sorumlusu olarak CHP’yi işaret etmiş ve CHP’nin “Sömürü Düzeni” sloganıyla anarşiyi teşvik ettiğini ileri sürmüştür. Ayrıca İzmir mitinginde bütün köylere elektrik verileceği, gecekonduılara gereken hizmetin sunulacağı, muhtarlara maaş bağlanacağı ve herkese iş imkânı sağlanacağı gibi vaatlerde bulunulmuştur¹⁹⁷. Yeniden iktidara gelmek isteyen Demirel, seçim vaatleriyle oylarını arttırmaya çalışmıştır.

“Komünizme Hayır” sloganıyla 1977 seçimlerine giden AP, “Kervan Yürüyecektir” isimli 1977 Seçim Beyannamesi’nde şu ifadelerle yer vermiştir: Pilot il kalkınma planı hayata geçirilecek, gecekonduılara tabu verilecek, köylülere emeklilik hakkı verilecek, her köye elektrik bağlanacak, telefon verilecek ve köy konağı yaptırılacaktır. Ayrıca felaketler sonucu vatandaşın yıkılan evi devlet

¹⁹⁵ Sevdî, “İktidarı Vermeyen İki Seçim: 1973 ve 1977 Seçimleri”, 2018, s.7-8.

¹⁹⁶ Kanlı 1 Mayıs veya 1 Mayıs Katliamı: 1 Mayıs 1977’de Taksim Meydanı’nda kutlanan İşçi Bayramı’nda 34 kişinin hayatını kaybetmesi ve 136 kişinin de yaralanması ile sonuçlanan olaydır. (Daha fazla bilgi için bkz. <https://tr.wikipedia.org>, E.T. 12.03.2021).

¹⁹⁷ Ahmet Gülen, “Siyasi Partilerin Propagandaları Ekseninde 1977 Genel Seçimi”, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sayı: 65, 2019, s.137-138.

tarafından karşılık beklenmeden yeniden inşa edilecek, şehirlere büyük stadyumlar yapılacak ve askerlik kaldırılacaktır¹⁹⁸.

CHP'nin 1977 seçimlerindeki temel propaganda sloganı, ülkede bulunan istikrarsızlığa ve kontrol altına alınamayan sağ sol kamplaşmalarına dikkat çekmek üzerine oturtulmuştur. MHP'nin sloganı ise "Komşusu Aç İken Tok Yatan Bizden Değildir" şeklindeydi¹⁹⁹. Ayrıca CHP lideri Bülent Ecevit, seçim kampanyasında yurtdışı can güvenliğini CHP iktidarı koruyacak ve köylü kalkındırılacaktır gibi vaatlerde bulunmuştur. Katıldığı televizyon programlarında iktidar olmaları durumunda özgürlükçü demokratik rejimin güçlendirileceğini söyleyen Ecevit, ülkenin doğusuna ve güneydoğusuna kurulacak olan fabrikalar sayesinde ticaretin gelişeceğini ve Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile olan tarihsel bağlarının daha da kuvvetleneceğini söylemiştir. Kayseri mitinginde Ecevit, iktidar olmaları durumunda üniversitelerin çatışma yeri değil, eğitim yeri olacağını dile getirmiştir. İzmir mitinginde Ecevit, 1 Mayıs olaylarının CHP'yi yıpratmak amacıyla çıkartıldığını söylemiştir. İktidar olmaları durumunda MC Hükümeti döneminde haksızlığa uğrayan memurların haklarını geri iade edeceklerini ve idamı kaldıracıklarını belirtmiştir²⁰⁰. Bu durum CHP'nin iktidar olmak amacıyla ciddi bir seçim propagandası yürüttüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda izah edilen açıklama bağlamında seçimlere hazırlık yapan CHP, Topluma barış, halka refah ve kişiye özgürlük sloganlarını kullanmıştır. CHP, 1977 Seçim Beyannamesi'nde şu ifadelerle yer vermiştir: Barışın tüm ülkeye egemen olması sağlanacaktır, öğrenci olayları ve öğrenci cinayetleri son bulacaktır, Ekonomik büyümenin halka adaletli bir şekilde yansıtılması sağlanacak ve köy-kent projesi ile köylüler kalkındırılacaktır²⁰¹. Ülkede yaşanan anarşi olaylarına dikkat çeken Ecevit, bu yolla halkı kendi tarafına çekmeye çalışmıştır şeklinde düşünülebilir.

¹⁹⁸ Seyit Sevdı, "Olayların Gölgesinde Bir Seçim: 1977 Seçimleri", *Akademik Kaynak E-Dergisi*, (Ağustos 2018), s.4.

¹⁹⁹ İsmail Köse, Çok Partili Siyasi Hayat, Partilerin Seçim Beyannameleri Ve Propaganda Görselleri (1950-2011), *İletişim ve Diplomasi*, (Ed. Naci Bostancı), T.C. Başbakanlık Basın -Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2014, s.168.

²⁰⁰ Gülen, 2019, s.124-131.

²⁰¹ Sevdı, "Olayların Gölgesinde Bir Seçim: 1977 Seçimleri", 2018, s.3; Sunay, 2010, s.204.

1977 Genel Seçimlerine AP, CHP, MSP, MHP, CGP, DP, TBP ve TİP katılmıştır. Bu seçimde Türkiye’de 21.2017.303 kayıtlı seçmenden 15.358.210’nu oy kullanmış ve oyların 14.827.172’si geçerli sayılmıştır. Seçimlere katılma oranı % 72,4 olmuştur²⁰². 1977 seçimlerinde de 1973 Genel Seçimlerinde olduğu gibi yine barajsız nispi temsil d’Hond Sistemi uygulanmıştır²⁰³. Bu seçimde birinci olan parti % 41.394 oy alan CHP’dir. AP’nin % 36.888 oyla ikinci olduğu seçimlerde MSP % 8.567, MHP % 6.419, CGP % 1.873, DP % 1. 852, TBP % 0.395, TİP % 0.139 ve bağımsızlar % 2.493, oranında oy almıştır. Bu sonuçlarla CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, BAĞ. 4, CGP 3, DP ise 1 milletvekili çıkarmıştır²⁰⁴. Senato seçimlerinde ise CHP 28, AP 21, MSP 1 üye çıkarmıştır²⁰⁵. Böylece 1977 seçimlerinde olduğu gibi 1977 seçimlerinde de kazanan parti CHP ve dolayısıyla da Bülent Ecevit’tir.

1977 seçimlerinde her ne kadar kazanan parti CHP olsa da; bu parti tek başına hükümeti kurabilecek çoğunluğa erişememiştir. Konuyla ilgili olarak açıklama yapan Ecevit, hükümeti kurma görevinin kendilerinde olduğu söylemiştir. Demirel ise yaptığı açıklamada kimsenin iktidar olmadığını ifade etmiştir²⁰⁶. Yani bu sonuçlar ne CHP ne de AP için tatmin edici bir sonuç doğuramamıştır.

1977 seçimlerinden sonra Türkiye’de yeniden koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurması için Bülent Ecevit’i görevlendirmiştir. Bülent Ecevit 21 Haziran 1977 tarihinde hükümeti kurmasına rağmen bu hükümet meclisten güvenoyu alamamıştır²⁰⁷. Bunun üzerine hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel’e verilmiştir. MSP ve MHP ile anlaşılan AP, “İkinci MC Hükümeti’ni” kurmuştur. Doğu ile Güneydoğu’dan gelen şiddet ve ölüm haberlerinden dolayı 31 Aralık 1977’de mecliste yapılan güven oylamasında 12 bağımsız milletvekili hayır oyu kullanmış ve “İkinci MC Hükümeti” de

²⁰² Turan, 2016, s.35-36.

²⁰³ Erkmen, 2018, s.1235.

²⁰⁴ Arslan, 2007. s.22.

²⁰⁵ Kuru, 1996, s.216-217.

²⁰⁶ Milliyet Gazetesi, 8 Haziran 1977, sayı: 10631, s.1.

²⁰⁷ Murat Kasapsaraçoğlu, “Amerikan Belgelerinde Türkiye’nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974 - 1980)”, *Akademik Bakış Dergisi*, cilt:14, sayı:28, (2021), s. 27.

meclisten güvenoyu alamamıştır²⁰⁸. Bu olaydan sonra bakanlık karşılığında AP’li 11 milletvekilini kendi tarafına çekmeyi başaran Ecevit, 15 Ocak 1978’de kendi hükümetini kurmuştur²⁰⁹. Yeni hükümetin kurulmasıyla beraber ülkede altı aydan beri süren siyasi belirsizlik son bulmuştur.

Bülent Ecevit tarafından kurulan hükümet kısa bir süre sonra çeşitli sorunlarla karşılaşmaya başlamış ve ülke genelinde birtakım sorunlar baş göstermiştir. Örneğin 11 Temmuz 1978’de Prof. Dr. Bedrettin Cömert, Ankara’da görev yaptığı Hacettepe Üniversitesi’nde sağ örgütlerin terör eylemlerini araştırmak için kurulan komisyonda yer aldığı için öldürülmüştür²¹⁰. Aynı şekilde Türk basın tarihinin önemli yazarlarından ve Milliyet Gazetesi Başyazarı olan Abdi İpekçi 1 Şubat 1979’da uğradığı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu olaylardan sonra Türkiye’de Alevilere yönelik birtakım olayların yaşandığı görülmektedir.

Bu bağlamda, Alevilere karşı ilk büyük saldırı 18-19 Nisan 1978’de Malatya’da olmuştur. Aleviler, Ekim 1978’de Sivas’ta, Ekim 1978’de de Bingöl’de saldırıya uğramışlardır. Bu arada MHP’li grupların Kahramanmaraş’ta öldürülen iki öğretmenin cenaze namazının kılınmasına engel olması üzerine 22 Aralık 1978’de burada olaylar çıkmış ve 31 kişi hayatını kaybetmiştir²¹¹. Bu olayların tamamının Bülent Ecevit Hükümeti döneminde yaşanması, söz konusu hükümetin uzun ömürlü olamamasına ortam hazırlamıştır.

Ülke genelinde yaşanan siyasi kargaşa ortamında, 1979 yılının aralık ayında ara seçimler yapılmıştır. Bu seçimlerde AP, 5 milletvekilliği ve kısmi senato seçimlerini kazanmıştır. Bu nedenle mevcut Ecevit Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu istifa üzerine hükümeti kurmakla görevlendirilen Demirel, sağ partilerin desteğiyle “Üçüncü MC Hükümeti’ni” kurmuştur. hükümeti kuran Demirel, ülkenin ekonomik düzelmeye içinde bulunduğu sıkıntılı süreci aşacağını düşünerek Turgut Özal’ı Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı görevine getirmiş ve 24 Ocak 1980’de “24 Ocak Kararları” adlı istikrar programı

²⁰⁸ Ahmad, 2012, s.201-202.

²⁰⁹ Akşin, 1997, s.148.

²¹⁰ Ahmad, 2012, s.203-204; Zeyat Bandoğlu, “Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli İle Analizi”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:15, (2016), s.583.

²¹¹ Ahmad, 2012, s.203-204.

ilan edilmiştir²¹². 24 Ocak Kararları, özellikle ithal ikameci sanayileşmenin içine girdiği sarmalın getirdiği sorunları bertaraf etmek için uygulamaya konulmuştur²¹³. Bu durum, Süleyman Demirel'in kurmuş olduğu yeni hükümet döneminde korumacı ekonomi politikasının yerini, serbest piyasa ekonomisinin aldığını ortaya çıkarmaktadır.

1.4. Adalet Partisi Döneminde Yapılan Yerel Seçimler

Türk siyasi tarihinin çok önemli bir aşamasını oluşturan 1961 ile 1980 yılları arasında toplamda dört adet mahalli seçim yapılmıştır. Bu seçimler sırasıyla 1963, 1968, 1973 ve 1977 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde siyasi partilerin hem belediye başkanları hem de il genel meclis üyeleri seçilmiştir. Bu kısımda söz konusu tarihlerde yapılan belediye başkanlığı seçimleri üzerinde durulacaktır.

1.4.1. 1963 Yerel Seçimleri

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası'ndan sonra yapılan ilk yerel seçimler 1963 tarihinde yapılmıştır²¹⁴. Ragıp Gümüşpala liderliğindeki AP'nin ilk yerel seçim tecrübesi de yine 1963 Yerel Seçimleriyle olmuştur. Seçimler öncesinde AP lideri, CHP, YTP ve CKMP koalisyonunun ülkeyi yönetemediğini ve halkın isteklerine cevap veremediğini savunmuş ve katıldığı radyo programlarında Koalisyon Hükümeti'nin AP'ye karşı düşmanca bir tavır takındığını ileri sürmüştür²¹⁵. Bu durum Türkiye'nin 1963 yılında bir azınlık hükümeti döneminde yerel seçimlere gittiğini ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de halkın ilk defa doğrudan belediye başkanını seçtiği seçimler yine 1963 Yerel Seçimleridir. Diğer bir ilk ise anayasal bir kuruluş olan Yüksek Seçim

²¹² Çavdar, 2013, s.258.

²¹³ Alper Mumyakmaz, "24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları İle 12 Eylül Askeri Darbesinin Neoliberalizm İttifakı Ve Siyasal İslam'ın Süreçteki Rolü", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, cilt:54, sayı:4, (2019), s. 1910.

²¹⁴ Ali Arslan, "Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Alanya'nın Siyasi Yapısı", *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, sayı: 12, (Mayıs 2007), s.4.

²¹⁵ Kuru, 1996, s.51.

Kurulu'nun (YSK) il, ilçe seçim kurumları ile beraber seçimleri bağımsız bir şekilde yapmasıdır²¹⁶. Bu seçimlere, AP, CHP, TİP, MP, CKMP ve YTP katılmıştır²¹⁷. Partiler, seçim öncesinde ciddi bir biçimde aday arayışı içerisinde olmuşlardır. Aday belirlenirken, seçim çevrelerinin özellikleri belli oranda da olsa göz önüne alınmaktadır²¹⁸. Bu bağlamda, başta AP ve CHP olmak üzere partiler yerel seçimlerde daha fazla belediye başkanlığı ve meclis üyeliği elde etmek amacıyla seçim çevrelerini ciddi anlamda etkileyebilecek aday arayışı içerisinde olmuşlardır.

Seçimler öncesinde parti adayları seçim konuşmalarında; yerel yönetim üzerindeki vesayetin son bulması, gecekondü sorununun giderilmesi, hava kirliliği ile mücadele, elektrik, yol, su, çöp ve kanalizasyon sorunlarının çözümü gibi konulara yer vermiş ve artan gıda fiyatlarının tekrardan düşürüleceğini söylemişlerdir. Örneğin Ankara CHP Belediye Başkan Adayı Halil Sezai Erkurt, deniz olmadığı için yüzemeyen Ankaralıları için havuzlar yapacağı vaadinde bulunmuş; CHP Tarsus belediye başkan adayı Celal Kargılı ise kazanması durumunda Fransa'daki Eyfel Kulesi'nin aynısını Tarsus'a yapacağını söylemiştir²¹⁹. Bunun gibi başta AP olmak üzere seçimlere katılan diğer partiler de seçim faaliyetleri yürütmüş ve seçim meydanlarında vaatlerini sıralamışlardır.

1963 Yerel Seçimlerinde 1.030 belediye, 6.312 mahalle muhtarı, 35.782 köy muhtarı, seçimi için halk sandık başına gitmiştir. İlk kez belediye başkanı seçimi ve mahalle muhtarı seçimi “tek dereceli” olarak yapılmıştır. Belediye meclisi seçimleri ile il genel meclisi seçimlerinde “nispi temsil sistemi” uygulanmıştır. Belediye başkanı, mahalle ve köy muhtarı, mahalle ve köy ihtiyar meclisi seçimlerinde “çoğunluk usulü” sistemi uygulanmıştır²²⁰.

²¹⁶ Kemal Avcı, *Yerel Seçim Kampanyalarında Halkla İlişkiler: 2014 Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimleri Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s.85-86.

²¹⁷ Tayfun Çınar, “Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt: 62, sayı: 3, (2007), s.150.

²¹⁸ İhsan Kamalak, “Yerelin Yerel Seçimlere Etkisi: Belediye Başkan Adayları Üzerinden Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt:15, sayı:3, (2013), s. 428.

²¹⁹ Avcı, 2014, s.87.

²²⁰ Tükenmez, 2016, s.48-49.

17 Kasım 1963'te yapılan mahalli seçimlerden AP birinci parti olarak çıkmış ve % 45.48 oy almıştır. Bunun dışında CHP % 36.22, YTP % 6.51, MP % 3.09, CKPM % 3.06, TİP % 0.40 ve bağımsızlar da % 5.24 oy a sahip olmuştur. Seçimlere katılım oranı % 77 civarında olmuştur²²¹. Bu sonuçlarla AP 500, CHP 337, bağımsız adaylar 139, YTP 55, CKMP 8, MP ise 6 belediye başkanlığı kazanmıştır. TİP ise hiçbir belediye başkanlığını kazanamamıştır²²². Ayrıca 67 il belediyesinden 40'nı AP, 24'nü CHP, 2'sini bağımsızlar, 1'ni ise YTP kazanmıştır²²³. Bu sonuçlar Ragıp Gümüşpala'nın ilk seçim sınavından başarıyla ayrıldığını göstermektedir. Bunun dışında CHP'ye karşı alınmış ilk seçim zaferi olması sebebiyle de bu seçim, AP tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

1.4.2. 1968 Yerel Seçimleri

AP, 1968 Yerel Seçimlerine Süleyman Demirel'in liderliğinde girmiştir²²⁴. Bu seçimlere AP'nin dışında CHP, TİP, MP, YTP, CKMP, CGP ve BP katılmıştır²²⁵. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, parti kongresinde yaptığı konuşmada "CHP ortanın solundadır" ifadesini kullanmış ve bu ifade ideolojik tartışmalara neden olmuştur. Parti adayları seçim kampanyalarında irtica, komünizm, yapılan sağ sol ayrımı, gecekonduların sıkıntıları, ısınma problemleri, hava kirliliği, ucuz gıda temini ve pazar yeri gibi konulardan bahsetmişlerdir²²⁶. CHP, halkın genel anlamda şikâyetçi olduğu konulara değinmiş ve bu yolla yerel seçimlerde başarılı olacağını düşünmüştür.

Seçimler öncesinde seçim tarihiyle alakalı bir değişiklik yapılmıştır. Esasında bu seçimlerin 17 Eylül 1967'de yapılmasını kararlaştıran YSK, daha sonra seçim tarihini 2 Haziran 1968 olarak değiştirmiştir²²⁷. Bu seçime katılım

²²¹ Ali Arslan-Sadettin Baştürk ve Gülten Arslan, "Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Düünden Bugüne Kocaeli", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, c.II (2016), Kocaeli, s.1967.

²²² Ali Arslan, "Yerel Secim Sonuçları Temelinde Mersin'in Siyasi Yapısı", *International Journal Of Human Sciences*, volume:9, issue:2, 2012, s.927.

²²³ Murat Kaçer, "Türkiye'de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 15, sayı: 14, 2017, s.337.

²²⁴ Avcı, 2014, s.88.

²²⁵ Çınar, 2007, s.150.

²²⁶ Avcı, 2014, s.89.

²²⁷ Tükenmez, 2016, s.56.

oranı % 65.75 olmuştur. Seçim sonucunda % 49.06 oy alan AP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. AP dışında CHP % 27.90, CGP % 6.62, MP % 3.50, TİP % 2.72, BP % 1.64, CKMP % 1.00, YTP % 0.72 ve bağımsızlar da % 6.83, oy almıştır²²⁸. Bu sonuçlarla AP 681, CHP 289, bağımsızlar 230, CGP 24, MP 12, CKMP ise 6 belediye başkanlığı kazanmıştır. TİP ve BP ise hiçbir belediye başkanlığını kazanamamıştır²²⁹. Ayrıca 1968 Yerel Seçimlerinde 67 il belediyesinden 33'nü AP, 20'sini CHP, 11'ni bağımsız adaylar, 3'nü de CGP kazanmıştır²³⁰. Söz konusu sonuçlar, AP'nin 1963'te olduğu gibi 1968 tarihinde yapılan yerel seçimlerde de istediği sonucu elde ettiğini ve başarılı olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

1.4.3. 1973 Yerel Seçimleri

Türkiye'de 14 Ekim 1973 Genel Seçimlerinden sonra yaşanan hükümeti kuramama krizi 9 Aralık 1973 tarihinde yapılan yerel seçimlere de yansımıştır. Bu dönemde siyasilerin hükümeti kurmak için girdikleri polemikler ülkedeki yerel seçim havasını dağıtmıştır²³¹. Söz konusu şartlar altında gerçekleştirilen 1973 seçimleri, 12 Mart Askeri Muhtırasından sonra yapılan ilk yerel seçimlerdir²³².

Yerel seçimler öncesinde Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Milli Nizam Partisi (MNP) 12 Eylül Muhtırasından sonra kapatılmış ve yerine 1972'de Süleyman Arif Emre tarafından MSP kurulmuştur²³³. MSP kurulduktan sonra genel başkanlığa tekrardan Necmettin Erbakan seçilmiştir. Seçimler öncesinde CHP'de lider değişikliği yaşanmıştır. İstifa eden İsmet İnönü'nün yerine 1972'de Bülent Ecevit geçmiştir. Erbakan yeni partisi ile CHP ise yeni genel başkanı ile gireceği yerel seçimlerde başarılı olmanın hesaplarını yapmıştır.

²²⁸ Arslan vd., 2016, s.1968.

²²⁹ Arslan, 2012, s.928-929.

²³⁰ Kaçer, 2017, s.337.

²³¹ Tahsin Hazırbulan, "Milli Görüş'ün İlk Yerel Seçim Tecrübesi: 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimleri", *Turkish Studies*, volume:12, issue:8, (January 2017), s.400-401.

²³² Tükenmez, 2016, s.59.

²³³ Ensar Kıvrak, "Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, cilt:6, sayı:12, (2020), s.142.

1973 Genel Seçimlerinde partiler seçim beyannamesi hazırladıkları için 1973 Yerel Seçimlerinde tekrardan seçim beyannamesi hazırlamamışlardır. Sadece yeni kurulan MSP seçim beyannamesi hazırlamış, adaletli ve demokratik yönetim, yoksullukla mücadele ve kırtasiyeciliğin kaldırılması gibi konulardan bahsetmiştir²³⁴. Bu seçimlere AP, CHP, CGP, MSP, MHP, DP, MP ve TBP katılmıştır²³⁵. Bu seçimlere “Engelleri Halkla Aşacağız” sloganı ile giren CHP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. ²³⁶. Seçim sonuçlarına göre CHP % 37.09, AP % 32.32, DP % 10.75, MSP % 6.20, CGP % 2.90, MHP % 1.33, TBP % 0.41, MP % 0.09 ve bağımsızlar % 8.91, oy almıştır²³⁷. Bu sonuçlarla AP 619, CHP 551, bağımsız adaylar 293, DP 104, CGP 36, MSP 32, MHP ise 5 başkanlık kazanmıştır²³⁸. Ayrıca bu seçimlerde 67 il belediyesinden 32’sini CHP, 22’sini AP, 8’ni bağımsızlar, 3’nü MSP ve 2’sini ise DP elde etmiştir²³⁹. Esasında bu seçimlerde CHP’nin önceki yıllara göre oyunu arttırmasında Bülent Ecevit’in karizmatik kişiliğinin son derece etkili olduğu bilinen bir gerçektir.

1.4.4. 1977 Yerel Seçimleri

1973 Yerel Seçimlerinden sonra 1977 yılında yeniden seçimler yapılmış ve mahalli yöneticiler belirlenmiştir. Bu seçimlerde, ilk kez siyasi afişler kullanılmıştır²⁴⁰. Seçim konuşmalarında genel itibariyle yaşanan terör olayları, artan şiddet olayları, hayat pahalılığı, dış politika ve komünizm gibi konular yer almıştır²⁴¹.

Radyo konuşmalarında, milliyetçilerin AP etrafında birleşmesi gerektiğini söyleyen Süleyman Demirel, CHP’yi belediyelere militanları doldurmakla suçlamıştır. Ecevit ise radyo konuşmasında IMF heyetinin Türkiye’ye tekrardan

²³⁴ Avcı, 2014, s.89-90.

²³⁵ Çınar, 2007, s.150.

²³⁶ Alper Gülbay, *12 Mart’tan 12 Eylül’e Türkiye’de Seçimler ve Sonuçları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2017, s.129.

²³⁷ Arslan vd., 2016, s.1969.

²³⁸ Aslan, 2012, s.931.

²³⁹ Kaçer, 2017, s.337.

²⁴⁰ Avcı, 2014, s.92.

²⁴¹ Tükenmez, 2016, s.65.

geleceğini ve hükümetin yeni zamlar yapacağını söylemiştir. 9 Aralık'ta Adapazarı'na giden Demirel, CHP belediyelerinin çalışmadığını ve belediyeyi on yıl geriye götürdüğünü söylemiştir. Bülent Ecevit ise seçimlerden sonra Demirel hakkında gensoru vereceğini belirtmiştir. Yozgat Yerköy'de konuşan Alparslan Türkeş ise geri kalmışlığa dikkat çekmiştir. Necmettin Erbakan da Konya'da yaptığı konuşmada Türkiye'nin en modern şehrini milli görüş çerçevesinde Konya'da kuracaklarını ve bu konuda diğer şehirlere önderlik edeceklerini söylemiştir²⁴². Bu durum, parti liderlerinin genel seçimler gibi yerel seçimlerde de ciddi bir kampanya yürüttüklerini göstermektedir.

1977 Yerel Seçimlerine AP, CHP, MSP, MHP, CGP, DP, SDP, TBP, TİP ve Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP) katılmıştır²⁴³. Kargaşa ortamında yapılan seçimlere katılım % 61.88 olmuştur²⁴⁴. Bu seçimlerin galibi olan CHP % 41.73 oy almıştır. CHP dışında AP % 37.10, MSP % 6.91, MHP % 6.62, bağımsızlar % 5.00, DP % 1.00, CGP % 0.63, TİP % 0.51, TSİP % 0.23, TBP % 0.23, SDP ise % 0.03, oy almıştır. Bu sonuçlarla CHP 714, AP 699, bağımsız adaylar 200, MHP 55, MSP 48, CGP 8, DP 5, TBP ise 1 başkanlık kazanmıştır²⁴⁵. Seçim sonuçlarına göre, 67 il belediyesinden 41'ni CHP, 15'ni AP, 4'nü MHP, 3'nü ise MSP elde etmiştir²⁴⁶.

²⁴² Gülbay, 2017, s.219.

²⁴³ Çınar, 2007, s.151.

²⁴⁴ Arslan vd., 2016, s.1970.

²⁴⁵ Arslan, 2012, s.933.

²⁴⁶ Kaçer, 2017, s.337.

BÖLÜM 2: ADALET PARTİSİ DÖNEMİNDE BİTLİS'TE YAPILAN MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ, MAHALLİ SEÇİMLER, BİTLİS MİLLETVEKİLLERİ VE BİTLİS CUMHURİYET SENATÖRLERİ

1961 ve 1980 yılları arasında Bitlis'te yapılan seçimlerinin anlatıldığı bu bölümde siyasi partilerin katıldıkları seçimler, Bitlis milletvekillerinin ve Bitlis cumhuriyet senatörlerinin meclisteki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Birinci aşamada milletvekili seçimleri, ikinci aşamada ise mahalli seçimler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, bu bölümde söz konusu seçimlerin Bitlis'e olan yansımaları ve Bitlis milletvekillerinin meclisteki faaliyetleri irdelenmiştir.

2.1. 1961 Milletvekili Genel Seçimleri

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ile kapatılan DP, 1950, 1954 ve 1957 Genel Seçimlerinde Bitlis'te birinci parti olmuştur. 1960 Askeri Darbesinin ülke genelinde uyandırdığı etki kendisini Bitlis'te de göstermiştir. Bitlis halkı darbenin olduğunu radyolarından öğrenmiştir. Darbenin hemen sonrasında Bitlis Valiliği'nin faaliyetleri durdurulmuş, Bitlis Valisi Muhsin Gökkaya görevden alınmış ve Bitlis Askeri Valiliği kurulmuştur. Kurulan bu askeri valiliğe Garnizon Kumandanı Kurmay Albay Raşit Pasin atanmıştır. Askeri valilik yayınladığı “1 Nolu Tebliğ” ile Bitlis'te sokağa çıkma yasağı ilan etmiş ve bütün siyasi faaliyetleri durdurmuştur. Doğu Anadolu'nun yönetimini eline alan MBK, merkezi Erzurum olan MBK Doğu Bölgesi Başkanlığını oluşturmuş ve başına da 3. Ordu Komutanı Korgeneral Danyal Yurdatapan'ı getirmiştir²⁴⁷. MBK'nın siyasi faaliyetleri serbest bırakmasıyla beraber tüm yurttaki olduğu gibi Bitlis'te de siyasi faaliyetler kaldığı yerden devam etmiş ve halk 1961 Genel Seçimlerine yoğunlaşmıştır.

Mevcut siyasi partilerin Bitlis İl Başkanlıkları 1961 seçimlerinden önce hummalı bir çalışma içerisine girmiş ve teşkilatlarını yenilemişlerdir. Bu anlamdaki ilk adımı CHP Bitlis İl Başkanlığı yapmıştır. 12 Ağustos 1961'de Bitlis merkezde bulunan Cemil Oto'ya ait spor salonunda yapılan Bitlis CHP İl Kongresi'ne

²⁴⁷ Bilal Tunç, “27 Mayıs Askeri Darbesinin Vilayetlerdeki Yansımaları: Bitlis Örneği”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, cilt: 5, sayı: 1, (2019), s.43-47.

Ankara'dan Genel Kurul Üyesi ve Temsilciler Meclisi Azası Suphi Baykam, Vedat Dicleli, Celal S ng r, Ferit Melen ve Sait Erdinç katılmıştır.

Kongrede tek aday olan Adil Şerefhanog lu Bitlis CHP İl Başkanı se ilmiřtir²⁴⁸. Yerel basına göre CHP'liler Şerefhanog lu'na ciddi destek vermişlerdi. Aynı gün yapılan bir diğ r il kongresi ise YTP'nin Bitlis İl Kongresidir. Bitlis şehir sinemasında yapılan kongreye YTP Genel Başkanı Ekrem Alican ile Fahrettin Kerim Gökalp katılmıştır. Kongrede Nafiz Giray'ın YTP Bitlis il başkanı olarak devam etmesi kararı alınmıştır²⁴⁹. Böylece seçimler öncesinde hem CHP hem de YTP, yeniden seçilen mevcut il başkanları ile seçime katılmışlardır.

Bitlis gazetesine göre, Meclis Seçim Komisyonu, 15 Eylül'de başlayacak olan seçim propagandalarının 30 gün ile sınırlı kalması kararını almıştır²⁵⁰. Parti adaylarının en geç 20 Eylül 1961'de YSK'ya bildirilecek olması partileri harekete geçirmiş ve partiler aday yoklamasına başlamıştır. Siyasi partiler, aday yoklamalarını kendi tüzüklerinin hükümlerine göre yapacaklarından her parti kendi tüzüğüne göre yoklama hazırlığı yapmaya başlamıştır.

MBK'nin kabul ettiği tasarıya göre partiler, aday yoklamasını seçim gününden bir ay önce yapacak, aday listelerini en geç 20 Eylül 1961'de YSK'ya verecek, YSK ise kesin aday listelerini 30 Eylül'de ilan edecektir²⁵¹. Bitlis'teki siyasi partiler de, seçimler için yapılan yeni düzenleme kapsamında hazırlık yapmış ve seçimlere bu şekilde hazırlanmışlardır.

Bitlis'te seçimler için hazırlık yapan siyasi partiler, ilk olarak milletvekili adaylarını belirlemeye çalışmışlardır. Bu tarihlerde Bitlis milletvekilliği için YTP'den Dr. Cevdet Geboloğlu, Dr. Nuri Oto, Abidin İnan Gaydalı, Nafiz Giray ve İsmet Müftüoğlu müracaat etmiştir. CHP'den ise Enver Saatçioğlu, Remzi Bahareli, Vedat Dicleli, Fazıl Nalbantoğlu, Sıtkı Subaşı, Müştak Okumuş, Av. Kenan

²⁴⁸ Bitlis Gazetesi, 12 Ağustos 1961, sayı: 2319, s.1.

²⁴⁹ Yeni Dideban Gazetesi, 14 Ağustos 1961, sayı: 585, s.1-2.

²⁵⁰ Tasviri Efkâr Gazetesi, 21 Ağustos 1961, sayı: 1190, s.1.

²⁵¹ Bitlis Gazetesi, 7 Eylül 1961, sayı: 2341, s.1-6.

Mümtaz Akışık ve Av. Ziya Şerefhanoglu müracaat etmiş ve bunlar aday olarak belirlenmiştir²⁵².

YTP’de senato üyeliği için Dr. Cevdet Geboloğlu, milletvekilliği için de Nafiz Giray ve Abidin İnan Gaydalı seçilmiştir. CHP’de senato üyeliği için Av. Ziya Şerefhanoglu, milletvekilliği için de Av. Kenan Mümtaz Akışık ve Müştak Okumuş başvurmuş olmasına rağmen CHP, aday yoklaması yapmaya devam etmiştir²⁵³. 1961 seçimlerinde AP Bitlis’te aday çıkarmamış ve burada bir seçim yarışına girmemiştir.

Bitlis gazetesinin verdiği bilgilere göre, MBK ve Bakanlar Kurulu arasında yapılan müşterek toplantıda seçim güvenliği için bir rapor hazırlanmıştır. Raporda özetle şu maddelere yer verilmiştir: Seçim sürecinde ve gününde memleketin her tarafında emniyet ve asayiş sağlanacak, gerekli tedbirler valiliklerce alınacak; PTT’nin görevini yerine getirmesine engel olacak muhtemel bir sabotaj hareketine karşı alınması gereken tedbirler uygulanacak; amme hizmeti gören elektrik fabrikaları ve radyolar olası bir sabotaj hareketine karşı korunacak; idare tarafsız olacak ve bu tarafsızlık hiçbir şekilde zedelenmeyecektir²⁵⁴. Siyasi partilerin adaylarını belirledikleri tarihlerde ülke genelinde seçimlerde ne gibi önlemlerin alınacağı da bu şekilde kamuoyuna duyurulmuş olunuyordu.

Seçimler öncesinde bazı partiler, adaylarını hemen belirleyip YSK’ya bildirmişlerdir. Ancak YSK tarafından bazı adayların ret edildiği ve bu isimlerin partiye geri gönderildiği anlaşılmaktadır. Zira seçimler öncesinde DP’lilerin yakınlarının AP ve YTP’den aday gösterilmek suretiyle milletvekili yapılması, mahkûmların yaşam koşullarıyla ilgili haberlerin gazetelerde yayınlanması 27 Mayıs’ı itibarsızlaştırma çabası olarak değerlendirilmiştir²⁵⁵. Her ne kadar Bitlis’te YTP’nin adayı ret edilmemiş olsa da; CHP’nin bazı adayları YSK tarafından kabul edilmemiştir.

²⁵² Tasviri Efkâr Gazetesi, 15 Eylül 1961, sayı: 1212, s.2.

²⁵³ Bitlis Gazetesi, 15 Eylül 1961, sayı: 2348, s.1.

²⁵⁴ Bitlis Gazetesi, 21 Eylül 1961, sayı: 2353, s.1.

²⁵⁵ Fatih Tuğluoğlu, “1961 Anayasa Referandum ve DP Tabanı”, *Akademik Bakış Dergisi*, cilt:12, sayı:24, (2019), s.158

Yukarıda izah edilen durum bağlamında 24 Eylül 1961’de saat 14.00’te toplanan Bitlis İl Seçim Kurulu, CHP adayı Remzi Bahareli ile YTP adayı Abidin İnan Gaydalı’nın adaylıklarını kabul etmemiştir²⁵⁶. Bunun üzerine, CHP Bitlis İl Başkanlığı daha önce müracaatta bulunan ve adaylığı kabul edilen kişiler üzerinde yeniden bir araştırma yapmak zorunda kalmıştır. Yapılan çalışma neticesi Emekli Piyade Albayı Baki Soydaş aday olarak belirlenmiş ve YSK’ya bildirilmiştir²⁵⁷. YSK tarafından bu kişinin adaylığı kabul edilmiştir. Böylece CHP’nin eksik kalan adayları tamamlanmıştır.

Bitlis’te partiler aday yoklamalarını tamamladıktan sonra seçim kampanyalarını başlatmıştır. Bu manada, ilk olarak CKMP seçim propagandasını 28 Eylül 1961’de saat 10.00’da Tatvan’da başlatmıştır. Burada Bitlis CKMP İl Başkanı Lütfü Mert ile Bitlis CKMP milletvekili adayı Yusuf Demirel birer konuşma yapmış ve konuşmalarında seçimi kazanacaklarını iddia etmişlerdir²⁵⁸.

Bitlis’te seçime katılan bir diğer parti olan YTP’nin ilk açık hava toplantısı 2 Ekim 1961’de saat 10.00’da Bitlis YTP il binası önünde yapılmıştır. Toplantıya YTP Bitlis İl Başkanı ve Bitlis milletvekili adayı Nafiz Giray, YTP Bitlis milletvekili adayı Dr. Nuri Oto ve Bitlis YTP senato adayı Cevdet Geboloğlu katılmıştır. Nafiz Giray konuşmasında partinin iktisadi görüş ve programlarını ele almış ve vaatler devrinin kapandığını söylemiştir. Giray’dan sonra Dr. Nuri Oto söz almış ve Bitlis’i mahrumiyet bölgesi olmaktan çıkaracakları sözünü vermiştir²⁵⁹. Senato adayı Cevdet Geboloğlu ise konuşmasında: kendilerini iktidarda zanneden CHP’lilerin alacakları ders yakındır demiştir²⁶⁰. Bu konuşmalardan YTP’li adayların yörenin belli başlı sorunlarını ele aldıkları anlaşılmaktadır.

Vilâyet genelinde seçim propagandası için ciddi bir çalışma içerisine giren CHP Bitlis teşkilatı, şehrin belirli yerlerine partilerinin seçim afişleri asmıştır. CHP’li adaylar ise Bitlis’in köylerini gezmiş ve halktan kendileri için oy

²⁵⁶ Tasviri Efkâr Gazetesi, 25 Eylül 1961, sayı: 1220, s.1.

²⁵⁷ Bitlis Gazetesi, 2 Ekim 1961, sayı: 2362, s.1.

²⁵⁸ Bitlis Gazetesi, 29 Eylül 1961, sayı: 2360, s.1.

²⁵⁹ Yeni Dideban Gazetesi, 3 Ekim 1961, sayı: 628, s.1.

²⁶⁰ Tasviri Efkâr, 3 Ekim 1961, sayı: 1227, s.1.

istemişlerdir²⁶¹. CHP ilk açık hava toplantısını, 11 Ekim 1961’de senato adayı Baki Soydaş, milletvekili adayları Kenan Mümtaz Akışık ve Müştak Okumuş’un katılımıyla Bitlis Ulu Cami’nin yanındaki boş arazide yapmıştır. CHP’li adaylar daha sonra Tatvan, Ahlat, Adilcevaz, Hizan ve Mutki’ye giderek çeşitli etkinliklere katılmıştır²⁶².

Bitlis’te seçimleri kazanma konusunda iddialı bir parti olan CKMP Bitlis il teşkilatı, seçime az bir süre kala yapmış olduğu açık hava ve kapalı salon toplantılarının dışında partilerinin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı’nın radyo konuşmasının yer aldığı bir bildiri dağıtmıştır²⁶³. CMKP bu yolla Bitlis halkının desteğini sağlamayı hedeflemiştir.

CHP, son açık hava toplantısını seçimlerden bir gün önce 14 Ekim 1961’de Ulu Cami’nin yanında yapmıştır. Mitingde söz alan senato adayı Baki Soydaş, konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: *“Köyleri gezdiğimizde köylü vatandaşlarımız yanımıza gelip diyorlar ki: bizden oy istemek için gelenler bunca yıllık hukukumuz var beyaz bir kâğıttan farksız olan reylerinizi bize atmazsanız o reylerin ne kıymeti kalır. Bence oylar sanıldığı kadar değersiz değil aksine çok değerli çünkü o oylar sizi iktidara götürür. İktidar olmak da size 10 milyar liralık bütçenin sevk ve idaresini tayin etme hakkı verir. Bunun maddi ve manevi sorumluluğunda hepimizin payı olduğunu unutmayalım. 28 milyonluk Türkiye’mizin idaresini tecrübeli, bilgili, görgülü ve işin ehli olan insanlara bırakalım. CHP iktidara gelirse Yeşil Bitlis’imiz daha da güzelleşecek ve daha da gelişecektir²⁶⁴.”*

Baki Soydaş’ın bu konuşmasından seçimler öncesinde Bitlis’te partiler arasında kıyasıya bir mücadelenin verildiği ve partilerin seçimleri kazanmak için kayda değer bir seçim stratejisi uyguladıkları anlaşılmaktadır. 13 Ekim 1961’de Ahlat ve Adilcevaz’da halkın karşısına çıkan YTP, son açık hava toplantısını 14 Ekim 1961’de Bitlis’te yapmıştır. YTP kürsüsüne çıkan Abdullah Doğru, CHP senato adayı Baki Soydaş’ın Bitlis eski DP İl Başkanı olduğunu ve 14 Mayıs

²⁶¹ Bitlis Gazetesi, 4 Ekim 1961, sayı: 2364, s.1.

²⁶² Bitlis Gazetesi, 11 Ekim 1961, sayı: 2370, s.1.

²⁶³ Yeni Dideban Gazetesi, 14 Ekim 1961, sayı: 638, s.1.

²⁶⁴ Bitlis Gazetesi, 14 Ekim 1961, sayı: 2373, s.1,2.

1959'da “silahlar baş aşağı eller yukarı büyük putları devirdik şimdi sıra küçük butlarda” dediğini hatırlatmış ve CHP'ye yüklenmiştir²⁶⁵.

1961 seçimlerinde AP'nin aday göstermediği Bitlis'te CHP, CMKP ve YTP milletvekilliği ve senato üyeliği için yarışmıştır. Partilerin seçim kampanyaları sonucunda Bitlis halkı oy kullanmak için 15 Ekim 1961'de sandık başına gitmiştir. Bitlis Yeni Dideban gazetesine göre Bitlis ve ilçelerindeki oy miktarı şu şekildedir: Toplamda 11.190 oy alan CHP; merkezde 3.860, Tatvan'da 1.647, Hizan'da 1.034, Mutki'de 1.599, Adicevaz'da 1.363 ve Ahlat'ta 1.687 oy almıştır. 17.244 oy alan YTP; merkezde 5.439, Tatvan'da 1.889, Hizan'da 1.237, Mutki'de 3.897, Adilcevaz'da 2.209 ve Ahlat'ta ise 2573 oy almıştır.

Son olarak 8.135 oy alan CKMP; merkezde 2.410, Tatvan'da 2.722, Hizan'da 2.330, Mutki'de 149, Adilcevaz'da 403 ve Ahlat'ta ise 121 oy almıştır²⁶⁶. Seçimlerde alınan sonuçlara göre Dr. Cevdet Geboloğlu YTP Bitlis Cumhuriyet Senatörü, Nafiz Giray YTP Bitlis milletvekili, Müştak Okumuş ise CHP Bitlis milletvekili seçilmiştir²⁶⁷. Bu veriler Bitlis'te seçimlerin genel itibarıyla CHP ve YTP arasında geçtiğini ve halkın tercihinin daha çok bu iki partiden yana kullandığını ortaya çıkarmaktadır.

2.1.1. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Müştak Okumuş'un Hayatı ve 1. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1925'te Bitlis'te doğan Müştak Okumuş'un, babası Davut Bey annesi ise Feride Hanımdır. Okumuş, ilk ve orta öğrenimini Bitlis'te, lise öğrenimini ise İstanbul'da tamamlamıştır. Lise eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni kazanan Okumuş, ikinci sınıftayken üniversite öğrenimini yarıda bırakmış, Bitlis'e gitmiş ve memleketinde tüccarlık yapmıştır²⁶⁸. Evli ve üç çocuk babası olan Müştak Okumuş, 21 Haziran 1999'da vefat etmiştir²⁶⁹.

²⁶⁵ Tasviri Efkâr, 14 Ekim 1961, sayı: 1237, s.1.

²⁶⁶ Yeni Dideban Gazetesi, 17 Ekim 1961, sayı: 640, s.1.

²⁶⁷ Tasviri Efkâr, 17 Ekim 1961, sayı: 1239, s.1.

²⁶⁸ Millet Meclisi 1. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Müştak Okumuş'un 86 Nolu Hal Tercümesi.

²⁶⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, Ankara 2010, s.783.

15 Ekim 1961 Genel Seçimlerinde CHP Bitlis milletvekili seçilen Müştak Okumuş²⁷⁰, milletvekili seçildikten sonra parlamentoda aktif bir rol üstlenmiştir. 15 Kasım 1961 tarihli meclis oturumunda Sanayi Komisyonu üyeliğine seçilen Okumuş²⁷¹, Meclis'te görev yaptığı dönem içerisinde hem çeşitli önergeler vermiş hem de çok sayıda oylamaya katılmıştır.

2 Aralık 1961 tarihli Meclis birleşiminde Okumuş, yapılan oylamada Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün başkanlığı altında oluşturulan Bakanlar Kuruluna evet oyu vermiştir²⁷². Böylece CHP Milletvekili ve diğer partililerin yeterli çoğunluğu sayesinde güvenoyu alan İsmet İnönü Hükümeti göreve başlamış oluyordu. Müştak Okumuş, MM'nin 12 Ocak 1962 tarihli oturumunda Bayındırlık Bakanı Emin Paksüt'e yazılı bir soru önergesi vermiştir. Yazılı soru önergesinde Bitlis Diyarbakır yolu üzerindeki 30 km'lik Duhan-Bitlis arasının bu yıl yapılıp yapılmayacağını sormuştur. Meclis'in aynı gün yapılan toplantısında Okumuş, Bitlis Lisesi, Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ortaokullarının öğretmen kadroları hakkında Milli Eğitim Bakanlığı'na yazılı bir soru önergesi vermiştir²⁷³. Müştak Okumuş'un verdiği diğer önergelerden de genel olarak anlaşılabileceği üzere, bölge yollarının yapımı konusunda gösterdiği hassasiyeti eğitim konusunda da göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bitlis ve Doğu Anadolu Bölgesi'ni ilgilendiren konularda verdiği önergeler dışında Okumuş'un katıldığı önemli kanun görüşmeleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, TBMM Arşivi'nden elde edilen bilgilere göre Müştak Okumuş, çok sayıda kanun görüşmesi içerisinde bizzat bulunarak oylamalara katılmıştır. Bu bağlamda, Meclis'in 29 Ocak 1962 tarihli birleşiminde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 114, 115, 116 ve geçici 9. Maddelerinin yürürlükten kaldırılmasına dair kanun teklifinde bulunmuştur²⁷⁴. Daha sonra 20 Şubat 1962 tarihli Meclis

²⁷⁰ Müştak Okumuş'un milletvekili seçildiğine dair 18.10.1961 tarihli Seçim Mazbatası.

²⁷¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), 15.11.1961, cilt: 1, toplantı 1, s.82.

²⁷² MMTD, 02.12.1961, cilt: 1, toplantı 1, s.180.

²⁷³ MMTD, 12.01.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.658.

²⁷⁴ MMTD, 29.01.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.171.

birleşiminde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün 1962 yılı Bütçe kanun tasarına kabul oyu vermiştir²⁷⁵.

19 Şubat 1963 tarihli meclis birleşiminde söz alan Müştak Okumuş, Bitlis'in 1963 yılı Tarım Bakanlığı Bütçesi üzerine konuşmuştur²⁷⁶. İsmet İnönü tarafından kurulan yeni hükümet için yapılan güven oylamasına katılan Okumuş, daha önceki hükümete evet oyu verdiği için buna da evet oyu vermiştir²⁷⁷. Böylece, yeni Bakanlar Kurulu için yapılan güven oylamasına kabul oyu veren Okumuş, partisine ve İsmet İnönü tarafından kurulan hükümetlere destek verdiğini bir kez daha göstermiştir.

Bitlis'i ilgilendiren önemli konularda verdiği önergelerle bilinen Okumuş, MM'nin 10 Şubat 1964 tarihli Meclis birleşiminde Ahlat kazasının Purhus nahiyesinde bir buçuk iki aydan beri ne olduğu bilinmeyen çocuk hastalığı yüzünden ölümlerin vuku bulduğuna ve hemen tedbir alınması gerektiğine dair demeç vermiştir²⁷⁸. Bitlisli çocukların maruz kaldığı salgın hastalığa sessiz kalmayan Okumuş, böylesine önemli bir konuyu, çözüme kavuşturmak için, meclis gündemine getirmiştir.

Sadece Bitlis değil; aynı zamanda ülkeyi ilgilendiren konularda da söz alan Okumuş 25 Şubat 1964 tarihli Meclis birleşiminde Gümrük ve Tekel Bakanlığı 1964 yılı Bütçesi münasebetiyle söz almıştır²⁷⁹. Daha sonra ise 3 Nisan 1964 tarihli birleşimde 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ve bu kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesine dair kanun tasarısı ve Adalet Komisyonu raporu münasebetiyle söz almıştır²⁸⁰.

Bitlis ile ilgili önemli konuları Meclise taşıdığı ve bunların sonucunu da yakından takip ettiği anlaşılan Müştak Okumuş, 11 Aralık 1964 tarihli birleşimde, Tatvan'da kurulmasına karar verilen çimento fabrikasının neden Van'a nakledildiği hakkında Sanayi Bakanı'na sözlü soru sormuştur. Ayrıca Bayındırlık Bakanı Arif

²⁷⁵ MMTD, 20.02.1962, cilt: 3, toplantı 1, s.74.

²⁷⁶ MMTD, 19.02.1963, cilt: 13, toplantı 2, s.520.

²⁷⁷ MMTD, 04.01.1964, cilt: 24, toplantı 8, s.200.

²⁷⁸ MMTD, 10.02.1964, cilt: 26, toplantı 3, s.464.

²⁷⁹ MMTD, 25.02.1964, cilt: 27, toplantı 3, s.882.

²⁸⁰ MMTD, 03.04.1964, cilt: 29, toplantı 3, s.323.

Hikmet Onat'a sözlü olarak 1954 yılında yapımına başlanmasına rağmen hiçbir faaliyet gösterilmeyen Diyarbakır-Bitlis şosesi Duhan-Bitlis arasının yapımına ne zaman başlanacaktır? Sorusunu sormuştur. Yine MM'nin aynı tarihli birleşiminde 1963 yılında yapılması kabul edilen Bitlis Kapalı Spor Salonunun programdan çıkarılması sebebiyle Devlet Bakanına sözlü soru sormuştur²⁸¹.

7 Ocak 1965 tarihli Meclis birleşiminde Askeri Öğrencilerden Başarı Gösteremeyenler Hakkındaki 5401 sayılı Kanuna geçici bir madde eklenmesine dair kanun tasarısına katılan Okumuş, buna kabul oyu vermiştir²⁸². Aynı şekilde Meclis'in 19 Ocak 1965 tarihli bileşiminde Bitlis Lisesi ile Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz ortaokullarının öğretmen kadrolarına dair Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'e yazılı soru önergesi vermiştir²⁸³. Aynı şekilde 27 Nisan 1965 tarihli meclis birleşiminde kışın uzun sürmesi sebebiyle Bitlis ilinde bir buçuk aydan beri yem sıkıntısı çekildiği, hayvancılıkla geçinen ve güç durumda kalan vatandaşlara yem yardımı yapılması ve kredi verilmesi konularında gündem dışı demeç vermiştir²⁸⁴. Böylece Müştak Okumuş'un çabaları sayesinde Bitlis ekonomisinin can damarını oluşturduğu değerlendirilen tarım ve hayvancılığın sorunlarının çözümü meclis gündemine getirilmiş oluyordu. Meclis'teki diğer oturumlardan Okumuş'un yapmış olduğu konuşmalarda, sorunu sadece Meclis'e getirmekle yetinmediği ve bunların sonucunu da yakından takip ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

Müştak Okumuş, MM'nin 30 Haziran 1965 tarihli birleşiminde il etütlerinde Tatvan'da kurulmasının münasip olacağı raporla teşvik edilen Çimento Fabrikasının Van'a nakledilmesi sebebine dair Sanayi Bakanı Ali Naili Erdem'e yazılı soru önergesi vermiştir²⁸⁵. Yukarıda ifade edildiği gibi Müştak Okumuş, bazı önemli kanun görüşmelerinde özellikle yer almış ve vermiş olduğu evet oylarıyla söz konusu kanunların yasallaşmasına katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda, MM'nin 28 Mayıs 1965 tarihli birleşiminde 1965 yılı Bütçe kanun tasarısı ve karma bütçe komisyonu raporu ile 1965 yılı Bütçe kanun tasarısında yapılan değişikliğe dair CS

²⁸¹ MMTD, 11.12.1964, cilt: 34, toplantı 4, s.2,81,111.

²⁸² MMTD, 07.01.1965, cilt: 34, toplantı 4, s.555.

²⁸³ MMTD, 19.01.1964, cilt: 34, toplantı 4, s.873.

²⁸⁴ MMTD, 27.04.1965, cilt: 38, toplantı 4, s.271.

²⁸⁵ MMTD, 30.06.1965, cilt: 42, toplantı 4, s.569.

Başkanlığı Tezkeresi ve Karma Bütçe Komisyonu Raporu ile Ulaştırma Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle söz almıştır. MM'nin yine aynı tarihli birleşiminde 1965 yılı Bütçe kanun tasarısı ve karma bütçe komisyonu raporu ile İmar ve İskân Bakanlığı İşleri Genel Müdürlüğü bütçeleri münasebetiyle söz almıştır²⁸⁶.

Müştak Okumuş, 7 Temmuz 1965 tarihli meclis birleşiminde Umumi Hayata Müessir Afetler Dolaysıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun'un bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun tasarısı ve geçici komisyon raporu münasebetiyle söz almıştır²⁸⁷. Netice itibarıyla Meclis'te aktif bir biçimde görev aldığı anlaşılan Bitlis Milletvekili Müştak Okumuş, vermiş olduğu soru önergeleri ve yapmış olduğu meclis konuşmalarıyla hem Bitlis'i hem de ülkeyi ilgilendiren önemli konularda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmekten çekinmemiştir.

2.1.2. Yeni Türkiye Partisi Milletvekili Ahmet Nafiz Giray'ın Hayatı ve 1. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1927 Bitlis doğumlu olan Ahmet Nafiz Giray'ın, babası Mehmet Eşref Bey annesi ise Naciye Hanımdır. Lise mezunu olan Giray; Ortaokul Yardımcı Matematik Öğretmenliği, Bitlis İdare Heyeti Başkâtipliği, Serbest Mali Müşavirlik, Sigortacılık, Özel Şirket Müdürlüğü²⁸⁸ ve Bitlis Devlet Orman İşletmeciliği Muhasebeciliği gibi görevlerde bulunmuştur²⁸⁹. Evli ve dört çocuk babası olan Nafiz Giray, 12 Ekim 1994'te vefat etmiştir²⁹⁰. 15 Ekim 1961 Genel Seçimlerinde Bitlis YTP milletvekili seçilen Giray²⁹¹, 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde de Erzincan YTP milletvekili seçilmiştir²⁹². Söz konusu veriler Giray'ın Türk siyaseti içerisinde aktif olarak yer aldığını göstermektedir.

²⁸⁶ MMTD, 28.05.1965, cilt: 41, toplantı 4, s.248-267.

²⁸⁷ MMTD, 07.07.1965, cilt: 43, toplantı 4, s.132.

²⁸⁸ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.783.

²⁸⁹ Millet Meclisi 1. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Nafiz Giray'ın 85 Nolu Hal Tercümesi.

²⁹⁰ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.783.

²⁹¹ Nafiz Giray'ın milletvekili seçildiğine dair 18.10.1961 tarihli Seçim Mazbatası.

²⁹² Nafiz Giray'ın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

1961 seçimlerinden sonra Bitlis Milletvekili Nafiz Giray, Meclis'in 15 Kasım 1961 tarihli oturumunda Sanayi Komisyonu üyeliğine seçilmiştir.²⁹³ Sanayi Komisyonu üyeliğine seçilen Giray, Meclis'in 14 Şubat 1962 tarihli birleşiminde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun zirai gelirlerle ilgili hükümlerinin tatbikinin tehirine dair kanuna kabul oyu vermiştir²⁹⁴. Bu oylamadan sonra adı geçen milletvekili, Meclisin 27 Şubat 1962 tarihli birleşiminde Gümrük ve Tekel Bakanlığının 1962 yılı Bütçesi²⁹⁵, 19 Şubat 1963 tarihli birleşimde ise Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın 1963 yılı Bütçesi hakkında söz almıştır²⁹⁶.

Mecliste yapılan oylamaların çoğuna katılan Nafiz Giray'ın her oylamaya evet oyu vermediği anlaşılmaktadır. Örneğin Meclis'in 25 Kasım 1963 tarihli birleşiminde Yozgat Milletvekili Mustafa Kepir'in, köylü ve çiftçilerin Ziraat Bankası ve tarım kooperatiflerine olan borçlarının taksitlendirilmesi hakkındaki teklifinin görüşülmesine dair önergeye ret oyu vermiştir²⁹⁷. Ancak Meclis'in 16 Ocak 1964 tarihli birleşiminde Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan antlaşma ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarına kabul oyu vermiştir²⁹⁸. Yukarıda izah edildiği üzere, Nafiz Giray bazı oylara evet oyu vermişken; bazılarına da hayır oyu vermiştir. Bu da, onun kanun tasarılarını dikkatle incelediği ve uygun bulduklarına evet oyu verdiğini ortaya çıkarmaktadır. Bilindiği üzere kendisi, muhalefet partisinin milletvekilidir; buna rağmen her oylamaya hayır oyu vermemiştir.

TBMM Arşivi'nden elde edilen bilgi ve belgelerden Nafiz Giray'ın aktif bir milletvekili olduğu ve çoğu konuda söz alarak konuşma yaptığı anlaşılmaktadır. Örneğin Meclis'in 31 Ocak 1964 tarihli birleşiminde Tapulama kanun tasarısı hakkında söz alan Giray²⁹⁹, bu görüşmeden sonra Meclis'in 25 Şubat 1964 tarihli birleşiminde Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın 1964 yılı Bütçesi münasebetiyle söz

²⁹³ MMTD, 15.11.1961, cilt: 1, toplantı 1, s.82.

²⁹⁴ MMTD, 14.02.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.376.

²⁹⁵ MMTD, 27.02.1962, cilt: 3, toplantı 1, s.641.

²⁹⁶ MMTD, 19.02.1963, cilt: 13, toplantı 2, s.429.

²⁹⁷ MMTD, 25.01.1963, cilt: 11, toplantı 2, s.319.

²⁹⁸ MMTD, 16.01.1965, cilt: 25, toplantı 3, s.145.

²⁹⁹ MMTD, 31.01.1964, cilt: 26, toplantı 3, s.192.

almıştır³⁰⁰. Ayrıca Meclis'in 21 Ocak 1965 tarihli oturumunda seçimlerle ilgili kanunların bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısının 1. Maddesinin değiştirilmesine dair Maraş Milletvekili Kemal Bağcıoğlu'nun önergesine ret oyu vermiştir³⁰¹.

Nafiz Giray'ın Meclis'te çeşitli tarihlerde farklı konularda soru önergeleri verdiği de görülmektedir. Örneğin Meclis'in 31 Mart 1965 tarihli birleşiminde Birinci Beş Yıllık Planda yapılması ön görülen ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kurulması kararlaştırılmış olan çimento fabrikasının yerinin tespit edilip edilmediğine dair Sanayi Bakanlığına sözlü soru önergesi vermiştir. Yine Meclis'in aynı tarihli birleşiminde Bitlis ili ve ilçelerinde, 1965 yılı içinde yapılacak ve onarılacak yollara dair Bayındırlık Bakanı Orhan Alp'e yazılı soru önergesi vermiştir³⁰². Söz konusu soru önergeleri, Nafiz Giray'ın bölgesi ile ilgili sorunları Meclis gündemine taşıdığını ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği üzere Nafiz Giray, bölgesi ile alakalı konuları Meclis gündemine taşımış ve bunların çözümü için uğraş vermiştir. Örneğin Meclis'in 11 Mayıs 1965 tarihli birleşiminde Bitlis il ve ilçelerinde 1965 yılı içinde yapılacak ve onarılacak yollara dair Bayındırlık Bakanı Orhan Alp'e yazılı soru önergesi vermiştir³⁰³. Bu yolla Nafiz Giray, bölge yollarının bakımı ve onarımı hususunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalışmıştır şeklinde yorumlanabilir.

Giray, Meclis'in 24 Mayıs 1965 tarihli birleşiminde 1965 yılı Bütçe kanun tasarısı hakkında söz almıştır³⁰⁴. Aynı şekilde Meclis'in 26 Mayıs 1965 tarihli birleşiminde Çalışma Bakanlığının 1965 yılı Bütçesi üzerinde YTP'nin görüş ve temennilerini arz etmek üzere partisi adına söz almıştır³⁰⁵. Daha sonra 1 Temmuz 1965 tarihli birleşimde Hariçte Çalışan İşçilere Konut Kredisi Açılması ve İkrazda Bulunulması hakkında kanun tasarısı, imar ve iskân maliye ve plan komisyonları

³⁰⁰ MMTD, 25.02.1964, cilt: 27, toplantı 3, s.874.

³⁰¹ MMTD, 21.01.1965, cilt: 35, toplantı 4, s.109.

³⁰² MMTD, 31.03.1965, cilt: 37, toplantı 4, s.720.

³⁰³ MMTD, 11.05.1965, cilt: 39, toplantı 4, s.38.

³⁰⁴ MMTD, 24.05.1965, cilt: 40, toplantı 4, s.405.

³⁰⁵ MMTD, 26.05.1965, cilt: 41, toplantı 4, s.44.

raporları hakkında söz almıştır³⁰⁶. Giray, bu konuda söz almakla işçilerin hakkını savunmuştur. Netice olarak Nafiz Giray'ın Meclis'e vermiş olduğu soru önermeleri, katılmış olduğu oylamalar ve farklı konularda yapmış olduğu konuşmalar, onun Türk siyasetinde aktif olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Yeni Türkiye Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Cevdet Geboloğlu'nun Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C1) Faaliyetleri (1961-1964)

1921 Bingöl doğumlu olan Cevdet Geboloğlu'nun, babası Ziya Bey annesi ise Cemile Hanımdır. Safranbolu İlkokulunu bitiren Geboloğlu, ortaokulu Bitlis'te liseyi ise Trabzon'da tamamlamıştır. 1945'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olan ve Fransızca bilen Geboloğlu³⁰⁷, Bitlis Merkez Hükümet Tabipliği, Ankara BCG Verem Aşısı Kampanyası Tabibi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Kliniği Asistanı, Üsküdar Belediyesi Tabibi, Muş Verem Dispanseri Uzman Hekimi, Bitlis Devlet Hastanesi Baştabibi ve İç Hastalıkları Uzmanı, görevlerinde bulunmuştur. Evli ve üç çocuk babası olan Geboloğlu, 22 Aralık 2005'te vefat etmiştir³⁰⁸. 06 Ocak 1961'de Kurucu Meclis Bitlis İl Temsilci, 15.10.1961'de de Bitlis Cumhuriyet Senatörü³⁰⁹ seçilen Geboloğlu CS'de aktif bir rol üstlenmiştir. Bu durum, onun Senatoda yaptığı çalışmalardan ve irat ettiği nutuklardan anlaşılmaktadır.

CS'nin 4 Ocak 1962 tarihli birleşiminde Fırat'ın doğusunda kalan yabancılar için yasak bölge ilan edilen 16 Eylül 1341 tarih ve 2538 sayılı Bakanlar Kurulu kararının, kaldırılması hakkındaki hükümet görüşünün bildirilmesine dair sorusu münasebetiyle söz almıştır³¹⁰. Aynı şekilde Cevdet Geboloğlu, Senato'nun 2 Şubat 1962 tarihli birleşiminde 1962 yılı Bütçe kanun tasarısı ve karma bütçe komisyonu

³⁰⁶ MMTD, 01.07.1964, cilt: 31, toplantı 3, s.412.

³⁰⁷ Millet Meclisi 2. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Cevdet Geboloğlu'nun 117 Nolu Hal Tercümesi.

³⁰⁸ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.847.

³⁰⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.847.

³¹⁰ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD), 04.01.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.278.

raporu münasebetiyle söz almıştır³¹¹. Daha sonra 3 Şubat 1962 tarihli birleşimde Diyanet İşleri Başkanlığı 1962 yılı Bütçesi münasebetiyle söz almıştır³¹². Söz konusu veriler Geboloğlu'nun Senato'nun ilk yıllarında ne derecede aktif olduğunu göstermektedir.

TBMM'nin Senato kayıtlarından hemen her konuda konuşmaları olduğu anlaşılan Cevdet Geboloğlu, Senato'nun 4 Şubat 1962 tarihli birleşiminde Vakıflar Genel Müdürlüğünün 1962 yılı Bütçesi münasebetiyle³¹³; 4 Temmuz 1962 tarihli birleşimde Başbakan İsmet İnönü'nü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu programının görüşülmesi hakkında³¹⁴, 10 Kasım 1962 tarihli birleşimde ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı münasebetiyle söz almıştır³¹⁵.

Cevdet Geboloğlu, Senatoda bazı tarihlerde kendisi kanun teklifleri sunmuş ve bazı tarihlerde de başka senatörler tarafından verilen kanun teklifleri hakkında söz almıştır. Örneğin Senato'nun 20 Kasım 1962 tarihli birleşiminde İstanbul Milletvekili Suphi Baykan ve 69 arkadaşının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına Bağlı Öğretim Ve Araştırma Hastanelerinde Çalışanlara Tazminat Ödenmesi hakkında verilen kanun teklifinin senatoda ret olunan metni ve Senato Sosyal İşler ve Bütçe komisyonları raporları münasebetiyle söz almıştır³¹⁶. Senato'nun 1962 yılının son döneminde de söz alan Geboloğlu, 10.01.1962 günlü 7. Birleşimde söz alan Isparta Üyesi Suat Seren'in, gazetelerde muhtelif şekillerde çıkan ve CS'ye telgraflar çekilmesine sebep olan Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkındaki konuşmasının anlaşmazlığa meydan vermesi münasebetiyle söz almıştır³¹⁷. Aşağıdaki verilen bilgilerden görülebileceği üzere Geboloğlu, 1962 yılında olduğu gibi Senato'nun 1963 yılı devresinde de birçok konuda söz almış ve çözümler üretmeye çalışmıştır.

Senato'nun 1963 yılı oturumlarının birçoğunda bulunduğu anlaşılan Cevdet Geboloğlu, 8 Ocak 1963 tarihli birleşimde Bitlis Tütün Fabrikasının

³¹¹ CSTD, 02.02.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.576.

³¹² CSTD, 03.02.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.596.

³¹³ CSTD, 04.02.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.14.

³¹⁴ CSTD, 04.07.1962, cilt: 4, toplantı 1, s.394.

³¹⁵ CSTD, 10.11.1962, cilt: 6, toplantı 2, s.301.

³¹⁶ CSTD, 20.11.1962, cilt: 6, toplantı 2, s.4.

³¹⁷ CSTD, 12.12.1962, cilt: 7, toplantı 2, s.311.

modernleştirilmesi ve tevsii hakkında ne düşünüldüğüne dair Gümrük ve Tekel Bakanı Orhan Öztürk'a sözlü soru önergesi vermiştir³¹⁸. Bu soru önergesi ile Cevdet Geboloğlu, seçim bölgesi olan Bitlis'in tütüncülük sorununa farkındalık oluşturmaya çalışmıştır.

Cevdet Geboloğlu'nun 1963 yılı Meclis oturumlarında farklı konularda soru önergeleri verdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Senato'nun 22 Ocak 1963 tarihli birleşiminde Bu yıl Ankara ve Orta Doğu Teknik Üniversitesinin giriş imtihanlarına giren ve kazanan talebelere dair, Milli Eğitim Bakanına sözlü soru sormuştur³¹⁹. Aynı şekilde Senato'nun 18 Haziran 1963 tarihli birleşiminde Ankara'da ikinci bir Tıp Fakültesinin açılıp açılmayacağı konusunda söz almıştır³²⁰.

Cevdet Geboloğlu, Senato'da verdiği soru önergeleri dışında çeşitli konularda da konuşmuştur. Örneğin Senato'nun 24 Ocak 1963 tarihli birleşiminde X ve XI Dönem TBMM üyelerinin, ödeneklerinden mütevellit TC Ziraat Bankası ve Maliye Vekâletine olan borçlarının 10 yıl faizsiz taksite bağlanmasına ve tahakkuk etmiş faizlerinin kaldırılmasına ait kanun teklifinin MM'ce kabul edilen metni ve CS Mali ve İktisadi İşler Komisyonu raporları hakkında³²¹; 3. Ocak 1964 tarihli birleşimde Başbakan İsmet İnönü tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu programının görüşmeleri münasebetiyle³²², 9 Şubat 1964 tarihli birleşimde ise 1964 yılı İmar ve İskân Bakanlığı Bütçesi münasebetiyle söz almıştır³²³. Son olarak da Senato'nun 30 Nisan 1964 tarihli birleşiminde Bitlis-Baykan Hidroelektrik projesine dair ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hüdayi Oral'ın yazılı cevabı münasebetiyle söz almıştır³²⁴.

³¹⁸ CSTD, 08.01.1963, cilt: 7, toplantı 2, s.611.

³¹⁹ CSTD, 22.01.1963, cilt: 8, toplantı 2, s.133.

³²⁰ CSTD, 18.06.1963, cilt: 11, toplantı 2, s.568.

³²¹ CSTD, 24.01.1963, cilt: 8, toplantı 2, s.243.

³²² CSTD, 03.01.1964, cilt: 17, toplantı 3, s.215.

³²³ CSTD, 09.02.1964, cilt: 18, toplantı 3, s.994-995.

³²⁴ CSTD, 30.04.1964, cilt: 20, toplantı 3, s.185.

2.1.4. Bağımsız, Bitlis Cumhuriyet Senatörü Ziya Nami Şerefhanoglu'nun Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C2) Faaliyetleri (1964-1967)

1914 Bitlis doğumlu olan Ziya Nami Şerefhanoglu'nun, babası Mehmet Sait Bey annesi ise Hanife Hanımdır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Ziya Nami, Kürtçe ve Fransızca bilmektedir. Serbest avukatlık, Bitlis İl Genel Meclis Üyeliği ve Bitlis Cumhuriyet Senatörlüğü (1964-1967) gibi görevlerde bulunan Şerefhanoglu'nun senatör üyeliği, Anayasanın 80. Maddesi ile kaldırılmıştır. Evli ve beş çocuk babası olan Ziya Nami Şerefhanoglu, 16 Aralık 1982 tarihinde vefat etmiştir³²⁵.

TBMM Arşivi'nden temin edilen belgelere göre; Cevdet Geboloğlu kadar olmasa da Ziya Nami Şerefhanoglu'nun da Senatóda aktif bir senatör olduğu söylenebilir. Senatóda bazı konularda söz alan ve çeşitli konularda da soru önergesi veren Ziya Nami Şerefhanoglu'nun katıldığı oylamalardan genel olarak kabul oyu verdiği anlaşılmaktadır. Örneğin Senato'nun 25 Haziran 1974 tarihli birleşiminde Gider Vergileri Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı hükümler ilave edilmesine dair kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³²⁶. Aynı şekilde Senatonun 1 Temmuz 1964 tarihli birleşiminde 21.06.1961 tarihli ve 309 sayılı Kanuna bazı fıkralar eklenmesi ve bu kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³²⁷.

Bitlis'in diğér senatörü olan Cevdet Geboloğlu'nun bazı tarihlerde Bitlis ile ilgili de soru önergesi verdiği ve Bitlis'in sorunlarıyla ilgili konuşmalar yaptığı arşiv belgeleriyle ortaya çıkmaktadır. Ancak Ziya Nami Şerefhanoglu'nun daha çok ülkenin genelini ilgilendiren konularla uğraştığı ve Bitlis ile ilgili konuşmalarının pek olmadığı Meclis kayıtlarından ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda verilen bilgiler bağlamında Ziya Nami Şerefhanoglu, Senato'nun 10 Kasım 1964 tarihli birleşiminde Devlet Üreme Çiftlikleri Genel Müdürlüğünün 1960 Bütçe Yılı Kesin Hesap Kanunu'na kabul oyu vermiştir. Aynı tarihli

³²⁵ TBMM Albümü, 1960-1983, c. IV, Ankara 2010, s.1731.

³²⁶ CSTD, 25.06.1964, cilt:21, toplantı 3, s.121.

³²⁷ CSTD, 01.07.1964, cilt:21, toplantı 3, s.186.

birleşimde Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1961 Bütçe Yılı Kesin Hesap Kanunu'na da kabul oyu vermiştir³²⁸. Esasında Ziya Nami Şerefhanoglu, Senato'da katılmış olduğu kanun teklifi görüşmeleri için yapılan oylamalar da birisi hariç geri kalan hepsine evet oyu vermiştir. Bu da, Meclis kayıtlarındaki verilerle sabittir.

Ziya Nami Şerefhanoglu, Senato'nun 26 Kasım 1964 tarihli birleşiminde Cumhuriyet Senatosu Bayındırlık, Ulaştırma, İmar ve İskân Komisyon üyeliğine seçilmiştir³²⁹. Bu komisyona seçildikten sonra Senato'nun 11 Şubat 1965 tarihli birleşiminde Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı oylamasına katılan Şerefhanoglu, Anayasa ve Adalet Komisyonu raporuna ret oyu vermiştir³³⁰.

Ziya Nami Şerefhanoglu, Senato'nun 18 Şubat 1965 tarihli birleşiminde Cenevre'de imzalanmış olan "Milletler Arası Telekomünikasyon Antlaşması" ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³³¹. Senatonun akabinde yapılan 27 Temmuz 1966 tarihli birleşiminde 1966 yılı Bütçe Kanunu'na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³³². Son olarak Senato'nun 24 Ocak 1967 tarihli birleşiminde Milletlerarası Akdeniz Zirai Etütler Merkezinin kurulması hakkındaki antlaşma ile eki olan protokollerin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısının MM'de kabul edilen metni ile CS Tarım, Dışişleri, Turizm ve Tanıtma, Anayasa ve Adalet, Bütçe ve Plan komisyonları raporları hakkında yapılan açık oylamada kabul oyu kullanmıştır³³³. Yukarıda da izah olunduğu üzere Senato'nun kanun teklifleriyle ilgili yapılan görüşmelerin çoğunda yer alan Ziya Nami Şerefhanoglu, Bitlis'i ilgilendiren konularda herhangi bir soru önergesi ya da kanun teklifi vermemiştir.

³²⁸ CSTD, 10.11.1964, cilt:22, toplantı 4, s.108,114.

³²⁹ CSTD, 26.11.1964, cilt:22, toplantı 4, s.227.

³³⁰ CSTD, 11.02.1965, cilt:25, toplantı 4, s.149.

³³¹ CSTD, 18.02.1965, cilt:25, toplantı 4, s.290.

³³² CSTD, 21.07.1966, cilt:36, toplantı 5, s.406.

³³³ CSTD, 24.01.1967, cilt:38, toplantı 6, s.120.

2.2. 1965 Milletvekili Genel Seçimleri

1961 seçimlerinde olduğu gibi 1965 seçimlerinde de siyasi partilerin Bitlis İl Başkanlıkları ciddi bir çalışma içerisinde olmuşlar ve çekişmeli bir seçim çalışması yürütmüşlerdir. Bu partiler, hem milletvekilliği için hem de senatörlük için Bitlis genelinde aday yoklaması yapmışlardır. Örneğin AP'den ilk müracaat eden kişi YTP Bitlis Cumhuriyet Senatörü Dr. Cevdet Geboloğlu olmuştur. Daha sonra ise AP'ye senatörlük için Abidin İnân Gaydalı ve Paşa Barut başvurmuştur³³⁴. Bunlar, Bitlis'te seçime katılan diğer siyasi partilere de hem senatörlük hem de milletvekilliği için başvurular olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

20 Ağustos 1965'te partilerin aday adayları belli olmuş ve AP, Paşa Barut'un adaylık başvurusunu kabul etmemiştir. AP'den Abidin İnân Gaydalı, Doktor Cevdet Geboloğlu, CHP'den Avukat Kenan Mümtaz Akışık ve Müştak Okumuş, YTP'den de Nafiz Giray aday adayları olmuştur. Abdurrahman Ütücü ise bağımsız adaylık müracaatında bulunmuştur. Mevcut CHP Bitlis Milletvekili Müştak Okumuş ve Mevcut YTP Bitlis Milletvekili Nafiz Giray partilerinden tekrardan milletvekili aday adayları olmuşlardır³³⁵. Bu arada Bitlis'te milletvekili ya da senatör aday adayları olarak partilere müracaat edenler 29 Ağustosta ön seçime tabi tutulmuşlardır. En çok oy alanlar aldıkları oy sırasına göre parti listelerinde yer almıştır³³⁶. 29 Ağustosta yapılacak olan ön seçim öncesinde aday adaylarının açık hava toplantısı yapmaları yasaklanmıştır³³⁷.

29 Ağustos 1965'te tüm Türkiye'de olduğu gibi Bitlis'te de partilerin aday adaylığı için ön seçimler yapılmıştır. Kenan Mümtaz Akışık aldığı 183 oyla, 148 oy alan Müştak Okumuş'u geride bırakmış ve CHP'nin Bitlis milletvekili adayları olmuştur. CHP adaylık konusunda seçimini Akışık'tan yana kullanmıştır. Aynı şekilde Cevdet Geboloğlu aldığı 87 oyla AP'nin Bitlis milletvekili adayları, Nafiz Giray ise aldığı 68 oyla YTP'nin Bitlis milletvekili adayları olmuştur. Ayrıca AP'nin ve YTP'nin birer adayını da parti genel merkezi belirlemiştir³³⁸. Aday yoklamaları

³³⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 5 Ağustos 1965, sayı: 39, s.1.

³³⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 20 Ağustos 1965, sayı: 53, s.1.

³³⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 21 Ağustos 1965, sayı: 54, s.1.

³³⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 27 Ağustos 1965, sayı: 58, s.1.

³³⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 30 Ağustos 1965, sayı: 60, s.1.

sırasında liste başını 35 oy farkla Kenan Mümtaz Işık'a kaptıran Müştak okumuş adaylıktan istifa etmiştir. İstifa eden Okumuş'un yerine Behçet Menteş CHP'ye adalık için müracaatta bulunmuştur³³⁹. Cevdet Geboloğlu ise AP'nin genel seçimlerde Bitlis'ten gösterdiği ilk aday olmuştur.

Bitlis AP İl Başkanlığı tarafından yapılan oylamalar neticesinde AP'de Cevdet Geboloğlu birinci aday; Zeynel Abidin İnan Gaydalı ise ikinci aday olmuştur³⁴⁰. Siyasi partilerin radyo konuşmaları da 25 Eylül 1965 tarihi itibarıyla başlamıştır. Siyasi partilerin radyodaki konuşmalarının ilki 20 dk. İkinci ve sonraki konuşmaları ise 10 dk. Olarak belirlenmiştir. Adı geçen tarihte başlayan radyo konuşmaları 6 Ekim Çarşamba günü saat 21.00'de son bulmuştur³⁴¹. Dönem itibarıyla radyolar, seçimler için ciddi bir siyasi propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Esasında birçok kişiye kolayca ulaşma bağlamında radyonun, siyasi partilerin işlerini kolaylaştırdığı da bilinen bir gerçektir.

Bitlis'te siyasi partiler tarafından yapılan aday yoklamaları neticesinde kesin aday listeleri 13 Ekim 1961'de açıklanmıştır. Bu çerçevede, Bitlis AP milletvekilliği için birinci sırada Cevdet Geboloğlu, ikinci sırada ise çiftçi Abidin İnan Gaydalı aday olmuştur. CHP'de milletvekilliği için birinci sırada Kenan Mümtaz Akşık, ikinci sırada ise çiftçi Behçet Menteş yer almıştır. Aynı şekilde MP'nin birinci sıra adayı fabrikatör Ahmet Karaosmanoğlu iken; ikinci sıra adayı terzi Hilmi Müftüoğlu olmuştur. YTP'nin birinci sıra adayı mevcut milletvekili Nafiz Giray iken; ikinci sıra adayı müteahhit Cemil Öz olmuştur. Bu arada Bitlis'ten seçimlere katılan bağımsız adaylar da vardır. Buna göre bağımsız adaylar, AP Eski İl Başkanı Paşa Barut, nakliyecisi Abdurrahman Ütücü ve tüccar Sabit Batumlu'dur³⁴². Bitlis'te seçimlerin en zor aşaması olan milletvekili adaylarının belirlenmesi süreci, tamamlandıktan sonra partiler il genelinde seçim çalışmalarına başlamıştır.

Siyasi partiler tarafından yapılan seçim çalışmaları kapsamında Bitlis genelinde çok sayıda açık hava ve kapalı salon toplantıları gerçekleştirilmiştir. Bu

³³⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Eylül 1965, sayı: 65, s.1.

³⁴⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 6 Eylül 1965, sayı: 66, s.1.

³⁴¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 7 Eylül 1965, sayı: 67, s.1.

³⁴² Bitlis Birlik Gazetesi, 14 Eylül 1965, sayı: 72, s.1.

kapsamda, ilk seçim konuşması, MP Bitlis milletvekili adayı Ahmet Karaosmanoğlu tarafından Tatvan Hükümet Konağı Meydanı'nda yapılmıştır. MP'nin ikinci adayı Hilmi Müftüoğlu'nun halka tanıttığı Ahmet Karaosmanoğlu, konuşmasında orman mevzusu üzerinde durmuştur. Ormanların köylüye ve hayvanlara açık olması gerektiğini belirten Karaosmanoğlu, mevcut sistemi eleştirmiştir³⁴³. Karaosmanoğlu bu konuşmasıyla mevcut sistemin aksayan yönlerine dikkat çekmeye çalışmıştır.

AP Bitlis İl Başkanlığı, ilk açık hava toplantısını 21 Eylül'de saat 14.30'da il merkezinde yapmıştır. Çanakkale AP Senatörü Nihat Altan, AP Antalya Milletvekili Ömer Ekinci ve AP Bitlis milletvekili adayları Cevdet Geboloğlu ile Abidin İnan Gaydalı'nın katıldığı mitingde ilk konuşmayı Geboloğlu yapmış daha sonra ise söz İnan'a bırakmıştır. İnan, konuşmasında adaylara atılan iftiralarından yakınmıştır. İnan'dan sonra söz alan Çanakkale AP Senatörü Nihat Altan, konuşmasında AP'nin iktidar olacağı müjdesini vermiş ve sözlerinin devamında toprak reformundan ve petrolün millileştirilmesinden bahsetmiştir. AP'nin iktidara gelmesi durumunda Diyarbakır'da Ziya Gökalp Üniversitesi'nin açılacağını söyleyen Altan, Doğu Anadolu'ya yapılacak üç çimento fabrikasından birinin Bitlis'e kurulacağı müjdesini vermiştir³⁴⁴. Bitlis'te kesin netice elde etmek isteyen

AP, seçim faaliyetlerine ciddi anlamda önem vermiştir.

CHP Bitlis İl Başkanlığı ise, ilk açık hava toplantısını 22 Eylül'de saat 14.00'da yapmıştır. Postanene önünde yapılan mitingde Tatvan, Ahlat ve Adilcevaz'dan yoğun bir katılım olmuştur. CHP Bitlis mitingine Sivas CHP milletvekili adayı Orhan Kabibay, Bitlis Bağımsız Cumhuriyet Senatörü Ziya Şerefhanoglu ve Bitlis milletvekili adayları Kenan Mümtaz Akışık ile Behçet Menteş katılmıştır. Bu mitingde konuşan Akışık söze, bir milletvekili adayının "*Bitlis halkı koyun gibidir biz işimize bakalım*" dediğini hatırlatmakla başlamış sonra Ahlat ve Adilcevaz mahkemelerinin Erciş Ağır Ceza Mahkemesi'ne bağlanmasının halkı zor durumda bıraktığından bahsetmiştir. Akışık'tan sonra söz alan Sivas CHP milletvekili adayı Kabibay, konuşmasında AP'nin tek başına iktidar

³⁴³ Bitlis Birlik Gazetesi, 20 Eylül 1965, sayı: 75, s.1.

³⁴⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 22 Eylül 1965, sayı: 77, s.1.

olması durumunda yeni bir ihtilalin yaşanacağı imasında bulunmuştur. Orhan Kabibay'ın bu tehditkâr konuşması Bitlis halkı tarafından hoş karşılanmamıştır.

AP Genel Başkan Yardımcısı Sadettin Bilgiç, 23 Eylül'de Ağrı'dan Tatvan'a gelmiş ve Abidin İnan Gaydalı'nın babası Şeyh Selahattin İnan'ı ziyaret etmiştir. Abidin İnan Gaydalı'nın Bitlis AP ikinci sıra milletvekili adayı olması konusunda Demirel'in yazdığı mektubu Şeyh Selahattin İnan'a veren Bilgiç Abidin İnan Gaydalı'nın kazanmaması durumunda AP'nin genel merkez adayı olarak gösterileceği sözünü vermiştir³⁴⁵. Bu arada mitinglere kaldığı yerden devam eden AP heyeti, 24 Eylül'de hem Ahlat'ta hem de Adilcevaz'da miting yapmıştır³⁴⁶.

YTP Bitlis İl Başkanlığı, ilk açık hava toplantısını 27 Eylül 1965'te saat 10.00'da yapmıştır. Tatvan ve Mutki'den gelen partililer miting alanını doldurmuşlardır. Mitingde söz alan Nafiz Giray, *"Bu millet koyun gibidir. Çoğunluğun olduğu tarafa geçmek lazımdır."* Sözlerinin kendisine mal edilmesini üzüntüyle karşıladığını belirtmiş ve konuşmasının devamında şunları söylemiştir: *"Bu sözleri, Adilcevaz'da İmar ve İskân Bakanı Recai İskenderoğlu'nun siz neden AP'ye geçmiyorsunuz sorusuna cevap verirken partimizi terekendenler kullanmıştır."* Giray, Geçit Yolu, Ahlat ve Adilcevaz kazalarının Erçiş'e bağlanması hususunu, CHP'lilerin hem şahsına hem de Müştak Okumuş'a mal ettiğini fakat bu durumun gerçeği yansıtmadığını belirtmiştir³⁴⁷. Giray bu konuşmasıyla partisinin yıpratılmasına müsaade etmediğini göstermiştir.

CHP Bitlis İl Başkanlığı'nın ikinci açık hava toplantısı 29 Eylül 1965'de saat 14.30'da yapılmıştır. Mitinge katılan CHP Afyonkarahisar Milletvekili ve CHP İzmir milletvekili adayı Haluk Nurbaki, konuşmasında ortanın solundan ve toprak reformundan bahsetmiştir³⁴⁸. Aynı şekilde 3 Ekim 1965'te YTP'nin Tatvan açık hava mitinginde konuşan Tarım Bakanı Turan Kapanlı, 4 Ekim'de eski Sağlık Bakanı Yusuf Azizoğlu ve Nafiz Giray ile beraber YTP'nin Bitlis Yıldız Sineması'nda yaptığı kapalı salon toplantısına katılmıştır. Konuşmasında Bölgenin

³⁴⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 23 Eylül 1965, sayı: 79, s.1.

³⁴⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 24 Eylül 1965, sayı: 80, s.1.

³⁴⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 28 Eylül 1965, sayı: 83, s.1.

³⁴⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 30 Eylül 1965, sayı: 85, s.1.

geri kalmışlığından bahseden Kapanlı, AP'li yöneticilerin yetersiz olduğunu söylemiş ve halktan YTP için oy istemiştir³⁴⁹.

CHP Bitlis İl Başkanlığı'nın ikinci sıra adayı Behçet Menteş 7 Ekim 1965'te vefat etmiştir³⁵⁰. Bu durumdan dolayı AP, son açık hava toplantısını 7 Ekim'de Tatvan'da yapmış ve burada konuşan Abidin İnan Gaydalı, vefat eden CHP ikinci sıra adayı Behçet Menteş' in ruhu için halkı saygı duruşuna davet etmiştir³⁵¹. Seçimlerden önce CHP'nin adayı olan Behçet Menteş'in vefat etmesi, büyük bir talihsizlik olarak değerlendirilmiştir. Zira bu durum partinin, seçim stratejini değiştirmesine yol açmıştır.

MP Bitlis İl Başkanlığı, Cemil Oto'ya ait kiraathanede kapalı salon toplantısı yapmıştır. Toplantıda konuşan Bitlis MP Milletvekilliği adayı Ahmet Karaosmanoğlu işçi sınıfının sıkıntılarından bahsetmiştir³⁵². Karaosmanoğlu, bu konuşmasıyla seçime az bir süre kala, Bitlisli işçilerin dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Partiler tarafından seçim çalışmaları tamamlandıktan sonra 10 Ekim 1965 tarihinde seçimlere gidilmiştir. Bitlis Birlik gazetesine göre bu seçimin Bitlis'teki sonuçları şu şekildedir: AP 18.616, CHP 6.608, YTP 3.830, MP 426, bağımsız adaylar Paşa Barut 5.023, Abdurrahman Ütücü ise 3.099 oy almıştır. Bu sonuçlarla AP birinci sıra milletvekili adayı Cevdet Geboloğlu AP Bitlis milletvekili seçilmiştir. Bitlis'in ikinci milletvekili ise milli bakiye sistemine göre belirlenmiştir³⁵³. Buna göre, Nafiz Giray partisinin genel merkez kontenjanından YTP Erzincan milletvekili seçilmiştir³⁵⁴. Bu arada Zarife Koçak isimli şahıs ise CHP Genel Merkez kontenjanından Bitlis milletvekili seçilmiştir³⁵⁵. Bitlis Birlik gazetesinin verdiği bilgilere göre, CHP Bitlis İl İdare Kurulu, 1965 Genel

³⁴⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Ekim 1965, sayı: 88, s.1.

³⁵⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 7 Ekim 1965, sayı: 91, s.1.

³⁵¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 8 Ekim 1965, sayı: 92, s.1.

³⁵² Bitlis Birlik Gazetesi, 9 Ekim 1965, sayı: 93, s.1.

³⁵³ Bitlis Birlik Gazetesi, 12 Ekim 1965, sayı: 95, s.1.

³⁵⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 18 Ekim 1965, sayı: 100, s.1.

³⁵⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 19 Ekim 1965, sayı: 101, s.1.

Seçimlerinde beklenen başarıyı gösteremediği için feshedilmiş ve CHP Bitlis İl Başkanlığı görevine Avukat Kenan Mümtaz Akışık getirilmiştir³⁵⁶.

2.2.1. Adalet Partisi Milletvekili Cevdet Geboloğlu’nun 2. Dönem Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri

1961 seçimlerinde Bitlis Cumhuriyet Senatosu seçilen ve 1964 yılına kadar Senato’de görev alan Cevdet Geboloğlu’nun zgemişı ile ilgili bilgiler daha önce verildiği için; bu bilgilere burada yeniden yer verilmemiştir. Burada Cevdet Geboloğlu’nun doğrudan Meclis faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde AP Bitlis milletvekili seilen³⁵⁷ Geboloğlu Meclis’in 1 Kasım 1965 tarihli birleşiminde Başkanlık Divanının kuruluğu hakkında AP grubu adına İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven’in nergesine kabul oyu vermiştir³⁵⁸. Meclis’in 11 Kasım 1965 tarihli oturumunda Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi gereğince yapılan güven oylamasında kabul oyu kullanmıştır³⁵⁹. Geboloğlu verdiği bu kabul oyu ile milletvekili olarak seçildiği partisinin karalarını desteklediğini göstermiştir.

Cevdet Geboloğlu, Meclis’in 19 Kasım 1965 tarihli birleşiminde Kamu İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu yeliğine seilmiştir³⁶⁰. İktisadi Teşebbüsleri Karma Komisyonu yesi olan Geboloğlu, Meclis’in 27 Aralık 1965 tarihli oturumunda 1965 yılı Bütçe Kanunu’na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki 1/2 sayılı kanun tasarısı ile 1965 yılı Bütçe Kanunu’na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun tasarısına kabul oyu vermiştir. Bu arada Meclis’in aynı tarihli birleşiminde Ankara niversitesi 1965 yılı Bütçe Kanunu’na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun tasarısına kabul

³⁵⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 26 Ekim 1965, sayı: 108, s.1.

³⁵⁷ Cevdet Geboloğlu’nun milletvekili seçildiğine dair 12.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

³⁵⁸ MMTD, 01.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.69.

³⁵⁹ MMTD, 11.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.328.

³⁶⁰ MMTD, 19.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.347.

oyu vermiştir³⁶¹. Böylece Geboloğlu, katıldığı Meclis'in ilk dönem kanun teklifleri görüşmelerinde genel olarak evet oyu kullanmıştır.

Meclis Arşivinden edinilen bilgilere göre; Cevdet Geboloğlu, bütün kanun tekliflerine olumlu bakmamış ve Meclis'in 10 Ocak 1966 tarihli oturumunda 1965 yılı kalkınma istikrarı hakkındaki kanun tasarısına ret oyu vermiştir³⁶².

Meclis'in 1966 yılı faaliyetlerinin çoğuna katılan ve çok sayıda oylamada aktif olarak bulunan Cevdet Geboloğlu'nun, Meclis faaliyetlerinin bitim tarihi olan 1969 yılına kadar seçim bölgesi olan Bitlis hakkında hiçbir kanun teklifi vermediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Cevdet Geboloğlu'un katıldığı ve Bitlis ile ilgisi olmayan kanun teklifleri ve verdiği oylar şu şekildedir: Meclis'in 28 Şubat 1966 tarihli birleşiminde 1966 yılı Bütçe kanun tasarısına kabul oyu³⁶³; 17 Şubat 1967 tarihli birleşimde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1967 yılı Bütçe kanun tasarısına kabul oyu³⁶⁴; 7 Şubat 1968 tarihli birleşimde Montreux'de imzalanmış olan "Milletlerarası Telekomünikasyon Antlaşması" ve eklerinin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³⁶⁵. Aynı şekilde Meclis'in 30 Ocak 1969 tarihli birleşiminde TC. Hükümeti ile Haşim'i Ürdün Krallığı arasında imzalanmış olan Kültür Antlaşmasının uygun bulunduğu kanun tasarısına kabul oyu vermiştir³⁶⁶. Yine Meclis'in 4 Şubat 1969 tarihli birleşiminde Tarımda asgari ücret tespit usulleri hakkında 99 sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısına kabul oyu vermiştir.

1961 döneminde görev yaptığı Meclis'te son derece aktif bir senatör olduğu değerlendirilen Cevdet Geboloğlu'nun, 1965 döneminde çok da aktif bir milletvekili olmadığı Meclis Arşivi belgelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Esasında çok sayıda oylamaya katılan Geboloğlu, Mecliste sadece bir konuşma yapmıştır. Bu

³⁶¹ MMTD, 27.12.1965, cilt: 2, toplantı 1, s.62, 66,70.

³⁶² MMTD, 10.01.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.333.

³⁶³ MMTD, 28.02.1966, cilt: 4, toplantı 1, s.822.

³⁶⁴ MMTD, 17.02.1967, cilt: 13, toplantı 2, s.375.

³⁶⁵ MMTD, 07.02.1968, cilt: 24, toplantı 8, s.321.

³⁶⁶ MMTD, 04.02.1969, cilt: 32, toplantı 4, s.199,203.

kapsamda, Meclis'in 30 Ocak 1969 tarihli birleşiminde Tütün ve Tütün Tekeli kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır³⁶⁷.

2.2.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Zarife Koçak'ın Hayatı ve 2. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1914'de Kayseri'de doğan Zarife Koçak'ın, babası Bekir Sıtkı Sayar annesi ise Zehra Sayar'dır. İlk ve orta öğrenimini Kayseri'de tamamlayan Koçak, 1931'de Sivas Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuştur. Düşük seviyede İngilizce bilen ve bir süre öğretmenlik yapan Koçak bu görevinden 1945'de ayrılmıştır. Yardım Sevenler Türk Kadın Birliği'nde çalışan Koçak 1950'de CHP saflarına katılmış ve CHP Kadın Kolları İller Teşkilatını kurmakla görevlendirilmiştir. Koçak, 1962'de CHP Meclisi'ne ve CHP Merkez İdare Kurulu'na seçilmiştir³⁶⁸. Evli ve bir çocuk annesi olan Zarife Koçak, 07.10.2006'da vefat etmiştir³⁶⁹. Zarife Koçak, 10 Ekim 1965 Genel Seçimlerinde CHP Genel Merkez kontenjanından Bitlis milletvekili seçilmiştir³⁷⁰. Dönem itibarıyla bir kadının Bitlis'ten milletvekili gösterilmesi Demokrasi adına atılmış önemli bir adımdır.

Zarife Koçak, Meclis'in 19 Kasım 1965 tarihli birleşiminde Milli Eğitim Komisyonu üyeliğine seçilmiştir³⁷¹. Milli Eğitim Komisyonuna üye olarak seçilen Zarife Koçak, Meclis'in ilk dönemlerinde seçim bölgesi olan Bitlis ile alakalı bazı soru önergeleri vermiştir. Örneğin Meclis'in 30 Kasım 1965 tarihli birleşiminde İçişleri Bakanı Faruk Sükan'na Bitlis'te ki asker ailelerine bugüne kadar neden aylık ödenmediğine dair yazılı soru önergesi vermiştir. Aynı şekilde Bitlis tütüncülüğünü geliştirmek için ne gibi tedbirler düşünüldüğüne dair Gümrük ve Tekel Bakanı İbrahim Tekin'e yazılı soru önergesi vermiştir. Daha sonra ise Bitlis'in tek sağlık kuruluşu olan hastanenin geliştirilmesi ve ihtiyaçlarının temini hususunda yine ne düşünüldüğüne dair Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Edip

³⁶⁷ MMTD, 30.01.1969, cilt: 31, toplantı 4, s.660.

³⁶⁸ Millet Meclisi 2. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Zarife Koçak'ın 502 Nolu Hal Tercümesi.

³⁶⁹ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.847.

³⁷⁰ Zarife Koçak'ın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

³⁷¹ MMTD, 19.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.350.

Somunoğlu'na yazılı soru önergesi vermiştir³⁷². Zarife Koçak'ın Meclis'te ilgili birimlere bu şekilde seçim bölgesi ile alakalı soru önergeleri vermiş olması, her ne kadar Bitlisli olmasa da, Bitlis vilâyetine ne derecede önem verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yukarıda belirtildiği üzere Bitlis'teki sorunların çözümünü sağlamak amacıyla Zarife Koçak tarafından verilen çok sayıda soru önergesi bulunmaktadır. Bu bağlamda, Meclis'in 15 Aralık 1965 tarihli birleşiminde Bitlis ve çevresindeki mahsulün ne nispette zarar gördüğüne ve zarar görenlere yapılacak yardımın ne safhada bulunduğuna dair Tarım ve Ticaret Bakanlığına yazılı soru önergesi vermiştir³⁷³. Aynı şekilde Meclis'in 10 Ocak 1966 tarihli birleşiminde Bitlis'in konut problemleri konusunda ne düşünüldüğüne dair İmar ve İskân Bakanlığına yazılı soru önergesi vermiştir³⁷⁴.

Meclis'teki bazı kanun teklifi görüşmelerinde yer alan Zarife Koçak'ın, söz konusu kanunlarla ilgili konuşmaları da bulunmaktadır. Örneğin Meclis'in 4 Şubat 1966 tarihli birleşiminde, son aylarda memurlar arasında yapılan tayin, nakil ve emekliye ayrılma gibi tasarruflar sebebiyle Danıştay'ın verdiği tehiri icra kararlarının bakanlıklarca infaz edilmemesinin doğru olmadığına dair beyanatta bulunmuştur³⁷⁵. 27 Aralık 1965 tarihli oturumda 1965 yılı Bütçe Kanunu'na Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması hakkında kanun tasarısına ret oyu vermiştir³⁷⁶. Bu durum, Zarife Koçak tarafından her kanun teklifine evet oyunun verilmediğini ve bazılarının kendisi tarafından kabul edilmediğini ortaya çıkarmaktadır.

Meclis'in 1966 yılı oturumlarında başta Bitlis olmak üzere çeşitli konularda soru önergelerini veren Zarife Koçak'ın aktif bir milletvekili olduğu söylenebilir. Bu çerçevede Zarife Koçak, Meclis'in 5 Mart 1966 tarihli birleşiminde yağan yağmurlar sebebiyle Bitlis ve çevresindeki mahsulün ne derece zarar gördüğüne ve zarar görenlere yardımın ne safhada olduğuna dair Tarım Bakanı Bahri Dağdaş ve

³⁷² MMTD, 30.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.415.

³⁷³ MMTD, 15.12.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.563.

³⁷⁴ MMTD, 10.01.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.295.

³⁷⁵ MMTD, 04.02.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.541.

³⁷⁶ MMTD, 27.12.1965, cilt: 2, toplantı 1, s.66.

Ticaret Bakanı Macit Zeren'e³⁷⁷; 8 Nisan 1966 tarihli birleşimde her bakımdan mahrumiyet içerisinde bulunan Bitlis'in konut problemlerinin durumu konusunda ne düşünüldüğüne dair İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşeoğlu'na³⁷⁸; 20 Nisan 1966 tarihli oturumunda Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'e 1965-1966 ders yılı başında yurdumuzda ilkokul çağına giren kız ve erkek çocuk sayısına, bu yıl meslekten yetişmiş kaç öğretmenin göreve başladığına ve kaç okul yapıldığına dair yazılı soru önergeleri vermiştir³⁷⁹. Söz konusu soru önergelerinin içerisinde Bitlis ile ilgili olanların sayıca fazla olması, son derece anlamlıdır. Zira bu durum Zarife Koçak'ın Bitlisli olmamasına rağmen Bitlis'in sorunlarıyla yakından ilgilendiğini ortaya çıkarmaktadır.

Meclis Arşivi kayıtlarına göre Zarife Koçak'ın Meclis'te görev yaptığı dönem içerisinde soru önergeleri ve kanun teklifi görüşmelerine katılma dışında bazı konularda nutuk verdiği de anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Meclis'in 9 Aralık 1966 tarihli birleşiminde son zamanlarda asayışı bozan olaylara, idare amirlerinin içinde bulundukları teminatsız duruma ve alınması gerekli tedbirlere dair³⁸⁰, 15 Şubat 1967 tarihli görüşmede ise 1967 yılı Bütçe kanun tasarısı ile Cumhurbaşkanlığı Bütçesi hakkında konuşmuştur³⁸¹.

Bu tarihten sonra herhangi bir Meclis konuşması ve soru önergesi olmayan Zarife Koçak, kanun teklifi görüşmelerine katılmıştır. Söz konusu görüşmeler şunlardır: Meclis'in 28 Haziran 1967 tarihli birleşiminde 1967 yılı Bütçe kanun tasarısına ret oyu³⁸²; 12 Şubat 1968 tarihli birleşimde İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlardan Muhtaç Durumda Olanlara Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Bağlanması hakkındaki kanun tasarısına kabul oyu³⁸³ ve 15 Mayıs 1969 tarihli birleşimde İzmir Milletvekili Şükrü Akkan ve İzmir Cumhuriyet Senatörü Belig

³⁷⁷ MMTD, 05.03.1966, cilt: 5, toplantı 1, s.97.

³⁷⁸ MMTD, 08.04.1966, cilt: 5, toplantı: 1, s.681.

³⁷⁹ MMTD, 20.04.1966, cilt: 6, toplantı 1, s.14.

³⁸⁰ MMTD, 09.12.1966, cilt: 9, toplantı 2, s.455.

³⁸¹ MMTD, 15.02.1967, cilt: 13, toplantı 2, s.94.

³⁸² MMTD, 28.02.1967, cilt: 14, toplantı 2, s.814.

³⁸³ MMTD, 12.02.1968, cilt: 24, toplantı 3, s.409.

Belir ve 227 arkadaşının, Anayasanın 68. Maddesinin değiştirilmesine ve geçici 11. Maddesinin kaldırılmasına dair kanun teklifine kabul oyu vermiştir³⁸⁴.

2.3. 1969 Milletvekili Genel Seçimleri

Her seçim döneminde olduğu gibi 1969 seçimleri için de Bitlis'te siyasi partiler tarafından seçim hazırlıkları yapılmış ve yoğun propaganda çalışmaları yürütülmüştür. Seçimlerden önce YSK, 1969 seçimleri için aday listelerinin, en geç 5 Eylül Cuma günü saat 17.00'a kadar il seçim kurullarına teslim edilmesi kararını almıştır³⁸⁵. Ancak siyasi partiler aday tespiti için 31 Ağustos'ta ön seçim yapmıştır³⁸⁶. Bitlis'te parti il başkanlıkları tarafından yürütülen seçim faaliyetleri mahalli gazetelerin verdiği bilgilerden ortaya çıkmaktadır.

Bitlis'te aday tespiti için sadece AP Bitlis İl Başkanlığı ön seçim yapmıştır. Aday yoklaması yapmayan CHP Bitlis İl Başkanlığı Kenan Mümtaz Akışık'ı milletvekili adayı olarak göstermiştir³⁸⁷. Bu arada aday yoklaması için ön seçim yapan AP'de Abidin İnanc Gaydalı aldığı 598 oyla en fazla tercih edilen kişi olmuştur. AP'nin mevcut Bitlis Milletvekili Cevdet Geboloğlu 366, Nafiz Giray'sa 331 oy almıştır³⁸⁸. Netice itibarıyla tercihini Gaydalı'dan yana kullanan Bitlisli AP'liler, seçim çalışmalarına yeni bir isimle başlamak istediklerini göstermişlerdir şeklinde düşünülebilir.

Seçimler öncesinde eski DP'lilerin bazı faaliyetlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Giresun'da bulunan eski DP'lilere gönderdiği mektupta, onlardan 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerinde YTP'ye oy vermelerini istemiştir. YTP Genel Başkanı Yusuf Azizoğlu da Anadolu Ajansına yaptığı konuşmada Eski DP'lilerin partimizi destekleyeceğine inanıyoruz demiştir. Bu durum, doğal olarak Bitlis'i de etkilemiştir. Bu manada, seçimler için YTP'den adaylıklarını koyan Muhyettin

³⁸⁴ MMTD, 15.05.1969, cilt: 36, toplantı 4, s.523.

³⁸⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 1 Ağustos 1969, sayı:1248, s.1.

³⁸⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 27 Ağustos 1969, sayı:1268, s.1.

³⁸⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 14 Ekim 1969, sayı:1310, s.1.

³⁸⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 1 Eylül 1969, sayı:1272, s.1.

Mutlu ve İsmail Hakkı Ekmekçioğlu Bitlis'in ilçelerini ve köylerini gezerek DP'yi temsil ettiklerini gösteremeye çalışmışlardır³⁸⁹.

Bitlis Birlik gazetesinin verdiği bilgilere göre YSK, seçimlere katılmaya hak kazanan milletvekillerinin kesin isim listelerini 15 Eylül'de televizyondan açıklamıştır³⁹⁰. Böylece siyasi partilerin seçim propagandaları, açık hava ve kapalı salon toplantıları da 21 Eylül itibarıyla başlamış oluyordu³⁹¹. Listelerin açıklamasıyla beraber Bitlis'te AP, CHP ve YTP arasında ciddi bir seçim mücadelesi başlamıştır.

Bilindiği üzere seçim dönemlerinde siyasi parti liderleri, kampanya yürütmek amacıyla bölgeleri gezerler. Bu kapsamda, Doğu Anadolu Bölgesi gezisine çıkan YTP Genel Başkanı Dr. Yusuf Azizoglu 18 Eylül'de Bitlis'e gelmiştir. Malazgirt, Muş, Bulanık, Adilcevaz ve Tatvan'da halk ile buluşan Azizoglu, daha sonra Bitlis il merkezine gitmiştir. Bitlislilere seslenen Azizoglu AP iktidarının bu geçen dört yılda ülkeyi ihya etmek yerine berbat ettiğini, ülkenin seçimlerden sonra AP iktidarından kurtulacağını ve koalisyon ile yönetileceğini söylemiştir³⁹². Celal Bayar'ın da desteğini arkasına alan YTP, önceki yıllara oranla daha sert bir muhalefet izlemeye başlamıştır.

Seçim faaliyetleri kapsamında Bitlis'te siyasi partilerin il ve ilçe başkanlıkları tarafından açık ve kapalı alan toplantıları yapılmıştır. Bu bağlamda, seçimler için açık hava toplantılarının saat 11.00 ile 17.00 arası Ulu Camii karşısındaki boş arazide yapılması kararını alan Bitlis Seçim Kurulu, siyasi parti afişlerinin de Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın karşındaki duvara asılmasını istemiştir³⁹³. Seçim Kurulu bu yolla seçim çalışmalarının düzgün bir şekilde yürütülmesini planlamıştır şeklinde yorumlanabilir.

Seçim kampanyası için Doğu illerini gezen Çalışma Bakanı Turgut Toker ile Aydın AP Milletvekili ve AP Genel Başkan Yardımcısı İsmet Sezgin, 29 Eylül'de Bitlis'e gelmiştir. Karşılarında konuşacakları dinleyici kitlesini bulamayan Turgut

³⁸⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 10 Eylül 1969, sayı:1281, s.1.

³⁹⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 15 Eylül 1969, sayı:1285, s.1.

³⁹¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 17 Eylül 1969, sayı:1287, s.1.

³⁹² Bitlis Birlik Gazetesi, 13 Eylül 1969, sayı:1289, s.1.

³⁹³ Bitlis Birlik Gazetesi, 24 Eylül 1969, sayı:1293, s.1.

Toker ve İsmet Sezgin sinirlenip Tatvan'a gitmiş ve Tatvan'da da aynı durumla karşılaşmışlardır³⁹⁴. Toker ve beraberindekilerin Bitlis'te karşılaştıkları bu durum Bitlis'teki diğer parti adaylarını daha da cesaretlendirmiştir.

Ülke genelinde olduğu gibi Bitlis'te de seçimlere dört gün kala faaliyetlerini hızlandıran siyasi partiler, parti propagandası yapmak amacıyla milletvekili adaylarıyla beraber Bitlis'in köy ve ilçelerini gezmeye başlamışlardır³⁹⁵. Seçim faaliyetlerini tamamlayan Bitlis'teki siyasi parti adayları seçim gününü beklemişlerdir. Bu da Bitlis Birlik gazetesindeki verilerden açıkça görülebilmektedir.

Bilindiği üzere 12 Ekim 1969 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinin kazananı ve tek başına iktidar olma şansını elde eden partisi AP olmuştur. Yani seçimler sonucunda hükümeti tek başına kurabilecek çoğunluğa ulaşan parti AP olmuştur. Bitlis'te de durum aynıdır. Bitlis'te en fazla oyu alan AP ve ikinci olan CHP milletvekili çıkarmayı başarmışlardır. Buna göre seçimler neticesinde CHP adayı Kenan Mümtaz Akışık³⁹⁶ ile AP adayı Abidin İnan Gaydalı Bitlis milletvekili seçilmeye hak kazanmışlardır³⁹⁷. Bu arada, her ne kadar YTP tarafından diğer siyasi partileri zorlayan seçim faaliyeti yürütülmüş olsa da; bu partinin adayı Bitlis'te yeterli sayıda oy alamamıştır.

12 Ekim Pazar günü yapılan seçimlerde Bitlis ve çevresinde bulunan 58.228 kayıtlı seçmenden 54.689'u oy kullanmıştır. Kullanılan oylardan 44.555'i geçerli sayılmıştır. Seçim sonucunda AP 18.607, CHP 14.295, YTP 10.357, CGP 750, TİP ise 346 oy almıştır. Bu sonuçlara göre AP adayı Abidin İnan Gaydalı ve CHP adayı Kenan Mümtaz Akışık Bitlis milletvekili seçilmişlerdir³⁹⁸. Bu seçimler neticesinde Bitlis'te yeniden AP'nin kazanması halkın bu partiye duyduğu güvenin bir yansımasıdır şeklinde düşünülebilir.

³⁹⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 30 Eylül 1969, sayı:1298, s.1.

³⁹⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 8 Ekim 1969, sayı:1305, s.1.

³⁹⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 13 Ekim 1969, sayı:1309, s.1.

³⁹⁷ BCA, Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.283.4; Bitlis Birlik Gazetesi, 13 Ekim 1969, sayı:1309, s.1.

³⁹⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 15 Ekim 1969, sayı:1311, s.1.

2.3.1 Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı'nın Hayatı ve 3. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1923'te Bitlis'in Hizan İlçesi'ne bağlı Gayda Köyünde doğan Abidin İnan Gaydalı'nın, babası Selahattin Bey annesi ise Saadet Hanımdır. 1946'da Bursa Ticaret Lisesi'nden mezun olan Gaydalı, Hizan'da bulunan Gayda da çiftçilikle uğraşmıştır³⁹⁹. Evli ve dört çocuk babası olan Abidin İnan Gaydalı, 10 Haziran 1990'da vefat etmiştir⁴⁰⁰. Bitlis'in sevilen simalarında olan Gaydalı, 12 Ekim 1969'da⁴⁰¹, 14 Ekim 1973'te⁴⁰² ve 5 Haziran 1977'de üst üste üç dönem AP'den Bitlis milletvekili seçilmiştir⁴⁰³. Böylece üç dönem halinde Bitlis milletvekilliği yapan Abidin İnan Gaydalı, Bitlis tarihinde etki bırakan önemli aktörlerden birisi durumunda olmuştur.

1969 seçimlerinden sonra Bitlis Milletvekili seçilen Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 19 Kasım 1969 tarihli birleşiminde Enerji ve Tabii Kaynaklar Komisyonu ile Sayıştay Komisyonu üyeliğine seçilmiştir⁴⁰⁴. Adı geçen komisyona seçilen Gaydalı, Meclis'in 23 Ocak 1970 tarihli birleşiminde Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. Maddesinin yeniden düzenlenmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine dair kanun teklifine kabul oyu vermiştir⁴⁰⁵. Aynı şekilde Meclis'in 10 Şubat 1970 tarihli oturumunda Van Milletvekili Salih Yıldız'ın hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvancılıkla geçinen yurt bölgelerinin ve yurttaşın refaha kavuşturulması için gerekli tedbirleri tespit etmek üzere bir meclis araştırması yapılmasına dair verdiği önerge münasebetiyle söz almıştır⁴⁰⁶. Yine Meclis'in 24 Ocak 1970 tarihli oturumunda Bitlis'in Hizan İlçesinde yaşanan deprem sonrası hükümetin gereken desteği göstermesinden dolayı teşekkür konuşması yapmıştır⁴⁰⁷. Bu durum, Abidin İnan Gaydalı'nın başta seçim bölgesi olan Bitlis olmak üzere bölgedeki sorunlarla ilgilendiğini ortaya çıkarmaktadır.

³⁹⁹ Millet Meclisi 3. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Abidin İnan Gaydalı'nın 750 Nolu Hal Tercümesi.

⁴⁰⁰ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.911.

⁴⁰¹ Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 13.10.1969 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴⁰² Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1973 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴⁰³ Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 07.06.1977 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴⁰⁴ MMTD, 19.11.1969, cilt: 1, toplantı 1, s.192,200.

⁴⁰⁵ MMTD, 23.01.1970, cilt: 2, toplantı 1, s.332.

⁴⁰⁶ MMTD, 06.03.1970, cilt: 3, toplantı 1, s.364.

⁴⁰⁷ MMTD, 24.12.1970, cilt: 9, toplantı 2, s.441.

Bitlis milletvekili olan Abidin İnan Gaydalı'nın katılmış olduğu kanun görüşmeleri ve farklı konularda verdiği demeçleri bulunmaktadır. Örneğin Meclis'in 3 Şubat 1971 tarihli birleşiminde 1970 yılı Bütçe Kanunu'na Bağlı Cetvellerde Değişiklik Yapılması hakkındaki kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁴⁰⁸. Bunun gibi Meclis'in 18 Ağustos 1971 tarihli oturumunda Türk pulculuğunun durumu ve pulculuğa verilmesi gereken önem konularında gündem dışı demeç vermiştir⁴⁰⁹.

Abidin İnan Gaydalı'nın çalışmalarından onun bölge sorunlarının çözümü için Meclis'te aktif olarak çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin parlamentonun 15 Aralık 1971 tarihli birleşiminde Bitlis İlinin ekonomik durumu hakkında gündem dışı demeç veren Gaydalı⁴¹⁰, Meclis'in 9 Şubat 1972 tarihli oturumunda da Bitlis'in yakacak ve orman sorunlarına dair yine gündem dışı demeç vermiştir⁴¹¹. Aynı şekilde 12 Ocak tarihli birleşimde Van Gölü çevresinin sanat, kültür ve kalkınma konularına dair gündem dışı demeç vermiştir⁴¹². Bu veriler, yukarıda izah edilen durumu kanıtlar niteliktedir.

Meclis'in 7 Şubat 1972 tarihli birleşiminde TC Hükümeti ile Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti arasında imzalanmış bulunan hukuki ve cezai işlerde adli yardım sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁴¹³. Daha sonra 1 Mart 1972 tarihli oturumda piyasada bulunmayan insülin ve diyabetler hakkında gündem dışı konuşmuştur⁴¹⁴. Ayrıca 29 Kasım 1972 tarihli oturumunda hükümetlerin yıllık yatırım programları uygulaması hakkında gündem dışı demeç vermiştir⁴¹⁵.

Bitlis'in sorunları kadar ülkeyi ilgilendiren milli politikalarla da uğraştığı anlaşılan Abidin İnan Gaydalı'nın bu konuda bazı çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin Meclis'in 22 Aralık 1972 tarihli birleşiminde 6831 sayılı Orman

⁴⁰⁸ MMTD, 03.02.1971, cilt: 10, toplantı 2, s.532.

⁴⁰⁹ MMTD, 18.08.1971, cilt: 16, toplantı 2, s.741.

⁴¹⁰ MMTD, 15.12.1971, cilt: 19, toplantı 3, s.425.

⁴¹¹ MMTD, 09.02.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.624.

⁴¹² MMTD, 12.01.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.163.

⁴¹³ MMTD, 07.02.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.589.

⁴¹⁴ MMTD, 03.03.1972, cilt: 23, toplantı 3, s.43.

⁴¹⁵ MMTD, 29.11.1972, cilt: 29, toplantı 4, s.249.

Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Ve Bu Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine dair kanun tasarısı İle Orman Köylerini Kalkındırma Fonu Ve Orman Köylerini Kalkındırma Kooperatiflerinin Kurulması hakkında kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır⁴¹⁶. Bunun gibi 28 Aralık 1972 tarihli oturumda Cumhuriyetin 50. Yıldönümü kutlamaları hakkında gündem dışı bir demeç vermiştir⁴¹⁷.

Meclis'in 24 Ocak 1973 tarihli oturumunda Bitlis İlinin sosyo-ekonomik sorunları hakkında gündem dışı konuşan Gaydalı⁴¹⁸, ayrıca 14 Şubat 1973 tarihli oturumda Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler, Tunceli Milletvekili Kenan Aral, Muş Milletvekili Nermin Neftçi, İstanbul Milletvekili, Reşit Ülker, Konya Milletvekili Mustafa Kubilay İmer ve Van Milletvekili Salih Yıldız'ın iç tüzük teklifi münasebetiyle söz almıştır⁴¹⁹. Son olarak Meclis'in 28 Mart 1973 tarihli birleşiminde Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü 1973 yılı Bütçe kanun tasarısına evet oyu vermiştir⁴²⁰. Abidin İnan Gaydalı hakkında TBMM Arşivinden elde edilen bu veriler, onun gerek Bitlis'in sorunları gerekse bölge sorunları ve gerekse ulusal meseleler hakkında başarılı çalışmalar yaptığı ve çalışkan bir milletvekili profili çizdiğini göstermektedir.

23.2. Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili Kenan Mümtaz Akışık'ın Hayatı ve 3. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1925'te Bitlis'in Ahlat İlçesinde doğan Kenan Mümtaz Akışık'ın, babası Abdullah Bey annesi ise Gülüzar Hanımdır. 1948'de İstanbul Hukuk Fakültesi'nden mezun olan⁴²¹ ve az düzeyde Fransızca bilen Akışık, Orman Tahdit Komisyonu Hukukçusu Üyesi, Bucak ve Erciş Cumhuriyet Savcısı Yardımcısı, Bitlis İl Meclisi Avukatı ve serbest avukatlık gibi görevlerde bulunmuştur⁴²². Evli

⁴¹⁶ MMTD, 22.12.1972, cilt: 30, toplantı 4, s.697

⁴¹⁷ MMTD, 28.12.1972, cilt: 31, toplantı 4, s.207.

⁴¹⁸ MMTD, 24.01.1973, cilt: 32, toplantı 4, s.291.

⁴¹⁹ MMTD, 14.02.1973, cilt: 33, toplantı 4, s.599.

⁴²⁰ MMTD, 28.02.1973, cilt: 35, toplantı 4, s.578.

⁴²¹ Millet Meclisi 3. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Kenan Mümtaz Akışık'ın 749 Nolu Hal Tercümesi.

⁴²² TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.911.

ve üç çocuk babası olan Akışık, 25 Ağustos 2017’de vefat etmiştir⁴²³. Bitlis’in sevilen yüzlerinden olan Akışık, 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerinde CHP Bitlis milletvekili seçilmiştir⁴²⁴.

Meclis’te çalışmaya başladıktan sonra Bitlis’in sorunlarını Meclis gündemine getirmeye çalışan Kenan Mümtaz Akışık, Meclis’in 28 Aralık 1969 tarihli birleşiminde, Bitlis’e bağlı bir köyde yaşanan baskın olayı ve bundan önce de cereyan etmiş bu gibi olayların önlenmesi için alınması gereken tedbirler hakkında bir demeç vermiştir⁴²⁵. Akışık, böylece bölgede yaşanan olumsuz olayların önüne geçmek istemiştir.

Bitlis’in CHP milletvekili olan Kenan Mümtaz Akışık, Meclisin 15 Mart 1970 tarihli birleşiminde Başbakan Süleyman Demirel tarafından teşkil olunan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi gereğince yapılan güven oylamasında ret oyu kullanmıştır⁴²⁶. Akışık verdiği bu ret oyu ile AP’nin aldığı bazı kararları desteklemediğini göstermiştir.

Muhalefet partisinin bir milletvekili olan Kenan Mümtaz Akışık, çok sayıda kanun teklifi görüşmelerine katılmış ve oy kullanmıştır. Bu anlamda, Meclis’in 13 Nisan 1970 tarihli birleşiminde 346 TBMM üyesi tarafından verilen TC Anayasası’nın 131. Maddesinin değiştirilmesine dair kanun teklifi ve Kastamonu Milletvekili Sabri Keskin ve 224 arkadaşının, TC Anayasasının 131. Maddesinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır⁴²⁷. MM’nin 23 Mayıs 1970 tarihli birleşiminde Tapu ve Kadastro Müdürlüğünün 1970 yılı Bütçesi hakkında konuşmuştur⁴²⁸. Aynı şekilde Meclis’in 12 Şubat 1971 tarihli toplantısında, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu’nun 29.01.1971’de Genel Kurulda yaptığı konuşma ve Doğu Anadolu’nun sorunları münasebetiyle söz

⁴²³ <https://www.biyografya.com>, (E.T. 11.05.2021).

⁴²⁴ Kenan Mümtaz Akışık’ın milletvekili seçildiğine dair 13.10.1969 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴²⁵ MMTD, 28.11.1969, cilt: 1, toplantı 1, s.311.

⁴²⁶ MMTD, 19.03.1970, cilt: 12, toplantı 2, s.341.

⁴²⁷ MMTD, 13.04.1970, cilt: 4, toplantı 1, s.269.

⁴²⁸ MMTD, 23.05.1970, cilt: 5, toplantı 1, s.301.

almıştır⁴²⁹. Bu durum Akışık'ın Doğu Anadolu'nun sorunlarını gündeme getirmeye çalıştığını göstermektedir.

Bitlis'in diğer milletvekili gibi bölge sorunlarını sürekli olarak gündemde tutmaya çalışan Kenan Mümtaz Akışık, Meclis'in 19 Şubat 1970 tarihli birleşiminde 1967'de Bitlis'ten alınıp Patnos'a yerleştirilen askeri birliğin Bitlis'e tekrardan verilip verilmeyeceği konusunda Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'na sözlü soru sormuştur⁴³⁰. Bu arada Meclis'in 1 Mart 1971 tarihli birleşiminde, 654 sayılı Toplum Zabıtası Kurulması Hakkında Kanunu'nun 1. ve 3. Maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı ve İçişleri, plan komisyon raporları hakkında söz almıştır⁴³¹. Sonrasında 19 Mart 1971 tarihli birleşimde Yeniden Açılacak Olan Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademileri'nin Kuruluş Hazırlık ve Esasları hakkındaki kanun tasarısına ret oyu vermiştir.

Meclis'in 10 Mayıs 1971 tarihli birleşiminde Sıkıyönetim kanun tasarısı⁴³² münasebetiyle söz alan Akışık, aynı şekilde 14 Mayıs 1971 tarihli birleşimde 5434 sayılı TC Emekli Sandığı Kanunu'na ek ve geçici maddeler eklenmesine ve bu kanun ile diğer kanunların bazı hükümlerinin kaldırılmasına dair kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴³³.

Meclis kayıtlarından birçok konuda konuştuğu ve çözümler üretmeye çalıştığı anlaşılan Kenan Mümtaz Akışık, Meclis'in 26 Haziran 1971 tarihli birleşiminde Asayişle Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴³⁴. Daha sonra da 7 Ocak 1972 tarihli birleşimde 13 Temmuz 1965 tarihli ve 6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁴³⁵.

Bitlis milletvekili Kenan Mümtaz Akışık'ın Meclis'teki diğer faaliyetleri arasında şunlar yer almaktadır: 19 Şubat 1972 tarihli oturumda Tapu ve Kadastro

⁴²⁹ MMTD, 12.02.1971, cilt: 10, toplantı 2, s.551.

⁴³⁰ MMTD, 19.02.1971, cilt: 11, toplantı 2, s.636.

⁴³¹ MMTD, 01.03.1971, cilt: 12, toplantı 2, s.33.

⁴³² MMTD, 10.05.1971, cilt: 13, toplantı 2, s.244.

⁴³³ MMTD, 14.05.1971, cilt: 13, toplantı 2, s.437.

⁴³⁴ MMTD, 26.06.1971, cilt: 15, toplantı 2, s.25.

⁴³⁵ MMTD, 07.01.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.99.

Genel Müdürlüğünün 1972 yılı Bütçesi hakkında konuşmuş⁴³⁶; 6 Nisan 1972 tarihli birleşimde 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun 87. ve 88. Maddelerinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı ve Milli Savunma Komisyonu raporu münasebetiyle söz almıştır⁴³⁷. Aynı şekilde Meclis'in 13 Ekim 1972 tarihli birleşiminde ise Bitlis'teki Arıcılık Enstitüsüne dair gündem dışı demeç vermiş⁴³⁸; 23 Ekim 1972 tarihli birleşimde Üçüncü Beş Yıllık (1973-1977) Kalkınma Planı'nın 16.10.1962 tarihli ve 77 sayılı Kanunun 1. Maddesine göre sunulduğuna ilişkin, CS tarafından kabul edilen değiştirgelere dair CS Başkanlığı tezkeresi ve plan Karma Komisyonu raporu münasebetiyle söz almıştır⁴³⁹.

Kenan Mümtaz Akışık, Meclis'in 8 Aralık 1972 tarihli birleşiminde Çorum Milletvekili Abdurrahman Güler, Tunceli Milletvekili Kenan Aral, Muş Milletvekili Nermin Neftçi, İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, Konya Milletvekili M. Kubilay İmer ve Van Milletvekili Salih Yıldız'ın içtüzük tadil teklifi münasebetiyle söz almıştır⁴⁴⁰. Son olarak da Meclis'in 29 Ocak 1973 tarihli birleşiminde Eski Eserler kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁴⁴¹.

233. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Orhan Kürümoğlu'nun Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (A2) Faaliyetleri (1968-1973)

1927'de Bitlis'in Adilcevaz ilçesinde doğan Orhan Kürümoğlu'nun, babası Mehmet Emin Bey annesi ise Suphiye Hanımdır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Kürümoğlu Hakkâri Muharebe Memuru, Çalışma Bakanlığı Evrak Memuru, serbest avukatlık, Bitlis Vakıflar Bölge Müdürlüğü Avukatı, Cumhuriyet Senatosu Bitlis Üyeliği, Cumhuriyet Senatosu Başkanlık

⁴³⁶ MMTD, 19.02.1972, cilt: 21, toplantı 3, s.332.

⁴³⁷ MMTD, 06.04.1972, cilt: 23, toplantı 3, s.492.

⁴³⁸ MMTD, 13.10.1972, cilt: 27, toplantı 3, s.315.

⁴³⁹ MMTD, 23.10.1972, cilt: 28, toplantı 3, s.156.

⁴⁴⁰ MMTD, 08.12.1972, cilt: 29, toplantı 4, s.587.

⁴⁴¹ MMTD, 29.01.1973, cilt: 32, toplantı 4, s.533.

Divan Kâtip Üyesi ve 36. Hükümet Köy İşleri Bakanı görevlerinde bulunmuştur. Kürümoğlu evli ve iki çocuk babasıdır⁴⁴².

Bitlis Senatörü olan Orhan Kürümoğlu'nun Senato'daki ilk faaliyeti 3 Temmuz 1968 tarihli oturumda Ankara Üniversitesi'nin kuruluş kadroları hakkındaki konuşması olmuştur⁴⁴³. Daha sonra da Senato'nun 4 Temmuz 1968 tarihli birleşiminde 1961 yılında Kars Erzurum ve Ağrı illerinde muhtaç durumda olan halka dağıtılan yemeklik ve yemlik hububat bedellerinin terkinin hakkındaki kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır. Böylece seçim bölgesi ile alakalı olduğu değerlendirilen konuları Senato'nun gündemine getirmeye başlamıştır.

Senato'nun 4 Temmuz 1968 tarihli birleşiminde Çalışma Bakanlığı kuruluş ve görevleri hakkında konuşmuştur. Aynı tarihli birleşimde Halk Bankası ve Halk Sandıkları Hakkındaki Kanunun 4. Maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴⁴⁴. Sonrasında Senato'nun 5 Temmuz 1968 tarihli birleşiminde Milli Eğitim Bakanlığı mesleki ve teknik öğretim okulları öğretmenlerinin intibakı hakkında kanun teklifi münasebetiyle söz almıştır⁴⁴⁵. Ekim ayı içerisinde farklı konularda Senato'da söz alan Orhan Kürümoğlu'nun ele aldığı konular şu şekildedir: Senato'nun 8 Ekim 1968 tarihli birleşiminde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları İle Esenleştirme Rehabilitasyon Tesislerine Verilecek Döner Sermaye hakkında⁴⁴⁶; 12 Ekim 1968 tarihli birleşimde İş ve İşçi Kurumu 1964, 1965, 1966 Yılları Hesap Neticeleri Hakkında⁴⁴⁷ ve 15 Ekim 1968 tarihli birleşimde de Sümerbank ve İştiraklerinin 1964, 1965, 1966 Yılları Hesap Neticeleri hakkında söz almıştır⁴⁴⁸. Orhan Kürümoğlu'nun bu konuşmalarından onun ülkeyi ilgilendiren birçok konu hakkında fikir beyan ettiği ve çözüm aradığı anlaşılmaktadır.

⁴⁴² TBMM Albümü, 1960-1983, c. IV, s.1744.

⁴⁴³ CSTD, 03.07.1968, cilt: 7, toplantı 7, s.311-312.

⁴⁴⁴ CSTD, 04.07.1968, cilt: 7, toplantı 7, s.364.

⁴⁴⁵ CSTD, 05.07.1968, cilt: 47, toplantı 7, s.401.

⁴⁴⁶ CSTD, 08.10.1968, cilt: 47, toplantı 7, s.547.

⁴⁴⁷ CSTD, 12.10.1968, cilt: 48, toplantı 7, s.123.

⁴⁴⁸ CSTD, 15.10.1968, cilt:48, toplantı 7, s.325.

Orhan Kürümoğlu, Senato'nun 12 Kasım 1968 tarihli birleşiminde Yasama Meclislerinin Dış Münasebetlerinin Düzenlenmesi Hakkında demeç vermiştir⁴⁴⁹. Aynı şekilde 2 Ocak 1969 tarihli birleşimde 4753 sayılı Kanuna bir madde eklenmesi hakkında konuşmuştur⁴⁵⁰. 1969 yılı içerisinde Senato'da yaptığı diğer konuşmalar şunlardır: 1 Ocak 1969 tarihli birleşimde İstanbul Üniversitesi kuruluş kadroları hakkında⁴⁵¹; 24 Ocak 1969 tarihli birleşimde TC Emekli Sandığı Kanunu hakkında⁴⁵²; 29 Ocak 1969 tarihli birleşimde 1969 Sayıştay Bütçesi hakkında⁴⁵³; 30 Ocak 1969 tarihli birleşimde Senato çalışmasında gruplar ve bilhassa iktidar ile muhalefet arasındaki tutumun daha anlayışlı bir hava içinde cereyan etmesinin Parlamento çalışmaları bakımından iyi sonuçlar vereceğine dair demeç vermiştir⁴⁵⁴. Her ne kadar farklı konularda söz almış olsa da; Orhan Kürümoğlu bu tarihlerde seçim bölgesi Bitlis ile alakalı konulara değinmemiştir.

Orhan Kürümoğlu, Senato'nun 3 Şubat 1969 tarihli birleşiminde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının 1969 yılı Bütçe kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴⁵⁵. Bu tarihlerde Senato'da yaptığı diğer konuşmalar şunlardır: 13 Şubat 1969 tarihli birleşimde Türkiye Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu hakkında⁴⁵⁶; 18 Mart 1969 tarihli birleşimde Avukatlık kanun tasarısı hakkında⁴⁵⁷; 25 Mart 1969 tarihli birleşimde Arsa Ofisi Kanunu hakkında⁴⁵⁸ ve 8 Nisan 1969 tarihli birleşimde Gece Öğretimi Yapan Üniversitelerde Öğretim Üyeleri İle Yardımcılarına ve Diğer Personele Ek Ücret Verilmesine dair söz almıştır⁴⁵⁹.

Meclis kayıtlarından alınan bilgilere göre 1969 yılı nisan ayına kadar olan konuşmalarında Bitlis ile ilgili herhangi bir konuyu ele almayan Orhan Kürümoğlu'nun bu tarihten sonra seçim bölgesi hakkında bir konuşma yaptığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Senato'nun 29 Nisan 1969 tarihli birleşiminde

⁴⁴⁹ CSTD, 12.11.1968, cilt:49, toplantı 8, s.79.

⁴⁵⁰ CSTD, 02.01.1969, cilt:49, toplantı 8, s.474.

⁴⁵¹ CSTD, 14.01.1969, cilt:49, toplantı 8, s.672.

⁴⁵² CSTD, 24.01.1969, cilt:49, toplantı 8, s.919.

⁴⁵³ CSTD, 29.01.1969, cilt:50, toplantı 8, s.199-200.

⁴⁵⁴ CSTD, 30.01.1969, cilt:50, toplantı 8, s.269.

⁴⁵⁵ CSTD, 03.02.1969, cilt:51, toplantı 8, s.535.

⁴⁵⁶ CSTD, 13.02.1969, cilt:51, toplantı 8, s.941.

⁴⁵⁷ CSTD, 18.03.1969, cilt:52, toplantı 8, s.105.

⁴⁵⁸ CSTD, 25.03.1969, cilt:51, toplantı 8, s.271.

⁴⁵⁹ CSTD, 08.04.1969, cilt:52, toplantı 8, s.467.

Bitlis'e ayrılan yatırımlar ve selden tahribata uğrayan Hizan-Tatvan yolunun biran evvel trafiğe açılmasına dair söz almıştır⁴⁶⁰. Devrin gazetelerinden elde edilen verilere göre Bitlis vilâyeti selden ciddi zarar görmüştür. Bu nedenle ortaya çıkan doğal kaynaklı sorunların çözümü için Orhan Kürümoğlu'nun bu konuyu Senato gündemine taşıması son derece anlamlıdır.

Bitlis Senatörü Orhan Kürümoğlu'nun 1969 yılı içerisinde yaptığı konuşmalar ve ele aldığı konular arasında şunlar yer almaktadır: Senato'nun 9 Mayıs 1969 tarihli birleşiminde Tütün ve Tütün Tekeli kanunu tasarısı⁴⁶¹; 23 Ekim 1969 tarihli birleşimde 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu hakkında⁴⁶², 27 Ekim 1969 tarihli birleşimde ise 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu hakkında konuşmuştur⁴⁶³.

Meclis Arşivinden elde edilen bilgi ve belgelere göre Orhan Kürümoğlu'nun çok sayıda ve farklı konularda konuşmaları bulunmaktadır. Ayrıca ele aldığı konularla alakalı çözüm önerileri de bulunmaktadır. Burada söz konusu konuşmaların tamamı verilmemiştir. Sadece seçim bölgesi olan Bitlis ve Doğu Anadolu Bölgesi ile ilgili konular hakkında birkaç örnek sunulmuştur. Bu bağlamda, Senato'nun 1 Haziran 1971 tarihli birleşiminde Bingöl Depremi hakkında⁴⁶⁴; 7 Eylül 1971 tarihli birleşimde Tatvan-Van Feribotu ve Van-Kotur demiryolunun açılışı⁴⁶⁵ ve son olarak 14 Mart 1972 tarihli birleşimde Atatürk Üniversitesi'nin Kuruluşu Hakkındaki 6990 sayılı Kanuna ek Çukurova Tıp Fakültesi'nin Kuruluşu kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴⁶⁶. Orhan Kürümoğlu'nun Senato'daki konuşmalarından ve ele aldığı konulardan aktif bir senatör olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁶⁰ CSTD, 29.04.1969, cilt:53, toplantı 8, s.87.

⁴⁶¹ CSTD, 09.05.1969, cilt:53, toplantı 8, s.355.

⁴⁶² CSTD, 23.10.1969, cilt:53, toplantı 8, s.626-627.

⁴⁶³ CSTD, 27.10.1969, cilt:53, toplantı 8, s.673.

⁴⁶⁴ CSTD, 01.06.1971, cilt:65, toplantı 10, s.243.

⁴⁶⁵ CSTD, 07.09.1971, cilt:67, toplantı 10, s.41.

⁴⁶⁶ CSTD, 14.03.1972, cilt:14, toplantı 11, s.39.

2.4. 1973 Milletvekili Genel Seçimleri

1969 seçimlerinde olduğu gibi 1973 yılında yapılan seçimler için de Bitlis genelinde ciddi bir seçim çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda, Bitlis'te, seçimler için siyasi partiler aday listelerini askıya çıkarmışlardır. AP'den senatörlük için Orhan Kürümoğlu ve Kamran İnan, milletvekilliği için ise Abidin İnan Gaydalı ve Nafiz Giray aday adayı olmuştur. CHP'den milletvekilliği için Kenan Mümtaz Akışık, aday adayı olmuştur⁴⁶⁷.

Siyasi partiler tarafından yapılan aday adaylığı yoklamasından sonra Bitlis'ten CS üyeliği için sadece AP aday göstermiştir. Milletvekili aday olmak için MSP'den Kemal Gündoğdu ve Celal Geboloğlu⁴⁶⁸, bağımsızdan ise Muhyettin Mutlu, Sevim Aydın Dural ve Servet Feboloğlu müracaatta bulunmuştur⁴⁶⁹.

AP döneminde yaşamış olan 71 yaşındaki Bitlis doğumlu Kutbettin Avşar ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre 1973 Genel Seçimlerinde Kamran İnan'ın AP'den Senatör aday olması Bitlis halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Çünkü Kamran İnan, Bitlis halkı tarafından sevilen bir şahsiyetti⁴⁷⁰. AP delegeleri, adaylarını belirlemek için 2 Eylül'de ön seçime gitmiştir. AP'de senatörlük yarışını 559 oyla Kamran İnan, milletvekilliğini ise aldığı 551 oyla Abidin İnan Gaydalı kazanmıştır⁴⁷¹. AP'de beklenen olmuş ve parti delegeleri seçimini Gaydalı'dan yana yapmıştı.

Bitlis MSP hatipleri 26 Eylül'de yaptıkları konuşmada renksiz diye tanımladıkları AP'nin olumsuz tutumuna değinmiş CHP'yi ise memleketimize hiçbir fayda sağlamamakla itham etmişlerdir. MSP, seçmenden bu sefer kendi partilerini denemelerini istemiştir⁴⁷². Halk tarafından diğer partilerin denendiğine dikkat çeken MSP sıranın bu sefer kendilerinde olduğunu ima etmeye çalışmıştır.

⁴⁶⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 9 Ağustos 1973, sayı: 2374, s.1.

⁴⁶⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 17 Ağustos 1973, sayı: 2381, s.1.

⁴⁶⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 3 Ekim 1973, sayı: 2420, s.1.

⁴⁷⁰ AP devrinde yaşamış 1950 Bitlis doğumlu Kutbettin Avşar ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁴⁷¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 3 Eylül 1973, sayı: 2394, s.1.

⁴⁷² Bitlis Birlik Gazetesi, 27 Eylül 1973, sayı: 2415, s.1.

AP 29 Eylül'de Bitlis senatör adayı Kamran İnan ve milletvekili ikinci adayı Nafiz Giray'ın katılımıyla PTT önünde bir açık hava toplantısı yapmıştır. Mitingde konuşan İnan, kırgınlıkların bir tarafa bırakılması, birlik olunması ve birlikte çalışılması çağrısında bulunmuştur⁴⁷³. İnan, bu sözlerle parti içi bölünmelerin ve ayrılıkların önüne geçmeye çalışmışlardır.

AP döneminde yaşamış olan 74 yaşındaki Ahlat doğumlu Mevlüt Gülmez ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre 1973 Genel Seçimleri için Ahlat'a gelen AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Ahlat belediyesinin önünde başında şapkasıyla bir sandalyenin üzerine çıkmış ve halka hitap etmiştir. Kıtlıktan ve yoksulluktan bahseden Demirel, CHP'yi eleştirmiş ve sözlerinin devamında "bu millet göğsünü kabartarak ben Müslümanım diyebilmelidir" demiştir⁴⁷⁴.

14 Ekim 1973 Genel Seçimleri için seçim çalışmalarına başlayan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, 3 Ekim'de Van'a oradan da Bitlis'e gitmiştir. PTT önünde halka hitap eden Ecevit, AP'nin tutumunu eleştirmiş ve halkın mevcut düzenden rahatsız olduğunu dile getirmiştir. CHP'nin iktidar olması durumunda düzenin aksak taraflarını düzelterek söyleyen Ecevit konuşmasının devamında CHP içerisindeki bölünmelere ve 12 Mart sonrası yaşanan olaylara değinmiştir⁴⁷⁵. Ecevit'in Bitlis'e gelip miting yapması Akışık'ın kazanacağı düşüncesini güçlendirmiş ve CHP seçimlere yüksek bir moralle girmiştir.

14 Ekim 1973 tarihinde yapılan seçimlerin sonucunda Bitlis'te AP milletvekili adayı Abidin İnan Gaydalı, AP senatör adayı Kamran İnan ve bağımsız milletvekili adayı Muhyettin Mutlu kazanmıştır. Senatör seçimi için 54.449 seçmen oy kullanmış ve oyların 2.892'si geçersiz sayılmıştır. Seçim sonuçları hem Akışık için hem de Mutlu için büyük bir sürpriz olmuştur. Akışık'ın seçimi kaybetmesi şaşkınlıkla, Mutlu'nun seçimi kazanması ise büyük bir sevinçle karşılanmıştır. AP adayı Kamran İnan aldığı 29.779 oyla senatör seçilmiştir. Milletvekilliği seçimi içinse 54.669 seçmen oy kullanmış ve oyların 2.441'i geçersiz sayılmıştır. Bitlis'ten milletvekili seçilen AP adayı Abidin İnan Gaydalı 21.182 oy bağımsız aday

⁴⁷³ Bitlis Birlik Gazetesi, 1 Ekim 1973, sayı: 2418, s.1.

⁴⁷⁴ AP devrinde yaşamış 1947 Ahlat doğumlu Mevlüt Gülmez ile 19.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁴⁷⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Ekim 1973, sayı: 2421, s.1.

Muhyettin Mutlu ise 14.903 oy almıştır⁴⁷⁶. Böylece 1973 seçimleri neticesinde Bitlis'te kazanan parti AP olmuş ve Meclis ile Senato'da bu vilâyeti temsil etme hakkına sahip olmuştur.

2.4.1. Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı'nın 4. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1973 seçimlerinden sonra tekrardan Bitlis Milletvekili seçilen Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 27 Aralık 1973 tarihli birleşiminde İçişleri Komisyonu üyeliğine seçilmiştir⁴⁷⁷. İçişleri Komisyonuna seçilen Gaydalı, Meclis'in 9 Nisan 1975 tarihli birleşiminde Yabancı Hukuk Hakkında Bilgi Edinilmesine Dair Avrupa Sözleşmesinin onaylanmasını uygun bulan kanun tasarısına kabul oyu vermiştir. Aynı tarihli birleşimde Televizyon Yayınlarının Korunmasına Dair Avrupa Antlaşması ile Ek Protokollerin onaylanmasının uygun bulunduğu kanun tasarısına da kabul oyu vermiştir⁴⁷⁸.

Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 17 Nisan 1975 tarihli birleşiminde Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit ve 184 arkadaşının, seçimlerin yenilenmesine ilişkin önergesi ile Danışma Kurulu görüşü ve Anayasa Komisyonu raporuna kabul oyu vermiştir⁴⁷⁹. Aynı şekilde Meclis'in 3 Şubat 1976 tarihli birleşiminde canlı hayvan destekleme alımları hakkındaki kararnamenin yeterli olmadığı konusunda gündem dışı bir konuşma yapmıştır⁴⁸⁰. Bu konuşmasından hayvancılık ve çiftçilik konusuna önem verdiği anlaşılan Gaydalı, Meclis'in 5 Şubat 1976 tarihli birleşiminde çiftçilerin sorunları ve eğitimi konusunda demeç vermiştir⁴⁸¹.

Abidin İnan Gaydalı daha sonraki Meclis konuşmalarında seçim bölgesi olan Bitlis'e yer vermiştir. Bu bağlamda, Meclis'in 9 Mart 1976 tarihli birleşiminde yakında açılacak olan Doğu tütün piyasası ve Bitlis tütün ekicilerinin sorunları

⁴⁷⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 16 Ekim 1973, sayı: 2431, s.1.

⁴⁷⁷ MMTD, 27.12.1973, cilt: 1, toplantı 1, s.105.

⁴⁷⁸ MMTD, 09.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.436,440.

⁴⁷⁹ MMTD, 17.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.519.

⁴⁸⁰ MMTD, 03.02.1976, cilt: 14, toplantı 3, s.790.

⁴⁸¹ MMTD, 05.02.1976, cilt: 14, toplantı 3, s.895,907.

hakkında gündem dışı bir konuşma yapmıştır⁴⁸². Bitlis tütün ekicilerinin sorunlarını Meclis gündemine taşıyan ve bu duruma kayıtsız kalmayan Gaydalı, Bitlis tütüncülüğünün gelişime katkı sağlamıştır.

Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 16 Mart 1976 tarihli oturumunda Atatürk Orman Çiftliği arazisinin 167 dönüm 500 m²lik kısmının Ankara Belediyesi'ne satılması hakkındaki kanun tasarısı üzerine konuşmuştur⁴⁸³. Daha sonra da 3 Haziran 1976 tarihli birleşimde 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında kanun tasarısı ve ilgili teklifler münasebetiyle söz almıştır⁴⁸⁴. 5 Ocak 1977 tarihli birleşimde ise Bazı Orman Suçlarının Affına ve Bunlardan Mütevellit İdare Şahsi Haklarının Düşürülmesine Dair Kanunun ikinci kez Anayasanın 93. Maddesi gereğince bir daha görüşülmek üzere geri gönderildiğine ilişkin Cumhurbaşkanlığı tezkeresi hakkında CS Genel Kurulunda onaylanan CS Anayasa ve Adalet Komisyonu raporu ile CS ve MM Başkanlığı tezkereleri ile MM Anayasa Komisyonu raporu hakkında söz almıştır⁴⁸⁵.

Abidin İnan Gaydalı'nın Meclis'teki son konuşması ise başta Bitlis olmak üzere ülke genelinde olması muhtemel tabii afetlerle ilgili olmuştur. Zira bu konu, Bitlis'i de yakından ilgilendirmektedir. Bu çerçevede Gaydalı, Meclis'in 13 Ocak 1977 tarihli oturumunda Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁴⁸⁶. Yukarıda izah olunduğu üzere bu konu, Bitlis'i de yakından ilgilendirmektedir. Gerçekten selden dolayı ciddi zarar gören bu vilâyetin durumunun Abidin İnan Gaydalı tarafından ele alınması, sorunların çözümü için fayda sağlamıştır şeklinde değerlendirilebilir.

⁴⁸² MMTD, 09.03.1976, cilt: 18, toplantı 3, s.71.

⁴⁸³ MMTD, 16.03.1976, cilt: 18, toplantı 3, s.186.

⁴⁸⁴ MMTD, 03.06.1976, cilt: 20, toplantı 3, s.87.

⁴⁸⁵ MMTD, 05.01.1977, cilt: 22, toplantı 4, s.537.

⁴⁸⁶ MMTD, 13.01.1977, cilt: 23, toplantı 4, s.96.

2.4.2. Bağımsız Milletvekili Muhyettin Mutlu'nun Hayatı ve 4. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1938'te Bitlis'in Norşin şehrinde doğan Muhyettin Mutlu'nun, babası Masum Bey annesi ise Raife Hanımdır. Medrese eğitimi alan Mutlu, ileri düzeyde Kürtçe, Arapça ve Farsça bilmektedir. Ziraatla ve çiftçilikle uğraşan Muhyettin Mutlu⁴⁸⁷, üst üste iki dönem Bitlis milletvekili seçilmiştir. Evli ve sekiz çocuk babası olan Muhyettin Mutlu 10.11.1998'de vefat etmiştir⁴⁸⁸. Muhyettin Mutlu, 14 Ekim 1973 Genel Seçimlerinde Bitlis bağımsız milletvekili⁴⁸⁹, 5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinde de Bitlis MSP milletvekili seçilmiştir⁴⁹⁰.

Muhyettin Mutlu, Meclis'in 7 Şubat 1974 tarihli birleşiminde, Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi uyarınca yapılan güven oylamasında kabul oyu kullanmıştır⁴⁹¹. Mutlu'nun bağımsız milletvekili olmasına karşın verdiği bu kabul oyu ile CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in ve CHP'nin aldığı kararları desteklediği yorumu yapılabilir.

Meclis'in 28 Şubat 1974 tarihli birleşiminde Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1973 yılı Bütçe Kanunu'na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısına kabul oyu veren Mutlu, 1973 yılı Bütçe Kanunu ile bu kanuna bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısına ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü 1973 yılı Bütçe Kanunu'na bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkındaki kanun tasarısına da kabul oyu vermiştir. Aynı tarihli birleşimde 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nun 1323 sayılı Kanun'la değiştirilen, 137. Maddesiyle düzenlenen gösterge tablolarında değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısına ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na Bir Madde Eklenmesine dair kanun teklifine kabul oyu vermiştir⁴⁹². Buraya kadar olan kısımdan Muhyettin Mutlu'nun Meclis'te herhangi bir konuda söz alarak

⁴⁸⁷ Millet Meclisi 4. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Muhyettin Mutlu'nun 1006 Nolu Hal Tercümesi.

⁴⁸⁸ TBMM Albümü, 1920-2010, c. II, s.976.

⁴⁸⁹ Muhyettin Mutlu'nun milletvekili seçildiğine dair 17.10.1973 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴⁹⁰ Muhyettin Mutlu'nun milletvekili seçildiğine dair 07.06.1977 tarihli Seçim Mazbatası.

⁴⁹¹ MMTD, 07.02.1974, cilt: 1, toplantı 1, s.560.

⁴⁹² MMTD, 28.02.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.122,126,130,134,138,142.

konuşmadığı ve Bitlis'i ilgilendiren meseleleri gündeme getirmediği anlaşılmaktadır.

Meclis'in bundan sonraki görüşmelerinde de hiçbir konuda konuşması olmayan ve Bitlis ile ilgili hiçbir konuyu Meclis gündemine getirmeyen Muhyettin Mutlu'nun katıldığı kanun teklifi görüşmeleri ve verdiği oylar şu şekildedir: Meclis'in 26 Mart 1974 tarihli birleşiminde T.C. Anayasasına bir geçici madde eklenmesi ve bu Anayasanın halkoyu ile kabul edilen geçici 11. Maddesinin yürürlükten kaldırılması hakkında Anayasa değişikliği teklifinin 2. ve 3. Maddelerine kabul⁴⁹³; 3 Nisan 1974 tarihli birleşimde Cumhuriyetin 50. Yılı nedeniyle bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifinin 2. Maddesine kabul⁴⁹⁴; 18 Haziran 1974 tarihli birleşimde, Aydın Milletvekili Nahit Menteşe ve 9 arkadaşının eğitim politikasındaki tutumu dolayısıyla Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ hakkında Gensoru açılmasına dair sunduğu önergeye ret⁴⁹⁵; 29 Kasım 1974 tarihli birleşimde Başbakan Sadi Irmak tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi uyarınca yapılan güven oylamasına kabul⁴⁹⁶; 12 Nisan 12.04.1975 tarihli birleşimde Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi uyarınca yapılan güven oylamasına kabul⁴⁹⁷; 15 Eylül 1976 tarihli birleşimde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hakkındaki kanun teklifinin, içtüzüğün 38. Maddesine göre doğrudan doğruya gündeme alınmasına dair önergeye kabul oyu vermiştir⁴⁹⁸. Netice itibarıyla Muhyettin Mutlu Meclis'te pek varlık gösterememiştir.

⁴⁹³ MMTD, 26.03.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.341,345.

⁴⁹⁴ MMTD, 03.04.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.587.

⁴⁹⁵ MMTD, 18.06.1974, cilt: 6, toplantı 1, s.244.

⁴⁹⁶ MMTD, 29.11.1974, cilt: 7, toplantı 2, s.252.

⁴⁹⁷ MMTD, 12.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.457.

⁴⁹⁸ MMTD, 15.09.1976. cilt: 20, toplantı 3, s.664.

2.4.3. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Kamran İnan'ın Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C3) Faaliyetleri (1973-1979)

1929'da Bitlis'in Hizan İlçesine bağlı Gayda köyünde doğan Kamran İnan'ın, babası Selahattin Bey annesi ise Mecbure Hanımdır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Cenevre Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Cenevre Üniversitesi Hukuk Doktorası, İngilizce, Fransızca, İtalyanca Diploması, Dışişleri Bakanlığı Memuru, NATO Dairesi Katibi, NATO Daimi Delegatesi, Başkatibi, Konsolos, Roma Büyükelçiliği Başkatibi, NATO Sekreteryası Sözcü Yardımcısı, Bakanlık Müşaviri, Cumhuriyet Senatosu Bitlis Üyeliği, Cumhuriyet Senatosu Dışişleri, Turizm ve Tanıtma Komisyonu Başkanı, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Karma Komisyonu Türk Grubu Başkanı, 41. Hükümet Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı gibi bir çok görevde yer almıştır⁴⁹⁹.

1983'te Milliyetçi Demokrasi Partisi Bitlis milletvekili, 1986'da Bağımsız, Bitlis milletvekili, 1987, 1991 ve 1995'te Anavatan Partisi Bitlis milletvekili, 1999'da da Anavatan Partisi Van milletvekili seçilen ve evli olan Kamran İnan 23 Kasım 2015'te vefat etmiştir⁵⁰⁰. Kamran İnan'ın biyografisi, onun Bitlis siyasi tarihinde ne kadar etkili bir isim olduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır.

Bitlis senatörü olan Kamran İnan, ilk olarak Senato'nun 5 Şubat 1974 tarihli birleşiminde Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulan Bakanlar Kurulu programının görüşülmesi münasebetiyle söz almıştır⁵⁰¹. Sonrasında Senato'nun 12 Şubat 1974 tarihli birleşiminde Türkiye'den geçirilmesi ön görülen İran-Federal Almanya doğal gaz boru hattına dair gündem dışı konuşmuştur⁵⁰².

Kamran İnan'ın 1974 yılında Senato'da birçok farklı konuda söz almıştır. Bu bağlamda, Senato'nun 7 Mart 1974 tarihli birleşiminde Lahor İslam Zirve Konferansı hakkında⁵⁰³; 3 Mayıs 1974 tarihli birleşimde 1974 yılı Bütçe kanun tasarısı üzerinde⁵⁰⁴; 18 Haziran 1974 tarihli birleşimde Türkiye-AET Karma

⁴⁹⁹ TBMM Albümü, 1960-1983, c. IV, s.1754.

⁵⁰⁰ <https://tr.wikipedia.org>. (E.T. 31.10.2021).

⁵⁰¹ CSTD, 05.02.1974, cilt:13, toplantı 13, s.418-419.

⁵⁰² CSTD, 12.02.1974, cilt:13, toplantı 13, s.445.

⁵⁰³ CSTD, 07.03.1974, cilt:13, toplantı 13, s.656.

⁵⁰⁴ CSTD, 03.05.1974, cilt:15, toplantı 13, s.164-165.

Parlamento Komisyonunun 10-11 Haziran 1974'te Strasbourg'ta yaptığı toplantıya dair⁵⁰⁵ ve 10 Aralık 1974 tarihli birleşimde de Başpiskopos Makarios'un Kıbrıs'a dönmesinin sakıncaları konusunda konuşmuştur⁵⁰⁶. Her ne kadar farklı konularda konuşması olsa da Kamran İnan'ın seçim bölgesi Bitlis ile ilgili konuları Senato gündemine taşımaması ilginçtir. Zira bundan sonraki konuşmalarının hiçbirinde de Bitlis ile alakalı herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Kamran İnan'ın Senato'da 1975 yılı dönemi içerisinde toplamda üç adet konuşması vardır. Farklı konularda olduğu anlaşılan bu konuşmalarda Bitlis ile alakalı herhangi bir şey bulunmamaktadır. Bu kapsamda Kamran İnan, Senato'nun 8 Şubat 1975 tarihli birleşiminde Dışişleri Bakanlığı'nın 1975 yılı Bütçe kanun tasarısı münasebetiyle⁵⁰⁷; 24 Haziran 1975 tarihli birleşimde Dışişleri Bakanının, dış politikadaki son gelişmeler konusunda gündem dışı demeci münasebetiyle⁵⁰⁸ ve son olarak da 26 Haziran 1975 tarihli birleşimde AP Grubu adına Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 17.06.1975 tarihli 66. Birleşimde dış politikadaki son gelişmeler hakkında yaptığı gündem dışı demecine cevaben konuşmuştur⁵⁰⁹.

Kamran İnan'ın Senato'da 1976 yılı dönemi içerisinde toplamda beş adet konuşması vardır. Bu bağlamda, Senato'nun 5 Şubat 1976 tarihli birleşiminde Milli Savunma Bakanlığı 1976 yılı Bütçe kanun tasarısı münasebetiyle söz almış⁵¹⁰; 11 Mart 1976 tarihli birleşimde Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi ve Ek Protokolünün onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı hakkında⁵¹¹; 3 Haziran 1976 tarihli birleşimde Orta Doğu'daki olay ve gelişmeler ile 16 Haziran 1976 günü onaylanmak üzere Amerikan Kongresine sunulan Türk Amerikan Savunma İşbirliği Antlaşması hakkında gündem dışı demec vermiş⁵¹² ve 9 Kasım

⁵⁰⁵ CSTD, 18.06.1974, cilt:17, toplantı 13, s.133.

⁵⁰⁶ CSTD, 10.12.1974, cilt:18, toplantı 14, s.277.

⁵⁰⁷ CSTD, 08.02.1975, cilt:19, toplantı 14, s.355.

⁵⁰⁸ CSTD, 24.06.1975, cilt:22, toplantı 14, s.533-534.

⁵⁰⁹ CSTD, 26.06.1975, cilt:22, toplantı 14, s.539.

⁵¹⁰ CSTD, 05.02.1976, cilt:25, toplantı 15, s.674.

⁵¹¹ CSTD, 11.03.1976, cilt:27, toplantı 15, s.181.

⁵¹² CSTD, 23.06.1976, cilt:28, toplantı 15, s.529.

1976 tarihli birleşimde İstihdam politikasıyla ilgili 122 sayılı sözleşmenin onaylanması hakkında konuşmuştur⁵¹³.

Kamran İnan'ın Senato'da 1977 yılı dönemi içerisinde toplamda 6 adet konuşması vardır. Bu bağlamda, Senato'nun 4 Ocak 1977 tarihli birleşiminde Küçüklerin Korunması Konusunda Makamların Yetkisine ve Uygulanacak Kanun'a dair⁵¹⁴; 6 Şubat 1977 tarihli birleşimde Dışişleri Bakanlığı 1977 yılı Bütçe kanun tasarısı hakkında⁵¹⁵; 1 Mart 1977 tarihli birleşimde Uluslararası Soğutma Enstitüsü Sözleşmesine katılımın uygun bulunduğu kanun tasarısı hakkında⁵¹⁶; 29 Temmuz 1977 tarihli birleşimde Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu Programının görüşülmesi münasebetiyle⁵¹⁷; 4 Ekim 1977 tarihli birleşimde CS'ye Cumhurbaşkanı'nca seçilen üye Fethi Çelikbaş'ın Türk Cıva İşletmeleri Anonim Şirketi'ne dair sorusuna cevaben⁵¹⁸ ve 18 Ekim 1977 tarihli birleşimde 11-14 Ekim 1977 tarihleri arasında Lüksemburg ve Brüksel'de yaptığı temaslarda konuşmuştur⁵¹⁹.

1977'ye oranla 1978 ve 1979 yıllarında daha az konuşması bulunan Kamran İnan'ın hiçbir soru önergesi ya da kanun teklifinin bulunmadığı Meclis kayıtlarından ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede Senato'nun 9 Şubat 1978 tarihli birleşiminde Milli Savunma Bakanlığı 1978 yılı Bütçe kanun tasarısı hakkında⁵²⁰; 21 Mart 1978 tarihli birleşimde Başbakan Bülent Ecevit'in, son dış temaslara ve Montreux görüşmelerine dair gündem dışı olarak⁵²¹; 21 Aralık 1978 tarihli birleşimde CS Elazığ üyesi Cahit Dalokay ve arkadaşlarının Türkiye'nin dış ilişkileri üzerinde bir genel görüşme açılmasına dair soru önergeleri hakkında⁵²² ve son olarak da 7 Şubat 1979 tarihli birleşimde Dışişleri Bakanlığı 1979 yılı Bütçe

⁵¹³ CSTD, 09.11.1976, cilt:29, toplantı 16, s.53.

⁵¹⁴ CSTD, 04.01.1977, cilt:29, toplantı 16, s.437.

⁵¹⁵ CSTD, 06.02.1977, cilt:30, toplantı 16, s.590-591.

⁵¹⁶ CSTD, 01.03.1977, cilt:32, toplantı 16, s.125.

⁵¹⁷ CSTD, 29.07.1977, cilt:33, toplantı 16, s.76-77-78-79-80.

⁵¹⁸ CSTD, 04.10.1977, cilt:33, toplantı 16, s.281.

⁵¹⁹ CSTD, 18.10.1977, cilt:33, toplantı 16, s.337.

⁵²⁰ CSTD, 09.02.1978, cilt:35, toplantı 17, s.373.

⁵²¹ CSTD, 21.03.1978, cilt:37, toplantı 17, s.109.

⁵²² CSTD, 21.12.1978, cilt:39, toplantı 18, s.714-715.

kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁵²³. Kamran İnan Senato'da Bitlis'ten ziyade daha çok ülkeyi ilgilendiren genel konular üzerine konuşmuştur.

2.5. 1977 Milletvekili Genel Seçimleri

Birinci bölümde de izah edildiği üzere Türkiye'de 1977 yılında erken seçime gidilmiştir. Bu bağlamda, 4 Nisan 1977'de toplanan Meclis, erken seçim kararı almış ve genel seçimlerin 5 Haziran 1977'de yapılmasına hükmetmiştir⁵²⁴. Bu kararın alınmasıyla beraber YSK, seçim yasakları koymuştur. Söz konusu seçim yasakları şunlardır: Seçim gününe kadar açık hava toplantıları istenilen tarzda yapılmayacak, siyasi parti liderleri diledikleri gibi radyo ve televizyondan halka görüşlerini açıklamayacak, duvarlara asılan afişlerde, parti amblemi haricinde Türk bayrağının resmi, Arapça harflerle yazılmış yazılar ve dini siyasete alet etmek maksadıyla yazılmış yazılar bulunmayacak, resmi arabalarla seçim gezileri olmayacak, karşılamalara gidilmeyecek ve temeller atılmayacaktır⁵²⁵. YSK tarafından seçim yasaklarının açıklanmasından sonra siyasi partiler seçim faaliyetlerine başlamışlardır.

Bitlis genelinde seçim faaliyetlerini başlatan Bitlis'teki siyasi partiler, genel olarak açık hava toplantıları yapmışlardır. Bu kapsamda, Adilcevaz, Ahlat, Tatvan, Mutki ve Bitlis'ten Ankara'ya giden 50 kişilik heyet, Bitlis eski senatörü ve eski Köy İşleri Bakanı Orhan Kürümoğlu'nu milletvekili adayı olması için Bitlis'e davet etmiştir. Bu arada Bitlis'te halkla bir araya gelen ve 1973'te AP'den katıldığı seçimleri kaybeden Kürümoğlu 1977 seçimlerinde Bitlis'ten bağımsız milletvekili adayı olacağını belirtmiştir⁵²⁶.

Bitlis MSP ilçe başkanlığı; 1977 Milletvekilliği Seçimleri için Bitlis Bağımsız Milletvekili Muhyettin Mutlu'yu MSP Bitlis 1. Sıra milletvekili adayı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nda Genel Müdürlük yapmış olan Sabahattin

⁵²³ CSTD, 07.02.1979, cilt:41, toplantı 18, s.568.

⁵²⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 5 Nisan 1977, sayı: 3445, s.1.

⁵²⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 7 Nisan 1977, sayı: 3447, s.1,4.

⁵²⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 14 Nisan 1977, sayı: 3453, s.1,4.

Özel'i ise 2. Sıra milletvekili adayı olarak belirtmiştir⁵²⁷. Mutlu'nun bağımsız olarak katıldığı bir önceki seçimlerde gösterdiği başarı onun MSP'nin birinci sıra adayı olmasında önemli bir etki yapmıştır şeklinde düşünülebilir.

Seçimler öncesinde YSK, 5 Haziran 1977 Genel Seçimlerine bağımsız milletvekili adayı olarak katılmak isteyenlerin 5 Mayıs 1977 Pazar günü saat 17.00'a kadar seçilmek istedikleri çevrelerin il seçim kurulu başkanlıklarına başvurmaları gerektiğini belirtmiş ve aday yoklaması seçmen kütüklerinin 14 Nisan 1977 Perşembe günü ilçe seçim kurulu başkanlıkları ile ilgili siyasi partilerin ilçe yönetim kurulu başkanlıklarının kapılarında askıya çıkarılacağını bildirmiştir. Aday yoklaması seçmen kütüklerinin 18 Nisan 1977 Pazartesi günü saat 17.00'a kadar beş gün askıda kalacağını belirten YSK, ilgili parti üyelerinin 14-18 Nisan arasında aday yoklaması seçmen kütüklerine yazı ile itiraz edilebileceğini duyurmuştur⁵²⁸. Bitlis'teki siyasi partiler, YSK'nın bu kararı doğrultusunda seçim faaliyetlerini belirtmiştir.

Bitlis'te ön seçim yapmayacak olan CHP, MSP ve MHP'nin adayları parti genel merkezlerince belirlenmiştir⁵²⁹. Bu arada, Bitlis eski senatörü ve eski Köy İşleri Bakanı Avukat Orhan Kürümoğlu Bitlis'ten bağımsız milletvekili olmak için resmen adaylık müracaatında bulunmuştur⁵³⁰. CHP, MSP ve MHP'nin aksine Bitlis'te ön seçim yapan AP'de milletvekilliği için 1. Sıra Abidin İnan Gaydalı'ya 2. Sıra ise Baki Nasır'a verilmiştir⁵³¹. 5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimlere Bitlis'te AP, CHP, MSP, MHP, DP, CGP ve bir bağımsız aday katılmıştır. YSK kesin aday listelerini 12 Mayıs'ta açıklamıştır⁵³².

Parti adaylarının belirlenmesinden sonra Bitlis'te yoğun bir biçimde seçim propagandaları başlamıştır. Bu arada, İlçe Seçim Kurulu; PTT'nin önünü miting alanı, Kazım Paşa İlkokulu'nun önü, Nato Caddesi ve Kazım Dirik Caddesi'ni ise afiş asma yeri olarak belirlemiştir⁵³³. YSK bu düzenlemelerle seçim faaliyetlerinin

⁵²⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 16 Nisan 1977, sayı: 3455, s.1.

⁵²⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 18 Nisan 1977, sayı: 3456, s.3.

⁵²⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 21 Nisan 1977, sayı: 3459, s.1.

⁵³⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 27 Nisan 1977, sayı: 3464, s.1.

⁵³¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 2 Mayıs 1977, sayı: 3468, s.1,4.

⁵³² Bitlis Birlik Gazetesi, 9 Mayıs 1977, sayı: 3473, s.1.

⁵³³ Bitlis Birlik Gazetesi, 16 Mayıs 1977, sayı: 3478, s.1.

düzenli bir şekilde yürütülebilmesini ve her hangi bir sorunun oluşmamasını amaçlamıştır.

Seçim çalışmaları için Bitlis'e gelen Senatör Kamran İnan, Bitlis'in köylerini gezmiş ve AP adına faaliyetler yürütmüştür⁵³⁴. İnan'ın başlattığı seçim çalışmalarının ardından Bitlis'teki ilk açık hava konuşmasını 20 Mayıs'ta Bitlis'e gelen MSP lideri Necmettin Erbakan yapmıştır. Öğleden sonra sinema önünde konuşan Erbakan, partisi için Bitlis halkından oy istemiştir⁵³⁵. AP döneminde yaşamış olan 74 yaşındaki Ahlat doğumlu Mevlüt Gülmez ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre 1977 Genel seçimleri için Bitlis'e gelen ve miting yapan Erbakan konuşmasında milli görüşü savunmuş, İslam birliğinden söz etmiş, ABD'nin sömürü politikasını ve IMF'yi eleştirmiştir⁵³⁶.

MSP gibi CHP de Bitlis merkezde açık hava toplantısı yapmıştır. Bu bağlamda, CHP Bitlis İl Başkanlığı tarafından PTT önünde bir miting düzenlemiştir. Mitingde konuşan CHP'li hatipler, kendi partileri için halktan oy istemişlerdir⁵³⁷. Bu sırada AP Bitlis 1. Sıra milletvekili adayı ve mevcut AP Bitlis Milletvekili Abidin İnan Gaydalı da 25 Mayıs'ta Tatvan'da halka hitap etmiştir. Bitlis Birlik gazetesine göre Gaydalı, CHP Bitlis 1. Sıra milletvekili adayı Veysi Zeydanlı'nın konuşmasına cevaben: Zeydanlı'nın müdür, Memduh Yetişkin'in de gardiyan olduğu Hizan'da ki cezaevine delillerle suçluların konulabileceğini söylemiş ve rakip adaylarla dalga geçmiştir⁵³⁸. Gaydalı'nın bu konuşması Bitlis'te seçimler öncesi milletvekili adayları arasında ciddi bir çekişmenin olduğuna işaret etmektedir.

Seçim faaliyetleri kapsamında 30 Mayıs'ta Tatvan'da konuşan AP Bitlis Senatörü Kamran İnan, diğer parti adaylarını ve ana muhalefetin tutarsız faaliyetlerini eleştirmiştir. MSP ise aynı gün Ahlat'ta miting yapmıştır. Mitingde söz alan MSP Bitlis 2. Sıra milletvekili adayı Sabahattin Özel, partisi için Ahlat

⁵³⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 18 Mayıs 1977, sayı: 3480, s.1.

⁵³⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 21 Mayıs 1977, sayı: 3483, s.1.

⁵³⁶ AP devrinde yaşamış 1947 Ahlat doğumlu Mevlüt Gülmez ile 19.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁵³⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 21 Mayıs 1977, sayı: 3483, s.1.

⁵³⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 26 Mayıs 1977, sayı: 3487, s.1.

halkından oy istemiştir⁵³⁹. MSP, 3 Haziran'da Bitlis Merkez'de miting yapmıştır. Mitinde konuşan MSP Bitlis 2. Sıra milletvekili adayı Sabahattin Özel, "*Seçimleri kazanırsak çimento fabrikasını Başhan-Yolçatı mevkiine yaptıracağız.*" demiştir. Aynı gün Ahlat'a ve Adilcevaz'a giden Bitlis bağımsız milletvekili adayı Orhan Kürümoğlu, büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır⁵⁴⁰.

Seçimler öncesinde Bitlis'te seçimlerin nasıl yapıldığına ve partiler arasında ne tür çekişmelerin olduğunu en iyi biçimde ortaya çıkaran kaynaklar arasında devrin tanıklarının verdiği bilgiler önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin 74 yaşındaki Bitlis doğumlu Davaz Mermut ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre 1977 Genel Seçimleri için Bitlis'e gelen Karaoğlu Bülent Ecevit, "Bitlis'e geldiğimde ya sesim kısılıyor ya da güneş batıyor. Güneşte batsa sesimde kısılrsa ben Bitlis'e gelip sizlerin oyuna talip olacağım" demiştir⁵⁴¹. Aynı şekilde devrin bir diğer canlı tanığı 70 yaşındaki Bitlis doğumlu Şerif Saruhanoğlu ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre ise 1977 Genel Seçimlerinden hemen önce Bitlis'e gelen ve halka hitap eden Ecevit'in konuşması solcuların attığı sloganlarla sık sık bölünmüştür. Solcuların kendisini bir türlü konuşturamamasına kızan Ecevit, konuşmasını yarıda kesmiştir⁵⁴².

5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinde Bitlis halkı, tercihini önceki dönem milletvekilleri Abidin İnan Gaydalı ve Muhyettin Mutlu'dan yana kullanmıştır. Abidin İnan Gaydalı yine partisi AP'den milletvekili olmuştur. Önceki dönem Bitlis'ten bağımsız milletvekili seçilen Muhyettin Mutlu bu sefer MSP'den milletvekili seçilmiştir. Seçim sonuçlarına göre, Bitlis bölgesinde 76.921 kayıtlı seçmenden 61.573'ü oy kullanmıştır. Bu oylamalar neticesinde Bitlis'te AP 21.178, MSP 17.013, CHP 10.498, CGP 174 ve DP ise 126 oy almıştır⁵⁴³. Seçim sonucuna göre Abidin İnan Gaydalı üçüncü defa milletvekili olmaya hak kazanması, onun Bitlis'te halk tarafından desteklenen bir siyasetçi olduğunu göstermektedir.

⁵³⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 31 Mayıs 1977, sayı: 3491, s.1.

⁵⁴⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Haziran 1977, sayı: 3495, s.1.

⁵⁴¹ AP devrinde yaşamış 1947 Bitlis doğumlu Davaz Mermut ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁵⁴² AP devrinde yaşamış 1951 Bitlis doğumlu Şerif Saruhanoğlu ile 18.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁵⁴³ Bitlis Birlik Gazetesi, 7 Haziran 1977, sayı: 3497, s.1.

71 yaşındaki Tatvan doğumlu Mehmet Raşit Ilgar ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre 1969, 1973 ve 1977’de AP’den milletvekili seçilen Abidin İnan Gaydalı’nın bu başarısı tesadüf değildi. Gaydalı’nın ailesi Bitlis’in önde gelen ve sevilen ailelilerinden biriydi. Bitlis’te başarılı olmak isteyen siyasi partiler kendi partilerinden aday olması için Gaydalı ailesinin kapısını çalmışlardır. Abidin İnan Gaydalı’da Bitlis halkı tarafından sevilen bir şahsiyetti ve halk ile iç içeydi⁵⁴⁴. Aynı şekilde devrin bir diğer canlı tanığı 70 yaşındaki Bitlis doğumlu Şerif Saruhanoğlu ile yapılan mülakattan edinilen bilgilere göre ise Zeynel Abidin İnan Gaydalı’nın Hizan Gayda da bir köşkü vardı. AP lideri Süleyman Demirel seçimlerden önce gelip Gaydalı’nın Hizan’daki köşküne misafir olur ve Gaydalı ile beraber Bitlis halkını dolaşırdı⁵⁴⁵.

2.5.1. Adalet Partisi Milletvekili Abidin İnan Gaydalı’nın 5. Dönem Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri

1977 seçimlerinden sonra yine partisi AP’den Bitlis milletvekili seçilen Gaydalı, Meclis’te üçüncü kez Bitlis milletvekili olarak yer almıştır. Bitlis Milletvekili Gaydalı, Meclis’in 1 Ağustos 1977 tarihli birleşiminde Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu Hakkında Anayasanın 103. Maddesi Uyarınca yapılan güven oylamasına kabul oyu vermiştir⁵⁴⁶. Bu oylamadan sonra Meclis’in Aralık 1977 tarihli birleşiminde ülkenin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve politik ortam konularında gündem dışı konuşan⁵⁴⁷ Gaydalı, MM’nin 15.12.1977 tarihli birleşiminde Tarım, Orman ve Köy İşleri Komisyonu üyeliğine seçilmiştir⁵⁴⁸. Meclis’te görev yaptığı dönemlerde farklı komisyonlarda yer alan Gaydalı’nın, bu komisyonlarda aktif olarak faaliyetlerde bulunduğu Meclis kayıtlarından anlaşılmaktadır.

⁵⁴⁴ AP devrinde yaşamış 1950 Tatvan doğumlu Mehmet Raşit Ilgar ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁵⁴⁵ AP devrinde yaşamış 1951 Bitlis doğumlu Şerif Saruhanoğlu ile 18.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

⁵⁴⁶ MMTD, 01.08.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.213.

⁵⁴⁷ MMTD, 20.12.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.491.

⁵⁴⁸ MMTD, 15.12.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.475.

Meclis'in 17.01.1978 tarihli birleşiminde Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulun Bakanlar Kurulu hakkında yapılan güven oylamasına ret oyu vermiştir⁵⁴⁹. Gaydalı verdiği bu ret oyuyla CHP'nin karalarını desteklemediğini göstermiştir. Bu arada, söz konusu dönemde Türkiye'de hükümetler uzun ömürlü olmayıp sürekli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu da ülke genelinde siyasi bir istikrarın olmadığına işaretler.

Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 9 Mayıs 1978 tarihli birleşiminde Bitlis tütüncülüğü hakkında gündem dışı konuşmuştur. Meclis'in aynı tarihli birleşiminde AP Millet Meclisi Grup Başkanvekili Hayrettin Tekin Toker ve 13 milletvekilinin, partizanca bir tutumla işçi sendikalarını bölmeye; yayınladığı bir genelge ile işçileri birbirine düşürerek güçlerini kırdığı ve bu suretle işçi topluluğunu anarşiye ittiği iddiasıyla, Çalışma Bakanı Bahir Ersoy hakkında Anayasanın 89. Millet Meclisi İç Tüzüğü'nün 107. Maddeleri uyarınca bir Gensoru açılmasına ilişkin önerenin gündeme alınıp alınmayacağı konusunda yapılan oylamaya kabul oyu vermiştir⁵⁵⁰.

Abidin İnan Gaydalı, Meclis'in 21 Aralık 1978 tarihli birleşiminde 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun'un başlığı ile 1, 2, 3, 4, 5, 12, 13, 14, 15, 16. Maddelerin ve ek maddelerin değiştirilmesine, bir ek madde ve bir geçici madde eklenmesine dair kanun tasarısı münasebetiyle söz almıştır⁵⁵¹. Sonrasında ise Meclis'in 21 Aralık 1978 tarihli birleşiminde Bitlis yöresinde hayvan yemi noksanlığı konusunda gündem dışı konuşmuştur⁵⁵². Bunların dışında MM'nin 15 Şubat 1979 tarihli birleşiminde tekrardan Hayvan yemi konusunda gündem dışı konuşan Gaydalı⁵⁵³, 7 Haziran 1979 tarihli birleşimde 1978 üretimi Bitlis tütün piyasası hakkında konuşmuştur⁵⁵⁴. Bu konuşmalardan da anlaşılacağı üzere Gaydalı, seçim bölgesinin sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir.

Meclis'in 11 Aralık 1979 tarihli birleşiminde Sayıştay Komisyon üyeliğine seçilen Gaydalı⁵⁵⁵, 15 gün sonra bu görevinden çekilmiştir⁵⁵⁶. Bu kararından sonra

⁵⁴⁹ MMTD, 17.01.1978. cilt: 2, toplantı 1, s.344.

⁵⁵⁰ MMTD, 09.05.1978. cilt: 5, toplantı 1, s.536,573.

⁵⁵¹ MMTD, 24.12.1978. cilt: 8, toplantı 2, s.90.

⁵⁵² MMTD, 21.12.1978. cilt: 8, toplantı 2, s.57.

⁵⁵³ MMTD, 15.02.1979. cilt: 9, toplantı 2, s.738.

⁵⁵⁴ MMTD, 07.06.1979. cilt: 12, toplantı 2, s.597.

⁵⁵⁵ MMTD, 11.12.1979. cilt: 13, toplantı 3, s.351.

Gaydalı, Meclis'in 15 Ocak 1980 tarihli birleşiminde Kamu Güvenliğine ve Kolluk Hizmetlerine İlişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi hakkında kanun tasarısının çerçeve 4. Maddesine kabul oyu vermiştir⁵⁵⁷.

2.5.2. Milli Selamet Partisi Milletvekili Muhyettin Mutlu'nun 5. Dönem Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

1977 seçimlerinden sonra ikinci kez Bitlis milletvekili seçilen Muhyettin Mutlu, Meclis'te bu kez MSP sıralarında oturmuştur. MSP Milletvekili Mutlu, Meclis'in 27 Aralık 1977 tarihli birleşiminde, Başbakan Süleyman Demirel başkanlığındaki Bakanlar Kurulu hakkında verilen gensorunun gündeme alınıp alınmayacağı konusunda kabul oyu kullanmıştır⁵⁵⁸. Meclis'in 3 Temmuz 1977 tarihli birleşiminde Başbakan Bülent Ecevit tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında, Anayasanın 103 ve içtüzüğün 105. Maddeleri gereğince yapılan güven oylamasında ret oyu kullanmıştır⁵⁵⁹. 1 Ağustos 1977 tarihli birleşimde ise Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında Anayasanın 103. Maddesi uyarınca yapılan güven oylamasında kabul oyu kullanmıştır⁵⁶⁰. Mutlu, verdiği bu kabul oyu ile AP'nin kararlarını desteklediğini göstermiştir.

Meclis'in 15 Aralık 1977 tarihli birleşiminde Sayıştay Komisyonu üyeliğine seçilen Muhyettin Mutlu⁵⁶¹, MM'nin 31 Aralık 1977 tarihli birleşiminde Başbakan Süleyman Demirel başkanlığındaki Bakanlar Kurulu hakkında verilen gensorunun görüşülmesi sırasında verilen güvensizlik ve güven istemi önergelerine kabul oyu vermiştir⁵⁶². Aynı şekilde Meclis'in 18 Mayıs 1978 tarihli birleşiminde; 13 Temmuz 1965 Tarih ve 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkındaki Kanun'a, 3 ek madde ile geçici 7. Maddeye bir fıkra ve bir geçici madde eklenmesine dair kanun

⁵⁵⁶ MMTD, 27.12.1977. cilt: 13, toplantı 3, s.506.

⁵⁵⁷ MMTD, 15.01.1980. cilt: 13, toplantı 3, s.725.

⁵⁵⁸ MMTD, 27.12.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.653.

⁵⁵⁹ MMTD, 03.07.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.78.

⁵⁶⁰ MMTD, 01.08.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.213.

⁵⁶¹ MMTD, 15.12.1977. cilt: 1, toplantı 1, s.474.

⁵⁶² MMTD, 31.12.1977. cilt: 2, toplantı 1, s.117.

tasarısına ret oyu vermiştir⁵⁶³. Meclis'in aynı tarihli birleşiminde; AP Grubu adına Grup Başkanı Süleyman Demirel ve 81 milletvekilinin eğitimi millilikten uzaklaştırdığı, eğitim ve öğretim kurumlarında can güvenliğini sağlayamadığı, öğretmen ve idarecilere partizanca baskılar yapıldığı iddiasıyla Anayasanın 89. MM İçtüzüğü'nün ise 107. Maddeleri uyarınca Bakanlar Kurulu hakkında bir Gensoru açılmasına ilişkin önerenin 11/6 gündeme alınıp alınmayacağı konusunda kabul oyu vermiştir⁵⁶⁴.

Muhyettin Mutlu, Meclis'in 25 Kasım 1979 tarihli birleşiminde Başbakan Süleyman Demirel tarafından kurulan Bakanlar Kurulu hakkında yapılan güven oylamasında kabul oyu kullanmıştır⁵⁶⁵. Meclis'in 11 Aralık 1979 tarihli birleşiminde Sayıştay Komisyon üyeliğine seçilmiştir⁵⁶⁶. Hemen akabinde Meclis'in 26 Haziran 1980 tarihli birleşiminde Bakanlar Kurulu hakkındaki (11/64) esas numaralı gensoru önergesinin gündeme alınıp alınmaması hususunda yapılan oylamaya kabul oyu vermiştir⁵⁶⁷. Bunun gibi Meclis'in 2 Temmuz 1980 tarihli birleşiminde Başbakan Süleyman Demirel Başkanlığında ki Bakanlar Kurulu ile ilgili gensorunun görüşülmesi sırasında verilen güven istemi ve güvensizlik önergelerine kabul oyu vermiştir⁵⁶⁸. Bunlardan da açık bir biçimde anlaşılacağı üzere Mutlu, ikinci döneminde de Meclis'te Bitlis hakkında herhangi bir konuyu ele almamış ve önceki dönemde olduğu gibi parlamentoda çok fazla varlık gösteren bir milletvekili olamamıştır.

⁵⁶³ MMTD, 18.05.1978. cilt: 6, toplantı 1, s.90.

⁵⁶⁴ MMTD, 18.05.1978. cilt: 6, toplantı 1, s.94,96.

⁵⁶⁵ MMTD, 25.11.1979. cilt: 13, toplantı 3, s.227.

⁵⁶⁶ MMTD, 11.12.1979. cilt: 13, toplantı 3, s.351.

⁵⁶⁷ MMTD, 24.06.1979. cilt: 16, toplantı 3, s.460.

⁵⁶⁸ MMTD, 02.07.1980. cilt: 16, toplantı 3, s.558.

2.5.3. Adalet Partisi Bitlis Cumhuriyet Senatörü Mehmet Sedat Özcan'ın Hayatı ve Cumhuriyet Senatosu'ndaki (C4) Faaliyetleri (1979-1980)

1936'da Muş'un Varto ilçesinde doğan Mehmet Sedat Özcan'ın, babası Fikri Bey Annesi ise Zinnet Hanımdır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Özcan az düzeyde Fransızca bilmektedir. Ankara Adliyesi İcra Tetkik Memuru, Çalışma Bakanlığı ve T.C. Emekli Sandığı Memurluğu, serbest avukatlık ve Cumhuriyet Senatosu Bitlis Üyeliği gibi görevlerde bulunan Özcan evli bir çocuk babasıdır⁵⁶⁹.

Bitlis senatörü olarak Senato'da görev yapmaya başlayan Mehmet Sedat Özcan, Senato'nun 27 Ekim 1979 tarihli birleşiminde CS Tasnif Heyetine seçilmiştir⁵⁷⁰. Tasnif heyetinde yer alan Özcan, Senato'nun 25 Aralık 1979 tarihli birleşiminde Adli Tıp Kurumları Kanunu tasarısına kabul oyu vermiştir⁵⁷¹. Aynı şekilde Senato'nun 5 Şubat 1980 tarihli birleşiminde 1980 yılı Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bütçe kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁵⁷².

Mehmet Sedat Özcan, Senato'nun 6 Şubat 1980 tarihli birleşiminde 1980 yılı Tekel Genel Müdürlüğü Bütçe kanun tasarısına kabul, yine aynı tarihli birleşimde 1980 yılı Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı Bütçe kanun tasarısına kabul⁵⁷³; 7 Şubat 1980 tarihli birleşimde 1980 yılı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü Bütçe kanun tasarısına kabul⁵⁷⁴; 8 Şubat 1980 tarihli birleşimde 1980 yılı Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Bütçe kanun tasarısına kabul⁵⁷⁵; 9 Şubat 1980 tarihli birleşiminde 1980 yılı Diyarbakır Üniversitesi Bütçe kanunu tasarısına kabul⁵⁷⁶; 10 Şubat 1980 tarihli birleşimde 1980 yılı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü Bütçe kanunu tasarısına kabul⁵⁷⁷; 11 Şubat

⁵⁶⁹ TBMM Albümü, 1960-1983, c. IV, s.1775.

⁵⁷⁰ CSTD, 27.11.1979, cilt:46, toplantı 19, s.224.

⁵⁷¹ CSTD, 25.12.1979, cilt:44, toplantı 19, s.416.

⁵⁷² CSTD, 05.02.1980, cilt:45, toplantı 19, s.253.

⁵⁷³ CSTD, 06.02.1980, cilt:45, toplantı 19, s.361-363.

⁵⁷⁴ CSTD, 07.02.1980, cilt:45, toplantı 19, s.481.

⁵⁷⁵ CSTD, 08.02.1980, cilt:45, toplantı 19, s.606.

⁵⁷⁶ CSTD, 09.02.1980, cilt:46, toplantı 19, s.171.

⁵⁷⁷ CSTD, 10.02.1980, cilt:46, toplantı 19, s.301.

1980 tarihli birleşimde ise 1980 yılı Devlet Üreme Çiftlikleri Genel Müdürlüğü Bütçe kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁵⁷⁸.

Mehmet Sedat Özcan'ın, Senato'nun 20 Mart 1980 tarihli birleşiminde Jandarma Genel Komutanlığının Yeniden Teşkilatlanması, Modern Silah, Araç ve Gereçlerle Donatılması Amacıyla İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı Gelecek Yıllara Geçici Yüklenmelere Girişme Yetkisi Verilmesi Hakkındaki 1632 sayılı Kanun'un 1. 2. Ve 5. Maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun tasarısına kabul oyu vermiştir⁵⁷⁹. Buraya kadar olan bilgilerden Mehmet Sedat Özcan'ın Senato'da herhangi bir konuda konuşmasının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

2.6. Mahalli Seçimler

Türk siyasi tarihinin çok önemli bir aşamasını oluşturan 1961 ile 1980 yılları arasında toplamda dört adet mahalli seçim yapılmıştır. Bu seçimler sırasıyla 1963, 1968, 1973 ve 1977 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde Bitlis'teki siyasi partilerin hem belediye başkanları hem de il genel meclis üyeleri seçilmiştir. Bu kısımda söz konusu tarihlerde yapılan belediye başkanlığı seçimleri üzerinde durulacaktır.

2.6.1. 1963 Mahalli Seçimleri

17 Kasım 1963'te yapılan mahalli seçimler için Bitlis'te siyasi partiler tarafından aday tespitleri yapılmış ve aday olmak isteyenler, partilerin il ya da ilçe başkanlıklarına müracaat etmişlerdir. Adaylık için belirlenen sürenin dolmasından sonra, siyasi parti teşkilatları mahalli seçimler için kendi adaylarını belirleyemeye başlamışlardır⁵⁸⁰. Bu süreçte AP içinde yaşanan birtakım sorunlardan dolayı Bitlis AP İl İdare Kurulu üyelerinden üçte ikisi istifa etmiştir. Bu nedenle AP, Bitlis il merkezinden aday gösterememiştir⁵⁸¹. AP'nin Bitlis'ten aday göstermemesi diğer

⁵⁷⁸ CSTD, 11.12.1980, cilt:46, toplantı 19, s.436.

⁵⁷⁹ CSTD, 20.03.1980, cilt:47, toplantı 19, s.34.

⁵⁸⁰ Bitlis Gazetesi, 30 Eylül 1963, sayı: 2973, s.1.

⁵⁸¹ Bitlis Gazetesi, 7 Ekim 1963, sayı: 2979, s.1.

partilerin lehine olmuştur. Zira AP'ye gidebilecek oyların büyük bir kısmı diğer merkez sağ partilerine gitmiştir.

Seçimlerden önce YSK, siyasi partilerin kendi adaylarını 13 Ekim 1963 Pazar gününe kadar belirlemesi ve belirledikleri adayı en geç 17 Ekim saat 17.00'a kadar ilçe seçim kuruluna bildirmesi kararını almıştır⁵⁸².

Bu süreçte AP'de olduğu gibi YTP'de de bir sorun yaşanmıştır. YTP'den Bitlis belediye başkan adayı olan Abdullah Okumuş, hem YTP'den hem de adaylıktan istifa etmiştir⁵⁸³. Okumuş'un istifası üzerine YTP Bitlis İl Başkanlığı, yeni bir belediye başkan adayı arayışına girmiştir.

Bitlis'te aday belirleme sürecinde yaşanan bu sorunlar halledildikten sonra siyasi partiler adaylarını belirleyip YSK'ya bildirmişlerdir. Buna göre CHP Bitlis İl Başkanlığı; belediye başkan adayı olarak Bitlis gazetesinin sahibi Adil Şerefhanoglu'nu, Bitlis il genel meclis üyeliği için de tüccar Cemil Okumuş, çiftçi Behçet Menteş ve çiftçi Ali Özdemir'i belirlemiştir. YTP Bitlis teşkilatı ise belediye başkan adayı olarak tüccar Seyfettin Karabaş'ı, Bitlis il meclis üyeliği için de DP Bitlis Eski İl Başkanı Paşo Barut, emekli memur Ahit Eren ve nakliyecisi Abdurrahman Ütücü'yü seçmiştir.

Seçim sürecinde sadece il merkezinde değil ilçelerde de siyasi partilerin teşkilatlarının bazı sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Örneğin seçim öncesinde İstifa eden Tatvan YTP İlçe Teşkilatı AP'ye katılmıştır. Tatvan'da AP'den Kemal Dernek, CHP'den Şeyhmus Zırhlı, CKMP'den de Hasan Sağnıç belediye başkan adayı olarak gösterilmiştir. Ayrıca Cerkez Barut, Celal Geboloğlu, Rıza Candan ve Cemil Öz ise belediye başkanlığı için Tatvan'dan bağımsız aday olmuşlardır⁵⁸⁴. Bu arada YTP Bitlis belediye başkan adayı Seyfettin Karabaş 22 Ekim 1961'de hem adaylıktan hem de partisinden istifa etmiştir⁵⁸⁵. YSK Bitlis İl Başkanlığı, CHP tarafından belirlenen Adil Şerefhanoglu'nun adaylığını kabul etmiştir⁵⁸⁶. Bunun üzerine Bitlis Yeni Dideban gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ecvet Geboloğlu,

⁵⁸² Bitlis Gazetesi, 12 Ekim 1963, sayı: 2984, s.1.

⁵⁸³ Bitlis Gazetesi, 16 Ekim 1963, sayı: 2987, s.1.

⁵⁸⁴ Bitlis Gazetesi, 19 Ekim 1963, sayı: 2990, s.1.

⁵⁸⁵ Bitlis Gazetesi, 22 Ekim 1963, sayı: 2992, s.1.

⁵⁸⁶ Bitlis Gazetesi, 28 Ekim 1963, sayı: 2997, s.1.

adaylıktan istifa eden Seyfettin Karabaş'ın yerine YTP Bitlis belediye başkan adaylığı için İlçe Seçim Kuruluna müracaatta bulunmuştur⁵⁸⁷. Yerel gazetelerden elde edilen bilgilere göre, Abdullah Okumuş'tan sonra Seyfettin Karabaş'ında hem adaylıktan hem de partisinden istifa etmesi, Bitlis halkı arasında büyük bir şaşkınlık yaratmıştır.

Bitlis Merkez İlçe Seçim Kurulu, 29 Ekim'de başlamasına karar verdiği seçim propagandaları için Bitlis Ulu Cami ile Halk Eczanesi arasında ki PTT'ye tahsis edilen araziye belirlemiştir⁵⁸⁸. Bu karardan sonra seçim çalışmalarına başlayan Bitlis belediye başkan adayları halk ile sık sık yemekte ve çayda bir araya gelmişlerdir⁵⁸⁹. Böylece belediye başkan adayları, halk ile bir araya gelerek kendilerini halka tanıtmaya ve anlatmaya çalışmışlardır.

6 Kasım'da Tatvan konuşan CHP Tatvan belediye başkan adayı Şeyhmus Zırlı şunları söylemiştir: *"Aziz dinleyicilerim, Bizim CHP olarak İnandığımız şey şudur ki vatandaşımız hangi rol ve mevkide olursa olsun vereceği samimi oylarla kendisine hizmet edecek kişileri iş başına getirecektir"*⁵⁹⁰. Bu şekilde halka hizmet edecekleri izlenimini vermeye çalışan CHP toplumun her kesiminden oy almak istemiştir.

Belediye başkanlığı için Bitlis'ten bağımsız aday olan İhsan Karayılan 8 Kasım 1961'de yaptığı mitingde, Bitlis belediye başkanı olup iş başına geldiğinde planlı kalkınma sistemine göre İller Bankası'ndan beş milyon lira alarak bir sebze hali yaptıracağını, bir dozer alarak yolları ıslah edeceğini ve bir belediye hamamı inşa ettireceğini söylemiştir⁵⁹¹. Karayılan, bu seçim vaatleri ile Bitlis halkının dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Belediye başkanı seçilirse halka maaş almadan hizmet edeceği vaadinde bulunan YTP Bitlis belediye başkan adayı Ecvet Geboloğlu, partisinin 11 Kasım'da yaptığı mitinde konuşmuş ve şunları söylemiştir: *"Ben diğer aday arkadaşlar gibi bu memleketin yollarını asfalt yapacağım, bu memlekete hamam yaptıracağım"*

⁵⁸⁷ Yeni Dideban Gazetesi 25 Ekim 1963, sayı 1259, s.1.

⁵⁸⁸ Tasviri Efkâr Gazetesi, 30 Ekim 1963, sayı: 1860, s.1.

⁵⁸⁹ Tasviri Efkâr Gazetesi, 2 Kasım 1963, sayı: 1858, s.1.

⁵⁹⁰ Bitlis Gazetesi, 7 Kasım 1963, sayı: 3005, s.1.

⁵⁹¹ Tasviri Efkâr Gazetesi, 9 Kasım 1963, sayı: 1866, s.1.

demiyorum. Bu memleketin bir evladı olduğum için bu memleketin dertlerini en az sizin kadar biliyorum. Bu dertleri dile getirmek kolay, yapmak zordur. Aynası iştir kişinin lafa bakılmaz prensibiyle işleri yaptığım gün sizlere cevap vermiş olacağım bu halk laf değil hizmet görmek istiyor⁵⁹²”. Geboloğlu bu konuşmasıyla Bitlisli halktan biri olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Seçim propagandaları kapsamında Devlet Bakanı Vefik Pirinci ve CHP Bitlis Milletvekili Müştak Okumuş’un da katılımıyla CHP Bitlis İl Başkanlığı tarafından 13 Kasım’da bir miting düzenlemiştir. Mitingde konuşan Pirinci ve Okumuş partilerinin vaatlerini sıralayarak seçimi kazanmaları durumunda Bitlis’te belediye başkanlığı anlamında neler yapacaklarını ifade etmiştir. Seçim propagandaları için son gün olan 13 Kasım’da konuşan YTP belediye başkan adayı Ecvet Geboloğlu ise CHP adayı Adil Şerefhanoglu hakkında şunları söylemiştir: *“Gemiye kaptan lazım diyenleri; hile ve dalavere ile kandırıp kaptan olan CHP’nin adayı, bir buçuk yıl süren kaptanlığının sonunda gemiyi karaya oturtmuş ve bir daha kaptan olamamıştır. Madem tecrübeli bir kaptana ihtiyaçları vardı neden sekiz yıl hizmet görmüş olan Abdullah Okumuş’un karşısına çıktılar. Şahsi meselelerin politikaya karıştırılmasını istemeyenler şahsımı hedef almıştır⁵⁹³”.*

17 Kasım 1963 tarihinde yapılan seçimler sonucunda CHP adayı Adil Şerefhanoglu Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. Seçimler sonucunda il merkezinde CHP 2.571 ve YTP 1.150 oy almıştır. İl merkezi dışında belediye başkanlığı seçimlerini Tatvan’da CHP adayı Şeyhmuz Zırlı, Adilceviz’de CHP İlçe Başkanı Sıtkı Subaşı, Ahlat’ta bağımsız aday Celal Sümer, Mutki’de YTP adayı Faik Çukur ve Hizan’da da YTP adayı Adil Özdemir kazanmıştır⁵⁹⁴. Şerefhanoglu ile beraber Bitlis belediyesinde CHP dönemi başlamıştır. Seçim sonuçlarından da açık bir biçimde görülebileceği üzere Bitlis genelinde belediye başkanlıklarının çoğunu CHP Bitlis İl Teşkilatlıları kazanmıştır.

⁵⁹² Tasviri Efkâr Gazetesi, 12 Kasım 1963, sayı: 1868, s.1.

⁵⁹³ Tasviri Efkâr Gazetesi, 14 Kasım 1963, sayı: 1872, s.1.

⁵⁹⁴ Bitlis Gazetesi, 18 Kasım 1963, sayı: 3013, s.1.

17 Kasım 1963'te yapılan mahalli seçimlerde belediye başkanlığında olduğu gibi il genel meclisi seçimlerinde de CHP başarılı bir grafik çizmiştir. Bu çerçevede CHP Bitlis İl Genel Meclisi üyeliğine seçilen kişiler aşağıda sıralanmıştır⁵⁹⁵.

CHP Bitlis İl Genel Meclisi Üyeleri

- Maşallah Kazancı (tüccar)
- Kamil Tınar (gömlekçi)
- Cemil Oto (tüccar)
- Maşallah Karaoğlu (tüccar)
- Fadıl Bozkurt (tüccar)
- Kemal Şerbetçi (tüccar)
- Sıdık Öndoğan (tüccar)
- Sefer Ayyıldız (tüccar)
- Reşit Kalkancıoğlu (bakkal)
- Celal Güney (müteahhit)
- Hamit Gencan (müteahhit)
- Fettah Seyyidoğlu (tuhafiyeci)
- Nizam Nasır (komisyoncu)
- Ziya Atok (makinist)
- İsmail Zülfikar (tüccar)
- İsmail Sezer (tüccar)
- Abdülkerim Gerdan (kasap)

Bitlis İl Genel Meclisi üyeliğine YTP'den seçilen kişiler aşağıda sıralanmıştır⁵⁹⁶

YTP Bitlis İl Genel Meclisi Üyeleri

- Talat Geboloğlu (müteahhit)
- Veysi Nasır (tüccar)
- Vehbi Çelebi (gazeteci)

⁵⁹⁵ Bitlis Gazetesi, 19 Kasım 1963, sayı: 3014, s.1.

⁵⁹⁶ Bitlis Gazetesi, 19 Kasım 1963, sayı: 3014, s.1.

- Kemal Günayan (tüccar)
- İhsan Öndoğan (kuyuncu)
- Ekrem Çavuşoğlu (müteahhit)

Yukarıda sıralananlar ilçelerden seçilerek il genel meclis üyesi olamaya hak kazanan kişilerdir. Bunun dışında Bitlis merkezde CHP 5.004 ve YTP 6.725 oy almıştır. Bu sonuçlarla CHP'den Cemil Okumuş, YTP'den ise Paşa Barut ve Abit Eren Bitlis il genel meclisi üyesi seçilmişlerdir⁵⁹⁷. Seçimler sonucunda Bitlis'in hem belediye başkanı hem de il genel meclis üyeleri belirlenmiştir. Bitlis belediye başkanı seçilen Adil Şerefhanoglu görevine 22 Kasım 1963 'te başlamıştır⁵⁹⁸. CHP'nin bu seçimlerde ciddi bir başarı elde etmesinde YTP içerisinde yaşanan istifalar ve AP'nin belediye başkanlığı için Bitlis'ten aday göstermemesinin ciddi bir etkisinin olduğu düşünülebilir.

2.6.2. 1968 Mahalli Seçimleri

1963'ten yapılan mahalli seçimlerden beş yıl sonra 1968'de yeniden mahalli seçimler yapılmıştır. 1963'e oranla bu seçimlere katılan parti sayılarında da artışlar olmuştur. Seçimler öncesinde Bitlis CHP Belediye Başkanı Adil Şerefhanoglu, seçimlere bağımsız belediye başkan adayı olarak katılacağını açıklamıştır⁵⁹⁹. Adil Şerefhanoglu'nun bağımsız aday olacağını açıklamasından sonra Bitlis'teki diğer siyasi partiler de belediye başkanı ve il genel meclisi üyesi adaylarını belirlemeye başlamıştır.

Bitlis'teki siyasi partilerin teşkilatları tarafından 29 Nisan 1968'de Bitlis ve çevresinde belediye başkanı, belediye meclisi ve il genel meclisi üyeliği için ön seçim yapılmıştır. Bitlis'te belediye başkan adayı olarak AP'den gazeteci Mehmet Kumaşçıoğlu, bağımsızdan Ziya Şerefhanoglu ve daha önceden aday olacağını açıklayan Adil Şerefhanoglu aday olmuştur. İl genel meclis üyeliği için yapılan ön seçimlerinde AP'de 41 oy alan İhsan Barut birinci, 34 oy alan Abdullah Okumuş ikinci, 25 oy alan Mehmet Emin Ergüç ise üçüncü aday seçilmiştir. CHP'de 28 oy

⁵⁹⁷ Bitlis Gazetesi, 19 Kasım 1963, sayı: 3014, s.1.

⁵⁹⁸ Bitlis Gazetesi, 23 Kasım 1963, sayı: 3018, s.1.

⁵⁹⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 12 Nisan 1968, sayı: 846, s.1.

alan Memduh Yetişkin birinci, 26 oy alan Maşallah Kara ikinci, 18 oy alan Ali Nasır ise üçüncü aday seçilmiştir⁶⁰⁰.

Tatvan'da belediye başkanlığı için AP'den Ahmet Özgür, CHP'den Besim Karaman, YTP'den Kazım Oto, bağımsızdan ise Çerkez Barut; il genel meclis üyeliği için AP'den Agit Demir, CHP'den Tayyip Sağcı ve Muhittin Çeliker, YTP'den ise Alaattin Akkün ve Ali Adalmış aday olarak belirlenmiştir. Bu seçimler dolayısıyla Ahlat'ta belediye başkanlığı için AP'den Mevlüt Aydoğan, bağımsızdan ise Sıtkı Sayın ve Celal Sümer; il genel meclis üyeliği için Tahsin İlhan ve Hulusi Akpolat aday olmuşlardır. Adilcevaz'da belediye başkanlığı için AP'den Ahmet Hınıs, CHP'den Sıtkı Subaşı, YTP'den ise Nimet Müftüoğlu aday olarak belirlenmiştir. Adilcevaz'da il genel meclis üyeliği için AP'den Ahmet Çavuşoğlu aday olarak gösterilmiş iken; Hizan'da ise belediye başkanlığı için Adil Özdemir aday olmuştur. Hizan'da il genel meclis üyeliği için AP'den Rüstem Özdemir; Mutki'de belediye başkanlığı için Gülmehmet Yoldaş, bağımsızdan ise Faik Gülmez belirlenmiş iken; il genel meclis üyeliği için AP'den M. Şerif Geylani, CHP'den ise Ramazan Erçelik aday olmuştur⁶⁰¹. Bu durum, Bitlis merkezde olduğu gibi Bitlis'in ilçelerinde de partilerin aday belirleme sürecinde ciddi bir çalışma içerisinde olduklarını göstermektedir.

Bitlis'te seçim propagandaları kapsamında 16 Mayıs 1968 tarihinde ilk Seçim konuşmasını, Bitlis Bağımsız belediye başkan adayı Adil Şerefhanoglu yapmıştır. Şerefhanoglu konuşmasında: Dedelerinin ve babalarının hizmet ettiği bu şehre şimdi kendisinin hizmet ettiğini ve ilerleyen dönemlerde de yine bu şehre hizmet etmek istediğini söylemiş ve belediye başkanlığı döneminde yaptığı hizmetleri anlatmıştır. Bu etkinlikten bir gün sonra ise AP Bitlis İl Başkanlığı tarafından büyük katılımın olduğu bir miting yapmıştır. Mitingde söz alan Bitlis AP İl Başkanı Abidin İnan Gaydalı, Bitlis için ihmal edilen hizmetlerin iktidar eliyle giderileceğini söylemiştir. Gaydalı'dan sonra söz alan Bitlis AP belediye başkan adayı Mehmet Kumaşçı, seçim yatırımı yapmak amacıyla seçim arifesinde çalışmalara başlayan belediyenin geçen üç yıl içerisinde hiçbir iş yapmadığını

⁶⁰⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 30 Nisan 1968, sayı: 861, s.1.

⁶⁰¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 29 Nisan 1968, sayı: 860, s.1.

belirtmiştir. Kumaşçıoğlu sözlerinin devamında ben belediye başkanlığına maaş için değil hizmet için talibim eğer hizmet edemezsem bu görevden istifa edeceğim demiştir. Daha sonra söz alan AP Bitlis Senato adayı Orhan Kürümoğlu halka “*Bahtı kara Bitlisliler*” şeklinde hitap etmiş, Bitlis’in eski milletvekili ve senatörlerinden şikâyet etmiştir⁶⁰².

Seçim propagandası kapsamında Bitlis AP belediye başkan adayı Mehmet Kumaşçıoğlu ve bağımsız belediye başkan adayı Adil Şerefhanoglu, Kurubulak kahvehanelerinde konuşmalar yapmıştır⁶⁰³. Siyasi parti adayları, halkın toplu halde bulunduğu kahvehaneleri seçmiş ve bu yolla çok fazla kişiye ulaşmak istemişlerdir. Esasında yöntem son derece doğrudur. Seçimler süresince ne kadar çok kişiye ulaşılabilirse, o kadar çok seçmen kazanılmış olur.

Seçim çalışmaları için Doğu gezisine çıkan CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit 22 Mayıs’ta Bitlis’e gelmiş ve CHP Bitlis İl Başkanlığı binasında partililerle buluşmuştur⁶⁰⁴. Ecevit’in CHP Bitlis İl Başkanlığını ziyareti, partililer tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bu arada 23 Mayıs’ta Bitlis Ulu Cami önünde miting yapan bağımsız aday Adil Şerefhanoglu’nun konuşmasında AP’lilerin şahıslarını hedef alması halk tarafından hoş karşılanmamıştır⁶⁰⁵. 25 Mayıs’ta bir miting düzenleyen AP’li adaylar, bağımsız aday Adil Şerefhanoglu’nun kendi şahıslarını hedef alan konuşmalarına cevap vermiştir⁶⁰⁶. Seçimlere az bir süre kala siyasi parti adaylarının birbirlerinin şahsını hedef alan konuşmalar yapması siyasi havayı germiştir. Bu da, Bitlis’in yerel gazetelerine yansımıştır.

2 Haziran 1968’de senato kısmi seçimi, milletvekili ara seçimi, il genel meclisi ve belediye başkanlığı seçimleri yapılmıştır. Bitlis’te belediye başkanlığı seçimini aldığı 2.210 oyla AP adayı Mehmet Kumaşçıoğlu kazanmıştır. Bağımsız adaylar Adil Şerefhanoglu 1.860 oy, Maşallah Kara 394 oy ve Selahattin Tınar ise sadece 72 oy almıştır⁶⁰⁷. Senato seçimini de yine AP adayı Orhan Kürümoğlu,

⁶⁰² Bitlis Birlik Gazetesi, 18 Mayıs 1968, sayı: 876, s.1.

⁶⁰³ Bitlis Birlik Gazetesi, 22 Mayıs 1968, sayı: 879, s.1.

⁶⁰⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 23 Mayıs 1968, sayı: 880, s.1.

⁶⁰⁵ Bitlis Birlik Gazetesi, 24 Mayıs 1968, sayı: 881, s.1.

⁶⁰⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 27 Mayıs 1968, sayı: 883, s.1.

⁶⁰⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 3 Haziran 1968, sayı: 889, s.1.

kazanmıştır. AP adayı Mehmet Kumaşçıoğlu'nun Bitlis belediye başkanı seçilmesiyle mevcut belediye başkanı Adil Şerefhanoglu'nun dönemi sona ermiştir.

2 Haziran 1968 tarihinde yapılan mahalli seçimler neticesinde Bitlis'teki seçim sonuçları şu şekilde olmuştur: Bitlis belediye başkanlığını AP adayı Mehmet Kumaşçıoğlu, il genel meclis üyeliğini AP'li İhsan Barut, CHP'li Memduh Yetişkin ve bağımsız aday Rahmetullah Bingöl; Tatvan'da belediye başkanlığını YTP adayı Kazım Oto, il genel meclis üyeliğini ise AP'li Nevzat Hüseyini ve YTP'li Alaattin Akgün; Ahlat'ta belediye başkanlığını bağımsız aday Sıtkı Sayın, il genel meclis üyeliğini ise AP'li Hulusi Gökbulak; Adilcevaz'da belediye başkanlığını YTP adayı Nimet Müftüoğlu, il genel meclis üyeliğini ise AP'li Ahmet Çavuşoğlu; Hizan'da belediye başkanlığını AP adayı Adil Özdemir, il genel meclis üyeliğini bağımsız aday Sultan Velet Subaşı ve son olarak Mutki'de belediye başkanlığını YTP adayı Faik Gülmez il genel meclis üyeliğini ise AP'li M. Şerif Geylani kazanmıştır⁶⁰⁸. Bu seçim sonuçlarından çok açık bir biçimde görülebileceği üzere Bitlis'te en fazla belediye başkanlığı ile il genel meclisi üyeliği elde eden parti AP olmuştur. Bu da, söz konusu seçimlerde AP'nin Bitlis'te ciddi bir başarı elde ettiğini ortaya çıkarmaktadır.

2.6.3. 1973 Mahalli Seçimleri

Her seçim döneminde olduğu gibi 1973 seçimleri için de Bitlis'te siyasi partiler aday yoklaması yapmıştır. Bu bağlamda, Bitlis'te AP ve CHP İl Başkanlıkları tarafından 11 Kasım 1973'te ön seçim yapılmıştır. Ön seçimler neticesinde CHP'de belediye başkan adaylığını Memduh Yetişkin kazanmış iken; il genel meclis üyeliği için birinci sırayı Kamil Tınar, ikinci sırayı Nazım Ersan, üçüncü sırayı ise Sıddık Hatipoğlu almıştır. AP'de mevcut belediye başkanı olan Mehmet Kumaşçıoğlu tekrardan belediye başkan adayı olarak belirlenmiş, il meclis üyeliği için yapılan seçimlerde ise üyeler ilk aşamada belirlenememiştir⁶⁰⁹. Söz

⁶⁰⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Haziran 1968, sayı: 890, s.1.

⁶⁰⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 12 Kasım 1973, sayı: 2452, s.1.

konusu durum AP Bitlis İl Başkanlığına çok sayıda başvurunun olduğunu ve bu nedenle de adaylar arasında bir anlaşmanın sağlanamadığını göstermektedir.

13 Kasım'da sona eren adaylık başvuruları neticesinde seçim kuruluna belediye başkanlığı için AP'den Mehmet Kumaşçıoğlu CHP'den Memduh Yetişkin, bağımsızlardan ise Adil Şerefhanoglu, Necati Öztekin, Cahit Bingöl ve Selahattin Tınar müracaat etmiştir⁶¹⁰. Belediye başkan adaylarının belirlenmesiyle birlikte hem partili adaylar hem de bağımsız adaylar seçim propagandalarına başlamıştır.

Seçim çalışmalarına başlayan siyasi parti adayları seçmenlerle bir araya gelmek için halkı gezmeye ve sık sık ziyaret etmeye başlamışlardır⁶¹¹. 8 Aralık'ta Bitlis Ulu Cami karşıdaki arazide ilk mitingini yapan AP adayı Mehmet Kumaşçıoğlu, partisinin propagandasını yapmış ve vaatlerini sıralamıştır⁶¹². Bu arada 1973'te yapılan genel seçimlerin yorgunluğunu üzerinden atamayan halk ve siyasi partiler, havalarında soğuk olması sebebiyle çok fazla miting yapmamışlardır.

9 Aralık 1973 Mahalli Seçimlerinin galibi bağımsız aday Adil Şerefhanoglu olmuştur. Şerefhanoglu aldığı 1.938 oyla ikinci kez Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. CHP adayı Memduh Yetişkin 1.464, AP adayı Mehmet Kumaşçıoğlu ise 1.137 oy almıştır⁶¹³. Bu seçim sonuçlarına göre Adil Şerefhanoglu beş yıl sonra yeniden Bitlis'te belediye başkanı seçilmiştir. Mevcut belediye başkanı Mehmet Kumaşçıoğlu ise ciddi bir oy kaybı yaşamıştır.

Bitlis il genel meclisi seçimlerinde AP 2.337, CHP 2.154, DP 1.527, MSP 1.542, bağımsız aday M. Emin Argüç 1.126, bağımsız aday Mehmet Çevik Bakır 3.246 ve diğer bağımsız aday Kamil İlbay ise 3.690 oy almıştır. Bu sonuçlarla il merkezinde AP 1. Sıra adayı Mehmet İşlek, HP 1. Sıra adayı Kamil Tınar, bağımsız aday Mehmet Bakır Çevik ve bağımsız aday Kamil İlbay Bitlis il genel meclis üyesi seçilmişlerdir⁶¹⁴. 1973 Belediye Başkanlığı Seçimlerini Adilcevaz'da Nimet

⁶¹⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 14 Kasım 1973, sayı: 2454, s.1.

⁶¹¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Aralık 1973, sayı: 2471, s.1.

⁶¹² Bitlis Birlik Gazetesi, 8 Aralık 1973, sayı: 2476, s.1.

⁶¹³ Bitlis Birlik Gazetesi, 10 Aralık 1973, sayı: 2477, s.1.

⁶¹⁴ Bitlis Birlik Gazetesi, 11 Aralık 1973, sayı: 2478, s.1.

Müftüoğlu, Ahlat'ta Sıtkı Sayın, Hizan'da Adil Özdemir, Mutki'de Faik Gülmez, Tatvan'da Kazım Oto, Güroymak'ta ise Rahmetullah Bingöl kazanmıştır⁶¹⁵.

2.6.4. 1977 Mahalli Seçimleri

Bitlis'te siyasi partilerin seçim hazırlıkları yaptığı tarihte, YSK da birtakım çalışmalar yapmış ve bunu kamuoyuna sunmuştur. Bu bağlamda YSK mahalli seçimler için 3 Kasım 1977'de seçim yasağı bildirgesi yayımlamıştır. Memur ve işçilerin siyasi parti adaylarına ve siyasi partilere bağış yapması ve yardım da bulunması, her türlü araç ve gereci siyasi bir partinin veya adayın emrinde çalıştırması, ziyafet vermesi ve karşılama töreni yapması yasaklanmıştır⁶¹⁶.

Bitlis'te siyasi partilerin adayları 6 Kasım'da belli olmuştur. CHP'den Muzaffer Geylani, bağımsızdan ise Mehmet Kumaşçioğlu aday olmuştur. Aday çıkarmayan AP, MSP ve MHP, bağımsız aday Mehmet Kumaşçioğlu'nu desteklemiştir⁶¹⁷. Sağ görüşlü partilerin koalisyon adayı olan ve çok sayıda partinin desteğini arkasına alan Mehmet Kumaşçioğlu, yeniden Bitlis belediye başkanlığına talip olmuştur.

Seçim çalışmaları kapsamında 29 Kasım 1977'de Bitlis'e gelen Milletvekili Muhyettin Mutlu halktan, mahalli seçimlerde Mehmet Kumaşçioğluna oy vermelerini istemiştir. Mutlu konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir: *"Eğer memleketinizi seviyorsanız oyunuzu Mehmet Kumaşçioğluna veririsiniz eğer Mehmet Kumaşçioğlu'nu seçerseniz sizlere her türlü hizmet çok kısa zamanda gelecektir"*⁶¹⁸. Mehmet Kumaşçioğlu'nun kazanabilmesi için Muhyettin Mutlu, Bitlis halkına hizmet edecekleri vaadinde bulunmuştur.

Bilindiği üzere daha önceleri yapılan mahalli ve yerel seçimlerde siyasi partiler, çok sayıda açık hava toplantıları yapmışlardı. Ancak bu seçimin kışa denk gelmesi ve havaların yağışlı olması nedeniyle açık hava mitingleri yapılamamıştır.

⁶¹⁵ Bitlis İl Yıllığı 1973, s.285,286,287,288.

⁶¹⁶ Bitlis Birlik Gazetesi, 4 Kasım 1977, sayı: 3442, s.1.

⁶¹⁷ Bitlis Birlik Gazetesi, 7 Kasım 1977, sayı: 3444, s.1.

⁶¹⁸ Bitlis Birlik Gazetesi, 30 Kasım 1977, sayı: 3354, s.1.

Bu nedenle adaylar, akşamları Bitlis merkezde kapı kapı gezmiş ve kapalı salon toplantıları düzenlemiştir⁶¹⁹.

11 Aralık 1977 seçimlerinin kazananı CHP adayı Muzaffer Geylani olmuştur. Geylani, aldığı 3.293 oyla Bitlis'in yeni belediye başkanı seçilmiştir. Seçimleri ikinci sırada tamamlayan bağımsız aday Mehmet Kumaşcıoğlu ise 1.302 oy almıştır⁶²⁰. Her ne kadar Mehmet Kumaşcıoğlu'nun arkasında birkaç siyasi partinin desteği olsa da seçimin galibi CHP adayı Mufffer Geylani olmuştur.

Belediye başkanlığını Tatvan'da, Ahlat'ta ve Hizan'da CHP, Adilcevaz'da MHP, Mutki'de ve Güroymak'ta ise bağımsız adaylar kazanmıştır. Bitlis'te İl encümen üyeliğini CHP'nin adayları M. Emin Mete ve Masum Aydın kazanmıştır. Encümen üyelerinin aldıkları oylar ise şöyledir: CHP 4.161, AP 1.503, MSP 725, Nuri Oto 670, M. Emin Argüç, 1146, M. Emin Mete 2.612, Salahattin Salim 1452, Kasım Akın 1133, Masum Aydın 1841, Sabri Dalkılıç ise 280 oy almıştır. Tatvan'da ise Encümen Üyeliğini AP, CHP ve MSP birer üyelikle aralarında paylaşmışlardır. Bitlis belediye meclisine, CHP 19, AP 5, MSP ise 2 üye vermiştir⁶²¹.

⁶¹⁹ Bitlis Birlik Gazetesi, 5 Aralık 1977, sayı: 3357, s.1.

⁶²⁰ Bitlis Birlik Gazetesi, 12 Aralık 1977, sayı: 3363, s.1.

⁶²¹ Bitlis Birlik Gazetesi, 13 Aralık 1977, sayı: 3364, s.1.

SONUÇ

Türk siyasi hayatında demokratikleşme hareketleri cumhuriyet döneminde daha da hızlanmıştır. Çok partili hayata geçiş denemeleri Mustafa Kemal Atatürk döneminde gerçekleştirilmeye çalışılmış ve başarısız olunmuştur. Çok partili hayata ilk olarak 1946 yılında geçilmiş ve Türkiye’de birçok siyasi parti kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi de 1946 yılında kurulan DP olmuştur. CHP döneminde, devletçi politikalar benimsenmekle birlikte ekonominin temeli özel girişime dayanmaktaydı. 1946 yılı itibarıyla bugün siyasal hayatta karşılaşılan özgürlük, insan hakları, hukuk devleti ve serbest piyasa ekonomisi gibi pek çok kavram ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde demokratik uygulamalar hayata geçirilirken diğer taraftan muhalif bir kesim oluşmuştur. Söz konusu gelişmelerin etkilerini Bitlis’te de görmek mümkündür.

Türkiye’de çok partili hayata 7 Ocak 1946 tarihinde DP’nin kurulmasıyla geçilmiştir. DP, 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelerek 27 yıllık CHP iktidarına son vermiştir. DP’nin 14 yıllık iktidarlık süreci 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’yle son bulmuştur. Bu darbeye demokrasi kesintiye uğramış, DP kapatılmış ve orduda tasfiyeler yapılmıştır. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmiştir. Üniversitelerde birçok öğretim üyesi görevinden uzaklaştırılmıştır. Darbeden sonra kurulan MBK, 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir.

27 yıllık CHP iktidarından sonra ülke yönetimini eline alan DP, 1950 ve 1960 arası dönemde iktidarda kalmış ve 1960 Askeri Darbesi ile kapatılmıştır. DP’nin mirasına sahip çıkmak amacıyla AP, CKMP ve YTP kurulmuş fakat halkın tercihi AP’den yana olmuştur. Bu partinin kurucusu ve ilk genel başkanı Ragıp Gümüşpala’dır. Gümüşpala başkanlığındaki AP, kısa sürede eski DP’lileri kendi çatısı altında toplamayı başarmış ve katıldığı ilk seçim olan 1961 seçimlerinde yüksek oy almış ve seçimlerden birinci parti olarak çıkan CHP ile Türk siyasal yaşamının ilk koalisyon hükümetini kurmuştur.

AP’de Ragıp Gümüşpala’dan sonra parti başkanlığına Süleyman Demirel seçilmiştir. Demirel liderliğindeki AP, 1965 seçimlerinde yüzde elliden daha fazla oy almış ve sandıktan birinci parti olarak çıkmıştır. Aynı başarıyı 1969

seçimlerinde gösteremeyen AP, oy kaybetmesine rağmen yine tek başına iktidar olmuştur.

AP'nin 1965 seçimleri ile başlayan ve 1969 seçimleri ile de güçlenen iktidarı, 1971 Askeri Muhtırası ile son bulmuştur. İnönü'den sonra CHP'nin genel başkanı Bülent Ecevit olmuştur. Ecevit karşısında istediği başarıyı elde edemeyen AP, 1973 Genel Seçimlerinde ve 1977 Genel Seçimlerinde istediği oyu alamayarak CHP'nin ardından ikinci parti olmuştur. Bu arada AP, her ne kadar seçimlerden umduğunu bulamasa da başkanlık yaptığı koalisyon hükümetleri sayesinde iktidar da kalmayı başarmıştır.

AP'nin katıldığı ve CHP karşısında başarılı olduğu ilk seçim, 1963 Yerel Seçimleridir. AP, Gümüşpala liderliğinde katıldığı bu seçimleri birinci parti olarak tamamlamış ve yüzde elliye yakın oy almıştır. 1968 Yerel Seçimlerine ise yeni genel başkan Süleyman Demirel'in başkanlığında katılan AP, neredeyse oyların yarısını almış ve seçimleri yine nde tamamlamıştır. Her ne kadar 1973 ve 1977 Yerel Seçimlerinde çok yüksek oy almamış olsa da, AP çok sayıda belediye ve meclis yeliği kazanarak yerel yönetimlerde etkili olmaya devam etmiştir.

AP'nin Bitlis'te aday göstermediği 1961 seçimlerinde CHP'den senato yeliği için Avukat Ziya şerefhanğlu, milletvekilliği için de Avukat Kenan Mümtaz Akışık ve Müştak Okumuş aday olmuştur. YTP'de ise senato yeliği için Dr. Cevdet Geboloğlu, milletvekilliği için de Nafız Giray ve Abidin İnân Gaydalı aday olmuştur. 20.647 oy alan Dr. Cevdet Geboloğlu, YTP Bitlis Cumhuriyet Senatörü, 17.244 oy alan Nafız Giray YTP Bitlis milletvekili, 17.190 oy alan Müştak Okumuş ise CHP Bitlis milletvekili seçilmiştir. AP'nin 1961 seçimlerinde Bitlis'ten aday göstermemesi CHP'nin ve YTP'nin işine yaramıştır.

1965 seçimlerinde Bitlis'ten aday gösteren AP, halktan gereken ilgiyi görmüş ve başarılı olmuştur. AP'den milletvekilliği için Cevdet Geboloğlu, aday olmuş ve aldığı 18.616 oyla AP Bitlis milletvekili seçilmiştir. Bitlis'in ikinci milletvekili ise milli bakiye sistemine göre belirlenen CHP'li Zarife Koçak olmuştur. 1965 seçimleri ile Bitlis'te AP dönemi başlamıştır.

1969 seçimlerinde Bitlis milletvekilliği için AP'den Abidin İnân Gaydalı, CHP'den ise Kenan Mümtaz Akışık aday olmuştur. Gaydalı aldığı 18.607 oyla AP

Bitlis milletvekili, Akışık ise aldığı 14.295 oyla CHP Bitlis milletvekili seçilmiştir. AP, Bitlis'te yoluna bu kez şehrin sevilen simalarından biri olan Gaydalı ile devam etmiştir.

1973 seçimlerinde AP'den milletvekilliği için tekrardan Abidin İnan Gaydalı, senato üyeliği için de Kamran İnan aday olmuştur. Gaydalı aldığı 21.182 oyla ikinci defa AP Bitlis Milletvekili, Kamran İnan ise aldığı 29.779 oyla AP Bitlis Cumhuriyet Senatörü seçilmiştir. 14.903 oy alan Muhyettin Mutlu ise Bitlis'ten bağımsız milletvekili seçilmiştir. AP, art arda gelen seçim başarılarıyla Bitlis'teki iktidarını daha da sağlamlaştırmıştır.

1977 seçimlerinde Bitlis'te adaylar değişmemiş Abidin İnan Gaydalı yine AP'den aday olmuş; Muhyettin Mutlu ise bu sefer MSP'den aday olarak belirlenmiştir. Seçimler sonrasında Gaydalı, aldığı 21.178 oyla üçüncü defa AP Bitlis milletvekili, Mutlu ise aldığı 17.013 oyla ikinci defa ama bu sefer MSP'den Bitlis milletvekili seçilmiştir. Bitlis halkı, bu sonuçlarla hem AP'yi hem de Gaydalı'yı benimsediği bir kez daha göstermiştir.

Yukarıda ifade olunduğu üzere; AP İl İdare Kurulu Üyelerinin üçte ikisi istifa ettiği için AP, 1963 Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Bitlis merkezden aday gösterememiştir. Bitlis belediye başkanlığı için CHP'den Adil Şerefhanoglu, YTP'den ise Ecvet Gebologlu, aday olmuştur. Seçimler neticesinde Şerefhanoglu, aldığı 2.571 oyla Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. Bu arada, 1961 Genel Seçimlerinde olduğu gibi 1963 Yerel Seçimlerinde de AP'nin Bitlis'ten aday göstermemesi CHP'nin işini kolaylaştırmıştır.

1968 Belediye Başkanlığı Seçimleri için partisi CHP'den istifa eden mevcut Belediye Başkanı Adil Şerefhanoglu Bitlis'ten bağımsız belediye başkan adayı olmuştur. AP ise Bitlis belediye başkan adaylığı için Mehmet Kumaşcioğlu'nu aday göstermiştir. Bitlis halkı seçimlerde kararını AP'den yana kullanmış ve Kumaşcioğlu aldığı 2210 oyla Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. AP, Bitlis'te 1965 Genel Seçimleri ile elde ettiği seçim başarısını 1968 Yerel Seçimlerinde de sürdürmüştür.

1973 Mahalli Seçimlerinde Bitlis belediye başkanlığı için AP'den Mehmet Kumaşcioğlu CHP'den Memduh Yetişkin, bağımsızdan ise Adil Şerefhanoglu aday

olmuştur. Bağımsız aday Şerefhanoglu, aldığı 1938 oyla ikinci kez Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. 1973 Yerel Seçimleri ile Bitlis'te AP belediyeçiliği sona ermiştir. 1977 Yerel Seçimlerinde ise Bitlis belediye başkanlığı için aday göstermeyen AP, seçimlerde bağımsız aday Mehmet Kumaşçioğlu'nu desteklemiştir. CHP'den aday olan Muzaffer Geylani aldığı 3293 oyla Bitlis belediye başkanı seçilmiştir. AP, Bitlis'te elde ettiği genel seçim başarısını yerel seçimlere yansıtamamıştır.

Son olarak 1961-1980 yılları arasında yapılan genel seçimlerde Bitlis'ten kazanan milletvekilleri ve senatörlerin Meclis faaliyetleri incelediğinde, bazılarının sadece Meclis toplantılarına katıldığı ve pasif bir profil çizdiği, Bazı milletvekilleri ve senatörlerin ise başarılı bir profil çizerek halka karşı olan sorumluluklarını yerine getirmek amacıyla seçim bölgelerinin sorunlarını yakından takip ettiği, bu sorunları Meclis gündemine taşıdığı ve bu sorunlara çareler arığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

A) Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 5.27.17.

Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 6.28.7.

Fon Kodu: 30.10.0.0; Yer No: 77.506.2.

Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 435.1807.1.

Fon Kodu: 30.10.1.0; Yer No: 65.403.16.

Fon Kodu: 490.1.0.0; Yer No: 62.236.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.312.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.311.1.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 1.10.2.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.278.2.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.3.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.5.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.278.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 54.329.7.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.279.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.283.7.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 48.286.1.

Fon Kodu: 30.18.1.2; Yer No: 159.13.2.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 52.313.6.

Fon Kodu: 30.1.0.0; Yer No: 47.278.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No: 47.283.7.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.3.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.2.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.4.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.5.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.6.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.7.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.8.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.282.1.

Fon Kodu: 30.1.0.0, Yer No:47.283.4.

TBMM Arşivi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)

MMTD, 15.11.1961, cilt: 1, toplantı 1, s.82.

MMTD, 02.12.1961, cilt: 1, toplantı 1, s.180.

MMTD, 12.01.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.658.

MMTD, 29.01.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.171.

MMTD, 14.02.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.376.

MMTD, 27.02.1962, cilt: 3, toplantı 1, s.641.

MMTD, 20.02.1962, cilt: 3, toplantı 1, s.74.

MMTD, 19.02.1963, cilt: 13, toplantı 2, s.429.

MMTD, 19.02.1963, cilt: 13, toplantı 2, s.520.

MMTD, 25.01.1963, cilt: 11, toplantı 2, s.319.

MMTD, 04.01.1964, cilt: 24, toplantı 8, s.200.

MMTD, 19.01.1964, cilt: 34, toplantı 4, s.873.

MMTD, 31.01.1964, cilt: 26, toplantı 3, s.192.

MMTD, 10.02.1964, cilt: 26, toplantı 3, s.464.

MMTD, 25.02.1964, cilt: 27, toplantı 3, s.874.

MMTD, 25.02.1964, cilt: 27, toplantı 3, s.882.

MMTD, 03.04.1964, cilt: 29, toplantı 3, s.323.

MMTD, 01.07.1964, cilt: 31, toplantı 3, s.412.

MMTD, 11.12.1964, cilt: 34, toplantı 4, s.2,81,111.

MMTD, 07.01.1965, cilt: 34, toplantı 4, s.555.

MMTD, 16.01.1965, cilt: 25, toplantı 3, s.145.

MMTD, 21.01.1965, cilt: 35, toplantı 4, s.109.

MMTD, 31.03.1965, cilt: 37, toplantı 4, s.720.

MMTD, 27.04.1965, cilt: 38, toplantı 4, s.271.

MMTD, 11.05.1965, cilt: 39, toplantı 4, s.38.

MMTD, 24.05.1965, cilt: 40, toplantı 4, s.405.

MMTD, 26.05.1965, cilt: 41, toplantı 4, s.44.

MMTD, 28.05.1965, cilt: 41, toplantı 4, s.248-267.

MMTD, 30.06.1965, cilt: 42, toplantı 4, s.569.

MMTD, 07.07.1965, cilt: 43, toplantı 4, s.132.

MMTD, 01.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.69.

MMTD, 11.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.328.

MMTD, 19.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.347.

MMTD, 19.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.350.

MMTD, 30.11.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.415.

MMTD, 15.12.1965, cilt: 1, toplantı 1, s.563.

MMTD, 27.12.1965, cilt: 2, toplantı 1, s.66.

MMTD, 27.12.1965, cilt: 2, toplantı 1, s.62, 66,70.

MMTD, 10.01.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.295.

MMTD, 10.01.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.333.

MMTD, 04.02.1966, cilt: 2, toplantı 1, s.541.

MMTD, 28.02.1966, cilt: 4, toplantı 1, s.822.

MMTD, 05.03.1966, cilt: 5, toplantı 1, s.97.

MMTD, 08.04.1966, cilt: 5, toplantı: 1, s.681.

MMTD, 20.04.1966, cilt: 6, toplantı 1, s.14.

MMTD, 09.12.1966, cilt: 9, toplantı 2, s.455.

MMTD, 15.02.1967, cilt: 13, toplantı 2, s.94.

MMTD, 17.02.1967, cilt: 13, toplantı 2, s.375.

MMTD, 28.02.1967 cilt: 14, toplantı 2, s.814.

MMTD, 07.02.1968, cilt: 24, toplantı 8, s.321.

MMTD, 12.02.1968, cilt: 24, toplantı 3, s.409.

MMTD, 30.01.1969, cilt: 31, toplantı 4, s.660.

MMTD, 04.02.1969, cilt: 32, toplantı 4, s.199,203.

MMTD, 15.05.1969, cilt: 36, toplantı 4, s.523.

MMTD, 19.11.1969, cilt: 1, toplantı 1, s.192,200.

MMTD, 28.11.1969, cilt: 1, toplantı 1, s.311.

MMTD, 23.01.1970, cilt: 2, toplantı 1, s.332.

MMTD, 06.03.1970, cilt: 3, toplantı 1, s.364.

MMTD, 19.03.1970, cilt: 12, toplantı 2, s.341.

MMTD, 13.04.1970, cilt: 4, toplantı 1, s.269.

MMTD, 23.05.1970, cilt: 5, toplantı 1, s.301.

MMTD, 24.12.1970, cilt: 9, toplantı 2, s.441.

MMTD, 03.02.1971, cilt: 10, toplantı 2, s.532.

MMTD, 12.02.1971, cilt: 10, toplantı 2, s.551.

MMTD, 19.02.1971, cilt: 11, toplantı 2, s.636.

MMTD, 01.03.1971, cilt: 12, toplantı 2, s.33.

MMTD, 10.05.1971, cilt: 13, toplantı 2, s.244.

MMTD, 14.05.1971, cilt: 13, toplantı 2, s.437.

MMTD, 26.06.1971, cilt: 15, toplantı 2, s.25.

MMTD, 18.08.1971, cilt: 16, toplantı 2, s.741.

MMTD, 15.12.1971, cilt: 19, toplantı 3, s.425.

MMTD, 07.01.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.99.

MMTD, 12.01.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.163.

MMTD, 07.02.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.589.

MMTD, 09.02.1972, cilt: 20, toplantı 3, s.624.

MMTD, 19.02.1972, cilt: 21, toplantı 3, s.332.

MMTD, 03.03.1972, cilt: 23, toplantı 3, s.43.

MMTD, 06.04.1972, cilt: 23, toplantı 3, s.492.

MMTD, 13.10.1972, cilt: 27, toplantı 3, s.315.

MMTD, 23.10.1972, cilt: 28, toplantı 3, s.156.

MMTD, 29.11.1972, cilt: 29, toplantı 4, s.249.

MMTD, 08.12.1972, cilt: 29, toplantı 4, s.587.

MMTD, 22.12.1972, cilt: 30, toplantı 4, s.697

MMTD, 28.12.1972, cilt: 31, toplantı 4, s.207.

MMTD, 24.01.1973, cilt: 32, toplantı 4, s.291.

MMTD, 29.01.1973, cilt: 32, toplantı 4, s.533.

MMTD, 14.02.1973, cilt: 33, toplantı 4, s.599.

MMTD, 28.02.1973, cilt: 35, toplantı 4, s.578.

MMTD, 27.12.1973, cilt: 1, toplantı 1, s.105.

MMTD, 07.02.1974, cilt: 1, toplantı 1, s.560.

MMTD, 28.02.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.122,126,130,134,138,142.

MMTD, 26.03.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.341,345.

MMTD, 03.04.1974, cilt: 2, toplantı 1, s.587.

MMTD, 18.06.1974, cilt: 6, toplantı 1, s.244.

MMTD, 29.11.1974, cilt: 7, toplantı 2, s.252.

MMTD, 09.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.436,440.

MMTD, 12.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.457.

MMTD, 17.04.1975, cilt: 11, toplantı 2, s.519.

MMTD, 03.02.1976, cilt: 14, toplantı 3, s.790.

MMTD, 05.02.1976, cilt: 14, toplantı 3, s.895,907.

MMTD, 09.03.1976, cilt: 18, toplantı 3, s.71.

MMTD, 16.03.1976, cilt: 18, toplantı 3, s.186.

MMTD, 03.06.1976, cilt: 20, toplantı 3, s.87.

MMTD, 15.09.1976, cilt: 20, toplantı 3, s.664.

MMTD, 05.01.1977, cilt: 22, toplantı 4, s.537.

MMTD, 13.01.1977, cilt: 23, toplantı 4, s.96.

MMTD, 03.07.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.78.

MMTD, 01.08.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.213.

MMTD, 15.12.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.474.

MMTD, 15.12.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.475.

MMTD, 20.12.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.491.

MMTD, 27.12.1977, cilt: 13, toplantı 3, s.506.

MMTD, 27.12.1977, cilt: 1, toplantı 1, s.653.

MMTD, 31.12.1977, cilt: 2, toplantı 1, s.117.

MMTD, 17.01.1978, cilt: 2, toplantı 1, s.344.
MMTD, 09.05.1978, cilt: 5, toplantı 1, s.536,573.
MMTD, 18.05.1978, cilt: 6, toplantı 1, s.90.
MMTD, 18.05.1978, cilt: 6, toplantı 1, s.94,96.
MMTD, 21.12.1978, cilt: 8, toplantı 2, s.57.
MMTD, 24.12.1978, cilt: 8, toplantı 2, s.90.
MMTD, 15.02.1979, cilt: 9, toplantı 2, s.738.
MMTD, 24.06.1979, cilt: 16, toplantı 3, s.460.
MMTD, 07.06.1979, cilt: 12, toplantı 2, s.597.
MMTD, 25.11.1979, cilt: 13, toplantı 3, s.227.
MMTD, 11.12.1979, cilt: 13, toplantı 3, s.351.
MMTD, 15.01.1980, cilt: 13, toplantı 3, s.725.
MMTD, 02.07.1980, cilt: 16, toplantı 3, s.558.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)

CSTD, 04.01.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.278.
CSTD, 02.02.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.576.
CSTD, 03.02.1962, cilt: 1, toplantı 1, s.596.
CSTD, 04.02.1962, cilt: 2, toplantı 1, s.14.
CSTD, 04.07.1962, cilt: 4, toplantı 1, s.394.
CSTD, 10.11.1962, cilt: 6, toplantı 2, s.301.
CSTD, 20.11.1962, cilt: 6, toplantı 2, s.4.
CSTD, 12.12.1962, cilt: 7, toplantı 2, s.311.
CSTD, 08.01.1963, cilt: 7, toplantı 2, s.611.
CSTD, 22.01.1963, cilt: 8, toplantı 2, s.133.
CSTD, 18.06.1963, cilt: 11, toplantı 2, s.568.

CSTD, 24.01.1963, cilt: 8, toplantı 2, s.243.

CSTD, 03.01.1964, cilt: 17, toplantı 3, s.215.

CSTD, 09.02.1964, cilt: 18, toplantı 3, s.994-995.

CSTD, 30.04.1964, cilt: 20, toplantı 3, s.185.

CSTD, 25.06.1964, cilt: 21, toplantı 3, s.121.

CSTD, 01.07.1964, cilt: 21, toplantı 3, s.186.

CSTD, 10.11.1964, cilt: 22, toplantı 4, s.108,114.

CSTD, 26.11.1964, cilt: 22, toplantı 4, s.227.

CSTD, 11.02.1965, cilt: 25, toplantı 4, s.149.

CSTD, 18.02.1965, cilt: 25, toplantı 4, s.290.

CSTD, 21.07.1966, cilt: 36, toplantı 5, s.406.

CSTD, 24.01.1967, cilt: 38, toplantı 6, s.120.

CSTD, 03.07.1968, cilt: 7, toplantı 7, s.311-312.

CSTD, 04.07.1968, cilt: 7, toplantı 7, s.364.

CSTD, 05.07.1968, cilt: 47, toplantı 7, s.401.

CSTD, 08.10.1968, cilt: 47, toplantı 7, s.547.

CSTD, 12.10.1968, cilt: 48, toplantı 7, s.123.

CSTD, 15.10.1968, cilt: 48, toplantı 7, s.325.

CSTD, 12.11.1968, cilt: 49, toplantı 8, s.79.

CSTD, 02.01.1969, cilt: 49, toplantı 8, s.474.

CSTD, 14.01.1969, cilt: 49, toplantı 8, s.672.

CSTD, 24.01.1969, cilt: 49, toplantı 8, s.919

CSTD, 29.01.1969, cilt: 50, toplantı 8, s.199-200.

CSTD, 30.01.1969, cilt: 50, toplantı 8, s.269.

CSTD, 03.02.1969, cilt: 51, toplantı 8, s.535.

CSTD, 13.02.1969, cilt: 51, toplantı 8, s.941.

CSTD, 18.03.1969, cilt: 52, toplantı 8, s.105.

CSTD, 25.03.1969, cilt: 51, toplantı 8, s.271.

CSTD, 08.04.1969, cilt: 52, toplantı 8, s.467.

CSTD, 29.04.1969, cilt: 53, toplantı 8, s.87.

CSTD, 09.05.1969, cilt: 53, toplantı 8, s.355.

CSTD, 23.10.1969, cilt: 53, toplantı 8, s.626-627.

CSTD, 27.10.1969, cilt: 53, toplantı 8, s.673.

CSTD, 01.06.1971, cilt: 65, toplantı 10, s.243.

CSTD, 07.09.1971, cilt: 67, toplantı 10, s.41.

CSTD, 14.03.1972, cilt: 14, toplantı 11, s.39.

CSTD, 05.02.1974, cilt: 13, toplantı 13, s.418-419.

CSTD, 12.02.1974, cilt: 13, toplantı 13, s.445.

CSTD, 07.03.1974, cilt: 13, toplantı 13, s.656.

CSTD, 03.05.1974, cilt: 15, toplantı 13, s.164-165.

CSTD, 18.06.1974, cilt: 17, toplantı 13, s.133.

CSTD, 10.12.1974, cilt: 18, toplantı 14, s.277.

CSTD, 08.02.1975, cilt: 19, toplantı 14, s.355.

CSTD, 24.06.1975, cilt: 22, toplantı 14, s.533-534.

CSTD, 26.06.1975, cilt: 22, toplantı 14, s.539.

CSTD, 05.02.1976, cilt: 25, toplantı 15, s.674.

CSTD, 11.03.1976, cilt: 27, toplantı 15, s.181.

CSTD, 23.06.1976, cilt: 28, toplantı 15, s.529.

CSTD, 09.11.1976, cilt: 29, toplantı 16, s.53.

CSTD, 04.01.1977, cilt: 29, toplantı 16, s.437.

CSTD, 06.02.1977, cilt: 30, toplantı 16, s.590-591.

CSTD, 01.03.1977, cilt: 32, toplantı 16, s.125.

CSTD, 29.07.1977, cilt: 33, toplantı 16, s.76-77-78-79-80.

CSTD, 04.10.1977, cilt: 33, toplantı 16, s.281.

CSTD, 18.10.1977, cilt: 33, toplantı 16, s.337.

CSTD, 09.02.1978, cilt: 35, toplantı 17, s.373.

CSTD, 21.03.1978, cilt: 37, toplantı 17, s.109.

CSTD, 21.12.1978, cilt: 39, toplantı 18, s.714-715.

CSTD, 07.02.1979, cilt: 41, toplantı 18, s.568.

CSTD, 27.11.1979, cilt: 46, toplantı 19, s.224.

CSTD, 25.12.1979, cilt: 44, toplantı 19, s.416.

CSTD, 05.02.1980, cilt: 45, toplantı 19, s.253.

CSTD, 06.02.1980, cilt: 45, toplantı 19, s.361-363.

CSTD, 07.02.1980, cilt: 45, toplantı 19, s.481.

CSTD, 08.02.1980, cilt: 45, toplantı 19, s.606.

CSTD, 09.02.1980, cilt: 46, toplantı 19, s.171.

CSTD, 10.02.1980, cilt: 46, toplantı 19, s.301.

CSTD, 20.03.1980, cilt: 47, toplantı 19, s.34.

CSTD, 11.12.1980, cilt: 46, toplantı 19, s.436.

Milletvekili Seçim Mazbataları

Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 13.10.1969 tarihli Seçim Mazbatası.

Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1973 tarihli Seçim Mazbatası.

Abidin İnan Gaydalı'nın milletvekili seçildiğine dair 07.06.1977 tarihli Seçim Mazbatası.

Cevdet Geboloğlu'nun milletvekili seçildiğine dair 12.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

Kenan Mümtaz Akışık'ın milletvekili seçildiğine dair 13.10.1969 tarihli Seçim Mazbatası.

Müştak Okumuş'un milletvekili seçildiğine dair 18.10.1961 tarihli Seçim Mazbatası.

Muhyettin Mutlu'nun milletvekili seçildiğine dair 17.10.1973 tarihli Seçim Mazbatası.

Muhyettin Mutlu'nun milletvekili seçildiğine dair 07.06.1977 tarihli Seçim Mazbatası.

Nafiz Giray'ın milletvekili seçildiğine dair 18.10.1961 tarihli Seçim Mazbatası.

Nafiz Giray'ın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

Zarife Koçak'ın milletvekili seçildiğine dair 17.10.1965 tarihli Seçim Mazbatası.

Milletvekili Hal Tercümeleri

Millet Meclisi 1. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Nafiz Giray'ın 85 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 1. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Müştak Okumuş'un 86 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 2. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Cevdet Geboloğlu'nun 117 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 2. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Zarife Koçak'ın 502 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 3. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Kenan Mümtaz Akışık'ın 749 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 3. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Abidin İnan Gaydalı'nın 750 Nolu Hal Tercümesi.

Millet Meclisi 4. Dönem Bitlis Milletvekillerinden Muhyettin Mutlu'nun 1006 Nolu Hal Tercümesi.

B) Mülakatlar

Davaz Mermut ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

Kutbettin Avşar ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

Mehmet Raşit Ilgar ile 17.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

Şerif Saruhanoğlu ile 18.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

Mevlüt Gülmez ile 19.10.2021 tarihinde yapılan mülakat.

C) Süreli Yayınlar

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

Yurt Ansiklopedisi

Bitlis Birlik Gazetesi

Bitlis Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Tasviri Efkâr Gazetesi

Yeni Dideban Gazetesi

D) Telif Eserler

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, (1961), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1961.

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, (1965), TBMM Kütüphanesi, Ankara, 1965.

Ahmad, F., 2012. Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev. Yavuz Alagon). 11. Baskı. Kaynak Yayınları, İstanbul.

Ahmad, F., Ahmad B. T., 1976. Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971. Bilgi Yayınevi, Ankara.

Ahmad, F., 2010. Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980, (Çev. Ahmet Fethi), 4. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.

Akhan, H., 2020. Bitlis'te Siyasi Parti Faaliyetleri (1920-1950). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bitlis Eren Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bitlis.

Akşin, S., 1997. Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi II 1789-1980. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul.

Akyıldız, A., 2016. Demokrasinin Sayılarla Sınavı: Seçim Sistemleri. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 7, 127-148.

Altınbaş, H., 2019. İzmir'de Adalet Partisi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Armağan, S., 1967. Türkiye'de Parlamento Seçimleri. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 3(4), 45-100.

Armağan, S., 1974. Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri (1968-1973). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 40 (1-4), 155-179.

Arslan D. A., 2007. 1950'den 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesine, Genel Seçim Sonuçları, Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 4(1), 1-29.

Arslan, A., 2007. Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Alanya'nın Siyasi Yapısı. Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 12, 1-17.

Arslan, A., 2012. Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Mersin'in Siyasi Yapısı. International Journal Of Human Sciences, 9 (2), 916-967.

- Arslan, A., Baştürk S. ve Arslan G., 2016. Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Düünden Bugüne Kocaeli. Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, c.II (2016). Kocaeli, 1963-1981.
- Aslan, E., 2014. Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Atağenç, İ. Ö., 2019. Ferruh Bozbeyli'nin Siyasal Düşüncesinde "Demokratik Sağ" Kavramı". Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 130-143.
- Avcı, K., 2014. Yerel Seçim Kampanyalarında Halkla İlişkiler: 2014 Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimleri Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aydemir, Ş. S., 1988. İkinci Adam 1950-1964. (cilt: 3). 5.Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Bakırcı, F., 2019. Parlamenter Sistem Siyasal İstikrarsızlıkların Nedeni midir? 1960-1971 Dönemi". Vira Verita E-Dergi, 10, 30-108.
- Bandeoğlu, Z., 2016. Maraş Olaylarının Bütünsel Yaklaşım Modeli İle Analizi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15, 573-606.
- Başgil, F. A., 2011. 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri. (5. Baskı). Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Bıçakçı, Y. B., 2013. Cumhuriyet Halk Partisi, Türkiye'de Siyasi Partiler, (Der. Mehmet Kabasakal). Okan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bitlis İl Yıllığı 1973., 1973. Çam Matbaa, Ankara.
- Bozkır, G., 2005. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, 4 (11), 232-248.
- Bulut, S., 2009. Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960) Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. Akademik Bakış Dergisi, 2 (4), 125-145.
- Bulut, F., 2011. 68 Kuşağı Gençlik Olaylarının Uluslararası Boyutu Ve Türkiye'de 68 Kuşağına Göre Atatürk Ve Atatürkçülük Anlayışı. ÇTTAD, 11 (23), 123-149.
- CHP 1973 Seçim Bildirgesi Özeti. (1973). TBMM Kütüphanesi, Ankara.

- Çakmak, D., 2008. Türkiye’de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği. Akademik Bakış Dergisi, 1 (2), 35-68.
- Çavdar, T., 2013. Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze. 5.Baskı. İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Çavuşoğlu H., 2016. Süleyman Demirel’in Siyasi Hayatı ve Kişisel Özellikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 21 (3), 1043-1051.
- Çavuşoğlu, H., 2009. Merkez Sağda 27 Mayıs ve 12 Eylül Sonrası Partileşme. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22 (12), 165-178.
- Çavuşoğlu, H., 2009. Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizgisinin Tarihi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (2), 265-278.
- Çınar, T., 2007. Yerel Seçimlerde Kent Büyüklüğü ile Oy Vermenin Yönü Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1963-1999. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62 (3), 141-165.
- Demir, Ş., 2019. “Adnan Menderes’e Göre Cumhuriyet Halk Partisi ve İhtilal. History Studies, 11 (6), 2347-2361.
- Demir, Ş., 2009. Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes (1930-1960). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, Y., 2006. Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri. ÇTTAD, 5 (12), 155-171.
- Demir, A., 2013. Medreselerin Gelişmesinde Eyyûbîlerin Rolü. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum), 29 Haziran- 1 Temmuz 2012. Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Dönmez, C., İlman A., 2015. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Cephe Hükümetleri. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 11 (21), 163-198.

- Duman, D., İpekşen S. S., 2013. Türkiye’de Genel Seçim Kampanyaları (1950-2002). Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 7 (8), 117-135.
- Dursun, S., 2018. “Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977)”. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 7 (20), 425-440.
- Ecevit, B., 2009. Ortanın Solu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Emiroğlu, A., 2011. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Demokrat Parti’nin Tasfiyesi’. Selçuk Üniversitesi Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksek Okulu Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 13-27.
- Erdem, İ., 1997. XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu’nun Doğusunda Yaşanan Hâkimiyet Mücadeleleri. Tarih Araştırmaları Dergisi, 19 (30), 57-68.
- Erdoğan, M., 2011. Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset. 7. Baskı. Liberte Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, T., 2017. Demokrasi Sürecinde Türkiye: 27 Mayıs’tan 12 Mart’a. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 6, 91-115.
- Erkmen, A., 2018. Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (3), 1225-1247.
- Ertaş, K. 2017. 19. Yüzyılda Bitlis’te Ermeniler ve Toplumsal Hayattaki Konumları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16 (60), 2017-233.
- Esen, S., 2010. 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu. Mülkiye Dergisi, 34 (267), 167-192.
- Fedayi, C., 2019. Adalet Partisi’nin Birinci Dönemi. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 16 (57), 123-150.
- Gençalp, E., 2018. Türk Siyasal Yaşamında Ana-Akım Dışı Bir Siyasal Parti ve Propaganda Örneği: Tip Ve 1965 Seçimleri. Political Communication in theory and Practice: Non-Western Approaches, Proceeding Book, (Ed. Mustafa Arslan). Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın.

- Gökçen, S., 2020. İki Darbe Arası Türk Demokrasisi (1961-1980). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,67, 242-264.
- Gözler, K., 2000. Türk Anayasa Hukuku. Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gülbay, A., 2017. 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Gülbay, A., 2017. 12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Gülen, A., 2019. Siyasi Partilerin Propagandaları Ekseninde 1977 Genel Seçimi. Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 65, 119-157.
- Güvenir, M., 1982. Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,37 (1), 217-250.
- Güzel, S. Ç.,2018. Süleyman Demirel'in Askeri ve Sivil Bürokrasi İle İlişkileri. e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9 (2), 545-565.
- Haydaroglu C., Çevik G., 2016. Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Demokrasi ve Ekonomi İlişkisi Çerçevesinde İncelenmesi. Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 51-63.
- Hazırbulan, T., 2017. Milli Görüş'ün İlk Yerel Seçim Tecrübesi: 9 Aralık 1973 Mahalli Seçimleri. 12 (8), 393-416.
- İlhan, M., 2017. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tarihi Tasfiye: EMİNSU Olayı. Türk Dünyası Araştırmaları, 217, 167-183.
- İnan, S., 2012. Muhalefette Adnan Menderes (1945-1950). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- İnbaşı, M., 2017. XVIII. Yüzyılda Bitlis Sancağı ve İdarecileri. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 3, 243-261.
- Kaçer, M., 2017. Türkiye'de Belediye Başkanlığı Seçimlerinde Yenilenme. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15 (14), 329-350.

- Kahya, P., 2019. Adalet Partisi İktidarında Propaganda 4 (1965-1971). Türk Siyasal Hayatında Propaganda Çalışmaları. (Ed. Mustafa Karaca ve Caner Çakı), Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Kamalak, İ., 2013. Yerelin Yerel Seçimlere Etkisi: Belediye Başkan Adayları Üzerinden Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (3), 419-446.
- Karaduman, S., 2021. Kocaeli'nde Yerel ve Genel Seçimler (1961-1980). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- Karataş, M., 2019. Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 2 (3), 69-110.
- Karpat, K. H., 2010. Türk Demokrasi Tarihi. 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K., H. 2010. Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kasapsaraçoğlu, M., 2021. Amerikan Belgelerinde Türkiye'nin İç Politikası: Ecevit ve Demirel Hükümetleri Dönemi (1974 - 1980). Akademik Bakış Dergisi, 14 (28), 21-42.
- Kaya, H., 2014. Adalet Partisi ve Ragıp Gümüşpala (1961-1965). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, M. O., 2014. Türk Siyasal Hayatında Adalet Partisi (1961-1971). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kayacıoğlu, C., 1967. Bitlis'i Tanıyalım. Yeni Desen Tic. Ltd. Şti. Matbaası, Ankara.
- Keleş, E., 2018. Moğol İşgali Sırasında Van Gölü Havzası'na Gelen Türk-Moğol Boyları. VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 186-211.
- Kıvrak, E., 2020. Milli Nizam Partisi: Tarihsel ve Kuramsal Bir Değerlendirme. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 6 (12), 133-153.

- Kili, S., 2014. Türk Devrim Tarihi. 14. Baskı. Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kinç, C., 2012. Bitlis ve Bitlis Ermeni Olayları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Koç, A., 2017. 1965 Genel Seçimleri Öncesinde “Ortanın Solu” Söyleminin Ortaya Çıkışı. Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (2), 36-50.
- Koç, Y., 2003. Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi. Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Kodal, T., 2012. 1960 Askeri Müdahalesinden Sonra Yapılan İlk Çok Partili Genel Seçimlerde Denizli’nin Kale İlçesi’nin Siyasi Durumu. Belgi Dergisi, 4, 410-421.
- Komsuoğlu, A., 2020. 1969 Seçimleri ve XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri. (II. Cilt). (Ed. Yusuf Tekin). TBMM Yayınları, Ankara.
- Kuru, H., 1996. Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Laçiner, Ö., 1975. “1973-1975 Dönemi ve 12 Ekim Seçimleri”, Birikim Dergisi, 9, 30-39.
- Lewis, B., 1993. Modern Türkiye’nin Doğuşu. (İngilizceden Çeviren Metin Kıratlı). 5. Baskı. Türk Tarihi Kurumu, Ankara.
- Mandacı, E., 2019. Urartu Döneminde Bitlis’in Sosyo-Ekonomik Yapısı. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis, (I. Cilt). (Ed. Mehmet İnbaşı ve Mehmet Demirtaş). Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Mantoğlu, A. S., 2018. 14 Ekim 1973 Genel Seçiminin Cumhuriyet Halk Partisi ve Sosyal Demokrasi Bağlamında Bir Analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (19), 448-464.
- Mumyalmaz, A., 2019. 24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları İle 12 Eylül Askeri Darbesinin Neoliberalizm İttifakı ve Siyasal İslam’ın Süreçteki Rolü. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 5 (4), 1899-1915.

Neziroğlu, İ., Yılmaz, T., 2015. Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri. (Cilt I), Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara.

Özbodun, E.,2015. Anayasacılık ve Demokrasi. İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.

Özbodun, E., 2014. Türkiye’de Demokratikleşme Süreci (Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı). İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.

Özduygün, Y., 2021. Türk Siyasi Hayatında 1957 Seçimleri: Beyanlar ve Tartışmalar. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51, 465-480.

Özkandaş, Y., 2021. 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Siyasetini Şekillendirmesi Ekseninde Cumhuriyet Halk Partisi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 68, 573-615.

Sanlı, F. S.,2019. 'Türk Sağındaki Politik Çatallaşmaya Adalet Partisi'nden bakmak: 1961-1967 Yılları Arası AP İçerisinde Yaşanan Müfrit-Mutedil Mücadelesi ve Bu Mücadelenin Türkes Hareketi ile olan Münasebeti. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,13 (15), 4-49.

Savcı, B., 1965. 1965 Milletvekilleri Seçimi Üzerinde Bir Analiz. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 20 (4), 177-218.

Sevdi, S., 2018. İktidarı Vermeyen İki Seçim: 1973 ve 1977 Seçimleri. Akademik Kaynak E-Dergisi, (Eylül), 1-14.

Sevdi, S., 2018. Olayların Gölgesinde Bir Seçim: 1977 Seçimleri. Akademik Kaynak E-Dergisi, (Ağustos), 1-20.

Sevdi, S., 2018. Bir Darbe Bir Muhtıra Arasında 1961 Seçimleri ve 1973 Seçimleri. Akademik Kaynak E-Dergisi, (Eylül), ss.1-14.

Sobacı, M. Z., 2015. Türkiye’nin Koalisyon Tecrübesi: Modeller ve Siyasal Gerçeklikler. SETA Perspektif, 109, 1-8.

Sunay, C., 2014. Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası). Orion Kitabevi, Ankara.

Sümer, F.,1990. Selçuklular Döneminde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Şahin, E., Tunç B., 2015. Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947). Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1 (2), 31-69.

Şimşek, D., 2012. Türk Siyasal Yaşamında İlk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Koalisyonu (1961-1962). (Ed. Zeki Dilek, Mustafa Akbulut, Salim Cöhce, Zeynep Bağlan Özer, Reşide Gürses, Banu Karababa Taşkın), Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmalar Kongresi. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurum Yayınları. Ankara, 2951-2969.

Tanör, B., 2020. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri. Yapı Kredi Yayınları. 33. Baskı, İstanbul.

Tarım, O., 2013. 27 Mayıs’tan 12 Mart’a Adalet Partisi ve Türkiye. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

TBMM Albümü, 2010. 1960-1983. c. IV, Ankara.

TBMM Albümü, 2010. 1920-2010. c. II, Ankara.

Toktaş, Ş., Görür, S., 2020. Türk Siyasal Hayatından Görünümler: 1965 Genel Seçimleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (10.10.1965-11.10.1969), Yüzüncü Yılında TBMM: Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri. (Editör: Yusuf Tekin TBMM Yayınları, Ankara.

Torlak Ö., Tiltay M. A., 2021. Sağ Siyaset Geleneğinde Siyasal Pazarlamanın Propaganda Dili Olarak Seçim Beyannameleri: “Demokrat Partiden Adalet ve Kalkınma Partisine” Seçim Beyannamelerindeki Politika Alanları. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 17 (60), 112-137.

Tuğluoğlu, F.,2019. 1961 Anayasa Referandumu ve DP Tabanı. Akademik Bakış Dergisi, 12 (24), 135-162.

Tuna, I., 2020. 27 Mayıs’ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri. Çağdaş Türkiye Dergisi Araştırmaları Dergisi, 20 (40), 227-251.

- Tuncer, E., 2006. Türkiye’de Seçim Uygulamaları/ Sorunları Işığında Temsilde Adalet- Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği. Anayasa Yargısı Dergisi, 23, 167-182.
- Tunç, B., 2016. Bursa’da Vatan Cephesi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (2), 137-162.
- Tunç, B., 27 Mayıs Askeri Darbesinin Vilayetlerdeki Yansımaları: Bitlis Örneği, Tarih ve Gelecek Dergisi, 5 (1), 38-51.
- Tunç, B., 2017. Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün (1954-1961). Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 14 (54), 171-187.
- Tunç, B., 2018. DP ile CHP Anlaşmazlıkları Bağlamında İsmet İnönü’nün 1952 Yılı Ege ve Marmara Bölgesindeki Gezileri ve Basına Yansımalar. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 5 (15), 70-93.
- Tunç, B., 2018. Arşiv Belgelerine Göre Bilecik’te Vatan Cephesi. Tarih Okulu Dergisi, 11 (33), 551-565.
- Tunç, B., 2020. Demokrat Parti Dönemi Kocaeli (1950-1960). Eğitim Yayınevi, Konya.
- Tunç, B., 2020. Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası’nın Yeri ve Önemi. Karadeniz Araştırmaları Dergisi, 17 (67),.657-692.
- Turan, C., 2016. Adalet Partisi Kars Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Turan, O., 1998. Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Tükenmez, B., 2016. Adalet Partisi Ağrı Milletvekilleri ve Meclis Faaliyetleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Türk H. S., 1969. Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,26 (3), 79-114.

Tütüncü, Esmer, G., 2008. Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (3), 69-85.

Uyar, H., 2001. Vatan Cephesi Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Örnek. Büke Yayınları, İzmir.

Yalçın, D. (ed.), 2010. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. 7. Baskı. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Yegen, H., 2019. Demokrat Parti Döneminde Bitlis'te Siyasal Hayat. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.

Yıldırım, E., 2004. Bitlis Yöresi Ziyaret Fenomeni ve Ziyaret Yerleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yılmaz, E., 2017. Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, 16 (32), 21-64.

Yiğitler, Ş. Ş., 2019. 19. ve 20. Yüzyıllarda Yabancı Seyyahların Gözüyle Bitlis ve Çevresi. Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Bitlis, (II. Cilt). (Ed. Mehmet İnbaşı ve Mehmet Demirtaş), Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Yolcu, T., 2019. Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ile Birlikte Tek Başına İktidar Olan Partilere Yönelik Genel Bir Değerlendirme. Turkish Studies, 14 (2), 935-951.

Zürcher, E. J., 1995. Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, (Çev. Yasemin Saner Gönen), 1. Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.

E) İnternet Kaynakları

<https://www.biyografya.com>, (E.T. 11.05.2021).

<https://tr.wikipedia.org>. (E.T. 12.03.2021).

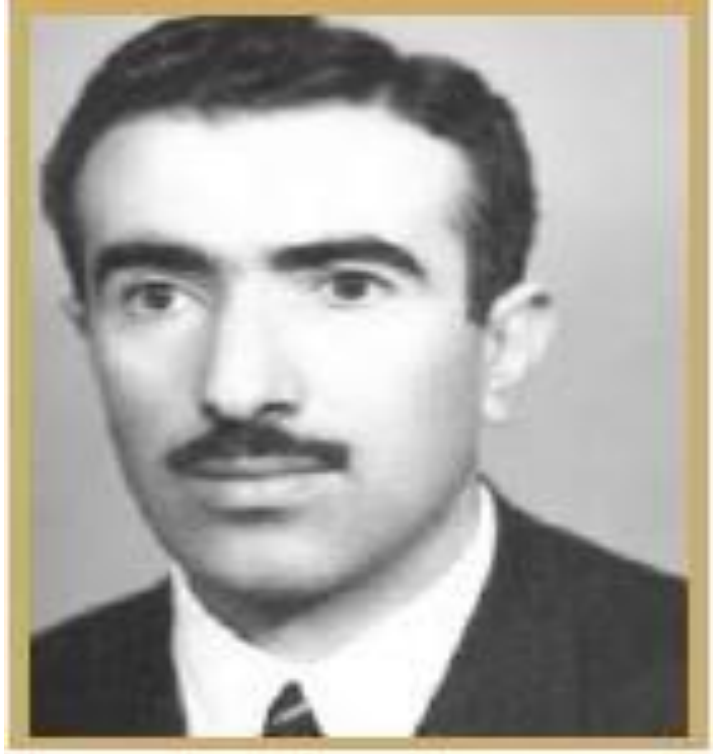
<https://tr.wikipedia.org>. (E.T. 31.10.2021).

EKLER

EK 1: Millet Meclisi I. Dönem CHP Bitlis Milletvekili Müştak Okumuş.

EK 2: Millet Meclisi I. Dönem YTP Bitlis Milletvekili Nafiz Giray.

EK 3: Millet Meclisi II. Dönem AP Bitlis Milletvekili Cevdet Geboloğlu.

EK 4: Millet Meclisi II. Dönem CHP Bitlis Milletvekili Zarife Koçak.

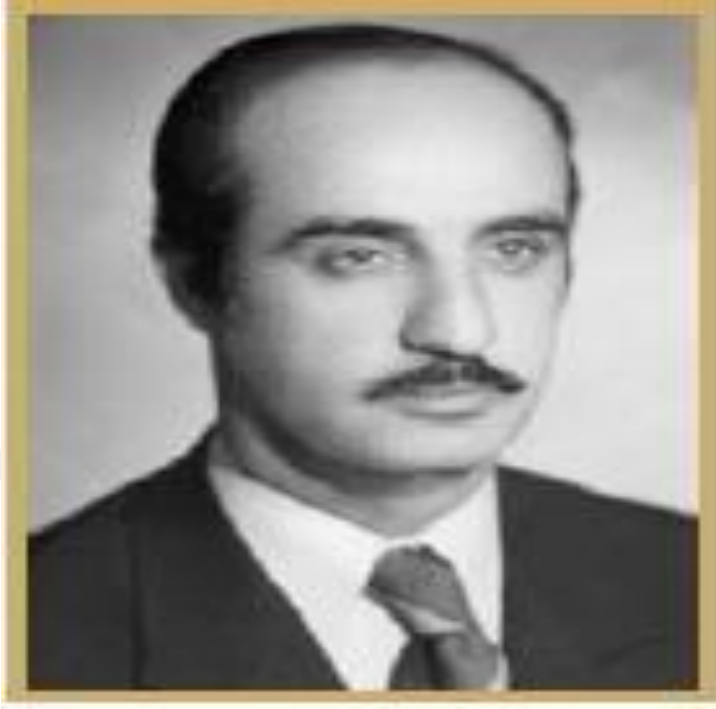
EK 5: Millet Meclisi III. IV. ve V. Dönem AP Bitlis Milletvekili Abidin İnan Gaydalı.

EK 6: Millet Meclisi III. Dönem CHP Bitlis Milletvekili Kenan Mümtaz Akışık.

**EK 7: Millet Meclisi IV. Dönem Bağımsız, V. Dönem MSP Bitlis Milletvekili
Muhyettin Mutlu.**

EK 8: Tasviri Efkâr Gazetesi'nin 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinin Bitlis'te ki sonuçlarını gösteren 17.10.1961 tarihli nüshası.

19 Ocak 1962

17-Ekim-1961
Salı

YASALDIĞI YER
Yeni Bitlis Matbaası
BITLİS

Tic. Sic. No: 1170/1957

Devlet Nuru

**TASVİRİ
EFKÂR**

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

Sahibi: Vehbi ÇELEBİ

Doğu Hayatın
Kaynağıdır.

Kuvvet Birlikten
Doğar.

Yazı İşleri Müdürü:
Sırrı ÖZBAYKAL

Plan: 5 Kurşun

PAZARDAN MAHAHER ÇIKARIR

Yıl 5

Sayı 1239

Seçim Neticesi Belli Oldu

Şehrimizde YTP. den Senato

Doktor Cevdet Geboloğlu

Millet Vekilliğini YTP. den Nafiz Giray CHP. den Muştak Okumuş Kazandılar

Can Hürriyet Senatosu
Cevdet Geboloğlu

İl seçim kurulundan alınan kati neticeye göre şehrimizden Senato ve Millet Vekilleri kati olarak belli olmuştur.

Alınan kati neticeye göre Yeni Türkiye Partisi Senato Adayı Doktor Cevdet Geboloğlu 2647 rey C.H.P. Senato Adayı Emekli Albay Baki Soydağ 15482 rey almışlardır. Millet Vekilliği adaylarından

Y.T.P. si 17244 rey C.H.P. 11180 rey C.K.M.P. 8135 rey almışlardır.

Alınan rey miktarlarına göre herne kadar Yeni Türkiye partisi başta gitmek te isade nisbi seçime göre barajı aşamadığından bir mebusluk kaybetmiştir, netice

olarak şehrimiz cumhuriyet senatoluğunu Yeni Türkiye Partisinden Doktor Cevdet Geboloğlu Millet vekilliğini YTP. den Nafiz Giray CHP. den Muştak Okumuş kazamışlardır.

Her üç mebusumuz da tebrik eder millet ve memleketi-

miz için hayırlı olmalarını Cenabı Allah'tan dileriz.

Millet Vekili
Nafiz Giray

Zihni Yorgunluğa Karşı Yeni İlaçlar

S terling Wanthap Anestrona Enstisi üslü ilim adamları titreme, uykusuzluk veya diğer zararlı her hangi bir taltile işi olmadan zihni yorgunluğu gideren yeni ilaçlarını yda nı getirdiğini bildirmişlerdir. İnsanlar üzerinde tatbik edilmeden halen tecrübe edilmekte olan bu ilaçlardan birinin fareler üzerinde yapılan tatbikatta bütün zararlı tesirleri bertaraf etmiştir. Bu ilacın şim diye kadar bu tedav için kullanılan DL- Amphetamine den iki defa daha müessir olduğu bildirilmiştir.

Okyanusa Telefon Hattı Döşeniyor

Washington (AF) Birleşik Amerika Federel münakalat Komisyonu Hawai ile Japonya arasında birinci Okyanus telefon hattının çekilmesine gereken müsaadeyi vermiştir.

Midway, Wake ve Guam üzerinden çekilecek hat 5.600 mil uzayacaktır. Hat A

merican Telephone and Telegraph Kurpanyası tarafından döşenmekte ve 55 milyon dolara mal olmaktadır.

Bu hat Japon Kurusai Denshin Dünya Şirketi ile Amerikan Kurpanyasının müşterek idaresi tarafından çalıştırılacaktır.

YURTTA ALINAN KATI NETİCE

Bilecekte A.P. bir Senato iki Millet Vekilliği ekseriyetle, Karsahirde C.K.M.P. bir Senato üç Millet Vekilliğini ekseriyetle Senato ve Millet Vekilliği elde etmişlerdir.

EK 9: Yeni Dideban Gazetesi'nin 15 Ekim 1961 Milletvekili Genel Seçimlerinin Bitlis'te ki sonuçlarını gösteren 17.10.1961 tarihli nüshası.

EK 10: Bitlis Gazetesi'nin 17 Kasım 1963 Belediye Başkanlığı Yerel Seçimlerinin Bitlis'te ki sonuçlarını gösteren 18.11.1963 tarihli nüshası.

Sahibi:
ADL. Şerefoğlu

Yazı İşleri
Mes'ul Müdürü
İSMAIL HAKKI EKMEKÇİOĞLU

BİTLİS

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE

Arifbey Çarşısı
No — 221
Telefon : 97

İlk Çıkış
24/EKİM/1953

18—KASIM—1963
PAZARTESİ

YIL: 10 SAYI: 304

[[PAZARDAN BAŞKA HER GÜN ÇIKAR]]

Sayısı 10 Kuruştur.

**Şehrimizde
Belediye
Seçimini C.H.P.
Ekseriyetle
Kazandı**

C.H.P. Belediye Başkanı
Sayın Adil Şerefoğlu

17/Kasım/1963 günü
yapılan Belediye seçiminde
CHP. kahir bir ekseriyetle
seçimi kazanmıştır. Buna
göre C.H.P. 2571, Y.T.P.
1150, yani 1421 oy farkla

Belediye Başkanlığına CHP.
II Başka-ı ve Gazetemiz
sahibi Sayın Adil Şerefoğlu
kazanmıştır.

Kendilerini candan tebrik eder, yeni vazifelerinde de başarılar dileriz

İnönü Mahallesi Muhtarı
İsmail Hakkı Ekmekçi

Dün yapılan Muhtar
Seçimlerinde 287 oyla
Gazetemiz Sahip ve Yazı İşleri
Mes'ul Müdürü İsmail Hakkı Ekmekçi
yetle kazanmıştır.

Kendilerini tebrik eder,
başarılar temenni ederiz.

Sandık Neticeleri

No: SANDIK	CHP	YTP	Uluer	İhsan
1— Sanat Okulu	56	60	33	23
2— Lise	77	108	9	14
3— Taş Camisi	48	69	3	2
4— Şeyh Hasan	34	140	1	5
5— Yükseliş	16	251	1	1
6— Kuruyi Camisi	109	34	1	5
7— Müstakbaba	117	117	4	4
8— Kalo Camisi	98	35	—	1
9— Alemdar Camisi	139	35	1	4
10— Tahşut Camisi	104	53	3	1
11— Seyyid İbrahim	124	46	6	1
12— Kızıl Cami	141	48	—	1
13— Aynelbarut Camisi	82	40	1	5
14— Kazım Pa a	114	49	9	6
15— Hatuniye	215	47	2	2
16— Kurtuluş	276	11	—	—
17— Kadri Camisi	246	30	—	1
18— Şeyh İshak Camisi	164	11	—	1
19— Fitnefs Camisi	146	9	—	2
20— 8 Ağustos	263	12	—	1
YEKÜN:	2571	1150	72	81

KAZALARDA Belediye Seçimleri

TATVAN:
C.H.P. : Seyhmus Zırlı 837
Y.T.P. : Cemil Öz 499
M.P. : Hasan Sağınç 477
A.P. : Kemal Dernek 229
Bağımsız Rıza Candan 59
Bağımsız Celâl Geboloğlu 34

ADILCEVAZ:
C.H.P. İlçe Başkanı Sıtkı Subaşı

AHLAT:
Bağımsız Celâl Sümer

MUTKI:
Y.T.P. Faik Çukur

HIZAN:
Y.T.P. Adil Özdemir

İl Genel Meclisi Seçimi

BITLİS : 59 Sandık neticesi CHP. 3138, YTP. 2917

TATVAN : Bağımsız aday Hacı Alaattin Akgün

AHLAT : C.H.P. Tahsin İlhan

ADILCEVAZ: C.H.P. Ahmet Çavuşoğlu

HIZAN : Y.T.P. Rüstem Özdemir

MUTKI : Y.T.P. Kazanmıştır.

T.C. Ziraat Bankasından

Bankamızın 100.cü kuruluş yılını, aynı zamanda bir kültür hareketi olarak ta değerlendirmek suretile öğren ciler arasında ikramiyeli şiir yarışması tertip olunarak 20.Kasım 1963 akşamı saat 18/30 da Lise toplantı salo nunla kutlayacağımızdan arzu buyuranların mezkûr gün ve saatte şeref vermelerini istihdam ediyoruz.

KUTLAMA PROGRAMI:

- 1— İstiklal Marşı
- 2— T.C. Ziraat Bankası ile ilgili bir konuşma
- 3— Bankamızın kutucusu Mithat Paşa'nın hayatı
- 4— Şiir yarışması ve ikramiyelerin tevzii
- 5— Kapanış

EK 11: Bitlis Birlik Gazetesi'nin 10 Ekim 1965 Milletvekili Genel Seçimlerinin Bitlis'te ki sonuçlarını gösteren 11.10.1965 tarihli nüshası.

7 Şubat 1966

Pazartesi
11
Ekim
1965

Sayı : 95
Yıl : 1
Fiatı : 15
Kuruş
İlk Çıkış
21-Haziran-1965

Pazar Hariç Her Gün Çıkar

BİTLİS

B İ R L İ K

— « TARAFSIZ GÜNLÜK SİYASİ GAZETE » —

Devlet Nüshası

SAHİRİ
Ortaklık Adına
Mehmet KUMAŞÇIOĞLU
Yazı İşleri Müdürü
İ. Hakkı EKMEKÇIOĞLU
İdare Müdürü ve Muhabiri
Vehbi ÇELEBİ

Telefon : 64-97

Şehrimizde Yapılan Milletvekili Seçiminde Partilerin 305 Sandıktan aldıkları geçerli oy miktarı Sırasile Armalarının Altına Alınmıştır

			
19. 825	6. 410	2. 961	426

Karayolları 11. Bölge Md. İlgüne Yeni Tayin

Karayolları 11 Bölge Müdürü Yüksek Mühendis Erdoğan Yaramanoğlu'nun Karayolları Genel Müdürlüğü Yapım—Bakım Daire Başkan Müdür İlgüne atanması hasebiyle Karayolları 8 Bölge Müdür Muavini Yüksek Mühendis Mustafa Yılan Karan Van 11 Bölge Müdürlüğüne tayin edilmiş ki, Her ikisinede yeni vazifelerinde başarılar diler hizmetlerinin memleketi için uğurlu olmasını temenni ederiz.

Piyasa da Seçimleri Bekliyor

İST. (TAH)
Piyasada umumî bir durgunluk hüküm sürmektedir. İhracat mevzisinin başladığı bir devrede görülen bu hal ilk cıvıltı sebeplerden ziyade siyasi tesirlerden doğmaktadır. Seçim kampanyasının devrinin sona ermesinden sonra piyasada yeni kurulacak hükümetin programına göre ve teşkilatı göre işlenişli çalışmaya başlayacaktır. Ticaret ve sanayi teşebbüsleri seçimlerin sonunu merakla beklemektedir. İş hacmi yeni kurulacak kabineye göre ayarlanacak veya yatırımlar daralacaktır. Kabine seçim biter bitmez bir an önce kurulursa iş hayatı derhal çalışmaya başlayacaktır. Hükümetin kurulmaması piyasanın durgun durumunu devam ettirecektir. İthalat mallarının yükselmesi arasında jüt ve mamulleri çuval ve kınacı fiatları nın yüzde 17 nisbetinde bir artışı sağlanmasi ile devam etmektedir. Dünya piyasasındaki kalay fiatlarının yüzde 17 nisbetinde bir artışı sağlanması ile devam etmektedir Dünya piyasasında ki kalay fiatlarının artmasına rağmen iş piyasada sakin bir devre geçmemektedir. Kurşun fiatı durgundur. Galvanizli ve sıyah saçlara karış mevsini icabı talep artmaktadır. Anadolu taciri bu gib

Sovyetlerin Kuracağı Tesisler

Ankara (TAH) Türkiye de tesisler kurmak üzere, Türkiye'ye gelen Sovyet ile bazı hususlar da anlaşmaya varılmıştır. İlk temaslarda, Sovyetlerin Türkiye'nin ihtiyacı na uygun bir Demir—Çelik kompleksini tatminkâr bir şekilde kurabilecekleri bu tesisin dört yıl hizmete girebileceği ve 2 milyar liraya mal olacağı anlaşılmıştır. Alüminyum Sanayii çok kompleks bir konu olduğu için her şeyden evvel Maden Rezervlerinin ve Enerji durumunun etrafıyla incelenmesi, Elektrik Enerjisinin Batı şebekesinin daha elverişli yoksa, Keban Barajında mı sağlanacağına karar laştırılması gerekmektedir. Bu arada Memleketin mühim ihtiyacını karşılayacak Kereste işleri bir etüt dahilinde ele alınmış ve incelenmektedir.

EK 12: 25.01.1961 tarihli seçim kanunu ile siyasi partilere radyo aracılığı ile parti propagandası yapma hakkının verildiğini gösteren Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) belgesi.

Radyolarda Propaganda

Kadde 52- Özel kanunlardaki hükümler saklı kalmak üzere, seçimlere katılan siyasi partiler, oy verme gününden önceki 15 inci günden itibaren 4 üncü gün saat 21'e kadar radyolarla propaganda yapabilirler.

Bu konuşmaların ilki 20 dakikayı ve bundan sonrakileri günde 10 dakikayı aşamaz.

030	01			52	313	7
-----	----	--	--	----	-----	---

2

